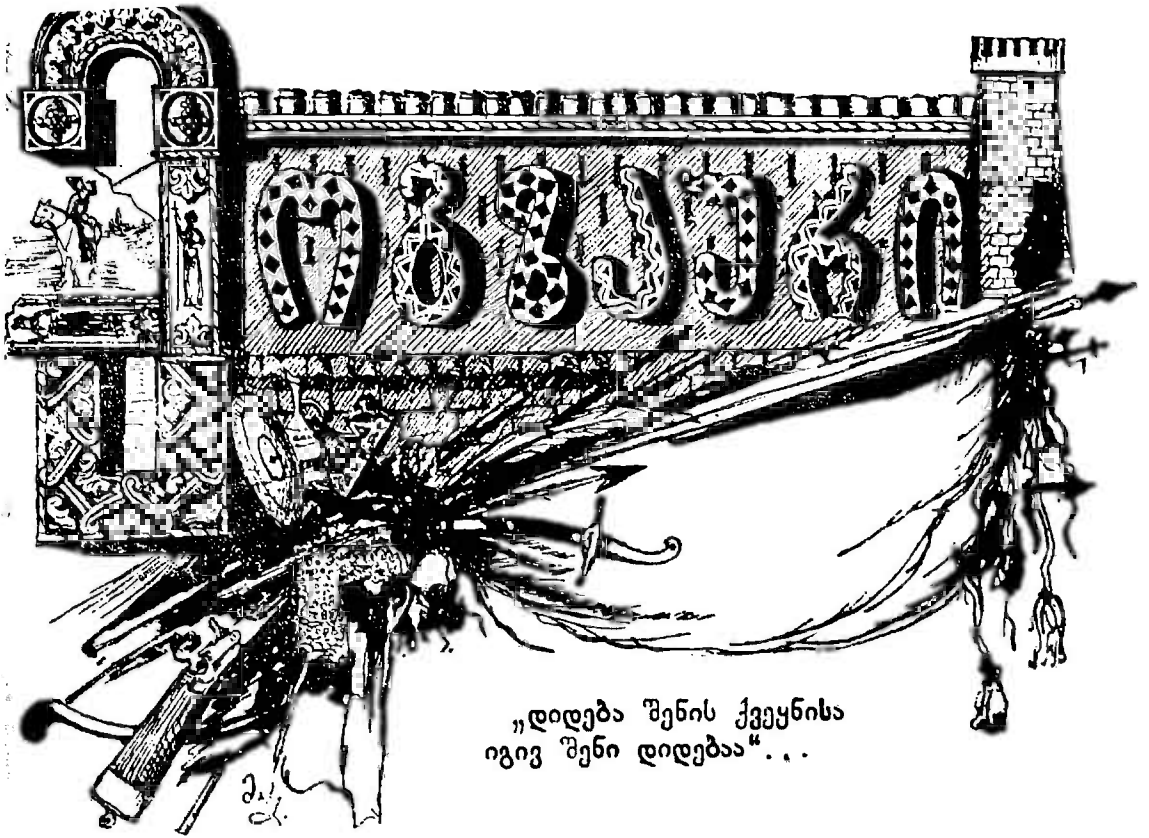

თვიური ჟურნალი

წელიწადი პირველი.

№№ VIII და IX

აგვისტო და სექტემბერი

თბილისი

სტამბა ექ. ივ. ხელაძისა, ლორის-მელიქოვის ქუჩა, № 28.
1901

შ ი ნ ა ა რ ს ი № № 8 ტ 9:

გვერ

1. ყოვლად სამღვდელო კირიონი, სურათით	731.
2. დარიალი ანუ დარიალის ხეობა, სურათით	733.
3. ჯავახეთი, ორი სურათით	736.
4. ისტორიული და გეოგრაფიული აღწერა ჰერეთისა (შემდგვი), ინგილო ჯანაშვილისა	740.
5. გურია (შემდგვი), კ. გვარამაძისა	760.
6. წმ. მოლვაწე ნინო (დასასრული), ვინმე მესხისა	756.
7. დავით აღმაშენებელი (დასასრული), ლასურაძისა	771.
8. რუსუდან (მეკმედება მეორე)	784.
9. იანიჩარი (მოკმ. მეოთხე), დ. ნახუცრიშვილისა	791.
10. ანტონი I, კათალიკოს-პატრიარქი საქართველოსი (შემდგვი, თ. ჟორდანიასი), თარგმ. კ. ანთაძისა	816.
11. ცხრა ჯვარი, სოფლის კაცისა	831.
12. აღდგომა სოფელში (დასასრული), აფრას. მერკვი- ლაძისა	838.
13. აპოკრიფი: განჩინება პონტოელის პილატისა, აღ. ხახანაშვილისა	845.
14. რათ ეძახიან დუდაროვებს მეტ გვარად „სლონოვს“, ქართველი ოსებში	848.
15. სოფელი იანეთი, კოსტა იანეთელისა	852.
16. სოლომონ ლეონიძე (შემდგვი), ი. მარუშიძისა	858.
17. კონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილი და მისი გვარის ისტორია, ზ. ჭ.	873.

მ ო გ ზ ა უ რ ი

ისტორიულ-ანტიკოლოგიური და გეოგრაფიულ-ეტიმოლოგიური სურათებიანი ყუნ-
ნაღი, გამოვა ყოველის თვის პირველს
რიცხვებში.

წლიური ფასი ჟურნალ „მოგზაური“-სა
გაგზავნით არის 5 მანეთი. ვინც ხუთ მანეთს
სრულად შემოიტანს, გაეგზავნება დიდი სურათი
პ ა ტ ო რ ა კ ა ხ ი ს ა.

ხელის-მოწერა მიიღება „წერა-კითხვის გამავრცე-
ლებელ საზოგადოების“ მალაზიაში, ი. იმედაშვილის
წიგნის მალაზიაში და თვით რედაქტორთან, დავითის
ვიწრო ქუჩაზედ. № 20. აქვე შეიძლება ნახვა რედაქ-
ტორისა ყოველ დღე შუადღის შემდეგ 4—7 საათამდე.
ადრესი; Тифлисъ, въ редакцію „Могзаური“.
რედაქტორ-გამომცემელი ივ. პ. როსტომაშვილი.

თ ბ ი ლ ი ს ი

სტამბა ექ. ივ. ხელაძისა, ლორის-მელიქოვის ქუჩა, № 28.
1901

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 20 Июля, 1901 года.

უოვლად-სამღვდელო კინკანი, ეპისკოპოსი
გო რ ი ს ა.

დარიალი ანუ დარიალის ხეობა.

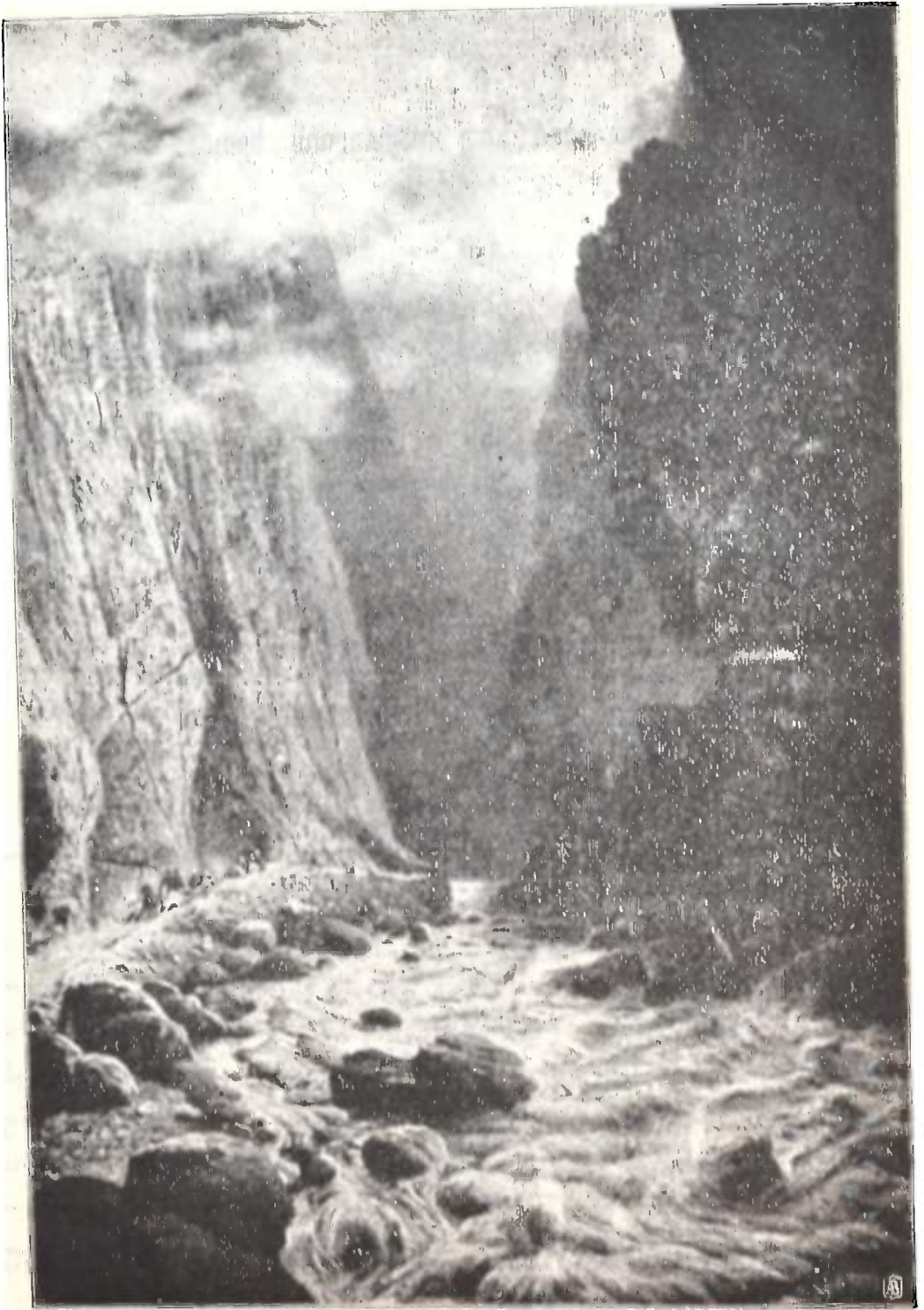
დარი-ალი, დარი-ალანი სპარსულად ნიშნავს კარებს ალანებისას; არაბნი უწოდებდნენ მას **ბაბ-ალ-ალანს**, ე. ი. კარნი ალანებისა; ჩვენებურად ეწოდება—**ანაგვის-კარი, ხევის-კარი**. ძვეს 4122 ფუტზე ზღვის ზედა პირიდან.

დარიალი წარმოადგენს მეტად ვიწრო გასავალს, სიგრძით 12 ვერსის მანძილზედ, კავკასიის მთებში, მყინვარის მთის (ყაზბეგის) ძირში, სადაც მოშხუის და მოღელავს თერგი. უწინდელს დროში დარიალის გასავალი ერთად-ერთი გზა იყო ჩრდილო ველურთათვის საქართველოში შემოსევისთვის და ამიტომ ჩვენმა მეფეებმა ძლიერ ადრე მიაქციეს მის გამაგრებას თავისი ყურადღება. აი რას ვკითხულობთ ჩვენს მატრიანეში **დაწაალას** შესახებ:

„და ისწავეს ხაზართა ორნივე ესე გზანი, რომელ არს **ზღვის-კარი** (დარუბანდისა) და **ანაგვის-კარი**, რომელ არს **დაწაალა**“ („ქ. ცხ.“ გვ. 25).

62—112 წლებში ქრისტეს შემდეგ საქართველოში მეფობდა მირვანოს ნებრიტიანი, დედის დის-წული და შვალობილი საურმავ მეფისა (ფარნავოზ მეფის შვილისა), კაცი დიადად მშვენიერი, ძლიერი, მხნე და ქველი. ღურძუკელები გაუდგნენ მას, შეუერთდნენ ქართალებს და მოსტყვევნეს კახეთი და ბაზალეთი. მირვანოსმა მოუწოდა თვისს ერისთავებს, შეჰკრიბა დიდ-ძალი ჯარი, დაამარცხა ღურძუკელნი—ქართალები და მოხარკედ ჰყენა იგინი. აი ამ დროს ეკუთვნის მატრიანის ეს სიტყვები:

„და შეაბნა კარნი კვით-კირითა, და უწოდა სახე-

ღ ა რ ი ა ლ ი ს ხ ე ა ბ ა .

ლად დაწუბალ, და დაჯდა მირვან მცხეთას, მეფობდა ნებიერად, უშიშრად“.

მირვანოსისგან აშენებულს **დარიალის-ცახეს** ჩვენი მეფენი სხვათა შორის საპყრობილედაც ხმარობდნენ. აზორკ და არმაზელ მეფეებმა, (87—103 წწ.), მაგალითად, დაამწყვდიეს აქ ტყვე-ქმნილი სომეხთ მეფის ძე ზამენი („ქართ. ცხ“ გვერდი 66).

როცა ვახტანგ გორგასლანმა (446—499 წწ.) დაიმორჩილა ოსნი და ყივჩაყნი, მატიანის სიტყვით მან:

„შექმნა კარნი ოვსეთისანი, რომელთა ჩვენ **დარიალისად** უწოდთ, და აღაშენნა მას ზედა გოდოლნი მაღალნი, და დაადგინნა მცველად მახლობელნი იგი მთეულნი. არა ხელმწიფების გამოსკლად დიდთა მათ ნათესავთა ოვსთა და ყივჩაყთა, თვინიერ ბრძანებისა ქართველთა მეფისა“ („ქ. ცხ.“ გვ. 166).

ამ ნაშენობილამ ჩვენამდე მოაღწია მხოლოდ ერთმა კოშკმა კლდის წვერზედ, გვირაბით, თერგის მარცხენა პირად, რომლის აღშენებას ხალხის გარდმოცემა მიაწერს თამარ მეფეს და რუსებიც ამიტომ უწოდებენ მას **თამარას კოშკსა—** замокъ Тамары.

დარიალის ხეობაშივეა გაყვანილი საქართველოს სამხედრო გზა-ტყეცილი, რომლის გაკეთება რუსებმა დაიწყეს 1803 წელს და მხოლოდ 1820 წლებში გაათავეს.

ჯ ა ვ ა ხ ე თ ი .

ჯავახეთი ჩვენს გეოგრაფიაში ეწოდება იმ მხარეს, რომელიც მდებარეობს ეგრედ წოდებულ მდინარე **ჯავახეთის-მტკვრის** ანუ უწინდებურად **თაფაჩაგნის წყალის** ხეობაში, აუზში. ეს მდინარე არის მარჯვენა ტოტი მტკვრისა, გამოსდის **თაფაჩაგნის ტბას**, გაივლის **საღამოს ტბას** და ერთვის მტკვარს ციხე ხერთვისთან, რომელიც ამაყად დაჰყურებს აქ მთის ორივე შვილსა—**არტაანისა** და **ჯავახეთის მტკვრებსა**.

ჯავახეთის მტკვარი თავისს დასაწყისში თათარაენის ანუ თარაენის ტბიდგან ისეთი პატარა და უჩინარი მდინარეა, რომ, როგორც ჩვენში იტყვიან, ქათმები თამამად ჯავლენ-გამოვლენ; მაგრამ, რამდენადაც უახლოვდება მტკვარს, იგი ისე იზრდება, რომ ზოგან ცხენითაც ძნელად გავა კაცი. ესრევე, იგი თავდაპირველად მოდის ვაკედ, მაგრამ ქვეით-და-ქვეით მას ისე ჩაუხრამავს მარჯვენა და მარცხენა კიდენი თვისნი, განსაკუთრებით-კი მარჯვენა, რომ მთელი უშველებელი კლდეები და მთები აუყუდებია, რომლებშიაც მრავლად მოჩანს უძველესი გამოქვაბულები სახიზნად. აი ამ მდინარის მარჯვნივ და მარცხნივ გადაშლილია თვალ-უწვდენი ვაკე-გორა, რომელიც 1830 წლებამდის დასახლებული იყო მთლად ქართველის ტომის ხალხით, ეგრედ წოდებული ჯავახელებით, ხოლო მას შემდეგ, როცა ჯავახეთი რუსებმა ოსმალებს წარსტაცეს, იმის მაგივრად, ციციანოვის ანდერძის თანახმად, იგი აღდგენილ საქართველოს დაჰბრუნებოდა, ზოგიერთა გაიძვერა პირების წყალობით, უმეტესი ნაწილი აქ მცხოვრებ ქართველებისა ოსმალეთში გადასახლდა და მათს ნაამაგდარ ველ-

მართლ-მადიდებელი ჯავახელები (სოფელ ქიჯინდამ).

ჯავახელნი, როგორც აქ მოყვანილი სურათებიდამაც დაინახავთ, ქალნი და კაცნი, საზოგადოთ ჰგვანან ქართლებსა, არიან ტანოვანნი, მშვენიერ-იეროვანნი, ენა აქვსთ ქართული, თუმცა ხნიერებმა ბევრმა იცის თათრულიც (ოსმალური). როგორც სურათიდამაც დაინახავთ, მართლ-მადიდებელ ჯავახელებს უფრო შეუნახავთ ნამდვილი ქართული სახე, იერი და ჩაცმა-დახურვა, ვიდრე კათოლიკე ჯავახელებს, თუმცა უკანასკნელნი (ხიზაბავრელნი) გაცილებით უფრო ახლო სცხოვრობენ ქართლთან და ქილდელები-კი, ბარემ 50 ვერსით შორსა.

ისტორიული და გეოგრაფიული აღწერა

ჰერმისა

(შემდეგი *)

გარდასახსენებული ეკლესიებისა კიდევ არის ბელაქნის ბოლოს ერთი ეკლესია, რომელსაც ლეკები ეძახიან: „ნურქილისა“ — ეკლესია მადლისა. ის ყოფილა დიდად მშვენიერი და გუმბათიანი; შემოვლებულია ზღუდით. ბელაქანში მოვაჭრე სომხებს მისი დაჩემება ჰსურდათ, მაგრამ ტურა ვაჩნაძეს შთამომავლებმა — გალაჯოვებმა ნება არ მისცეს. ლეკები მრავალს სასწაულს მოუთხრობენ ამ ეკლესიის შესახებ. ერთს მათგანს სდომებია მისი დანგრევა და მის კედლების ქვის გაზიდვა სახლის ასაშენებლად. დაუწყებია მისი დაშლა, მაგრამ დახუთულა და რამდენიმე დღის შემდეგ მომკვდარა. მეორე ლეკს სდომებია მუხის მოჭრა, რომელიც მის კედლის ძირში ყოფილა ამოსული და უზარ-მაზარ დიდ ხედ გაზრდილი, და ზედ ეკლესიის კედელზე მისი წაქცევა და დანგრევა ეკლესიისა, მაგრამ არ აჰსრულებია უკეთურს ბოროტი განზრახვა. თუმცა მუხა წახრილი ყოფილა ეკლესიის კედელზე, მაგრამ უკეთურს რომ მოუჭრია, ის უკულმა გვერდზე წაქცეულა, და გულ-გახეთქილი და დიდად განცვიფრებული ლეკი შინ დაბრუნებულა, უამბნია ნათესავთათვის, გამხდარა ავად და მესამე დღეს გამოჰსალმებია წუთის სოფელს.

ყველა ეს ეკლესიები ბელაქნისა ცოცხალნი იყვნენ 1518

*) იხ. „მოგზაურა“ №№ 6 და 7.

—1574 წლამდე. ამას ამტკიცებს ლევან მეფის მეუღლის, დედოფლის თინათინის გუჯარი, რომელიც მიუცია შუამთის მონასტრისათვის. იქა სწერია, რომ მან დაუმტკიცა მონასტერს სოფელი გულგულა (თელავიდან 5 — 6 ვერსზეა) თავის მიწა-წყლითა, მამულებით და გლეხებით, ორი კომლი გლეხი გრემის სოფლიდგან, უჯარმიდგან — რვა კომლი გლეხი, ბელაქნის მცხოვრებთაგან ექვსი კომლი ურია და ორი კომლი ქართველი *).

როდის დაემხო ბელაქანში ქრისტიანობა, რომელ თარიღიდან დაიკეტა აქ ეკლესიები, გავიდა სასულიერო წოდება, მოისპო ზარის რეკა და მოლამ დაიძახა მინარეთიდან: „ლახ-ილილოა“, — ეს დღე და წელიწადი არ არის ჯერ გამორკვეული და ცნობილი. უეჭველია მხოლოდ, რომ ქრისტიანობის დამხობა შაჰ-აბაზის დროიდან (1602 წლიდან) დაიწყო. ხოლო „ქართლის ცხოვრების“ ერთ ალაგას სწერია: 1724 წელს ლეკთა დაიპყრეს კახეთი, მაჰმადიან-პყენეს და დაუდგინეს მოლანი დაბნებთა“ (იხ. I ნაწ. გვ. 139).

ჩვენი აღწერა სრული არ იქნება, თუ რამდენიმე სიტყვა არა ვსთქვით ბელაქნის წარსულზედაც. შესანიშნავია მისი ისტორიული წარსული. იგი ყოფილა შესანიშნავი ქალაქი ჰერეთისა. მას არა ერთხელ იხსენიებს მე-X საუკუნეში სომხის მწერალი კადანკატვაცი. მე-V საუკუნეში აქ ყოფილა სკოლაცა (იხ. ჩემი წერ. ჟურ. „ივერია“-ში). მე-XIV საუკუნის დასაწყისში ბელაქანი ისეთი აღყვავებული ყოფილა, რომ საქართველოს დიდებულთ მასზე სჭერიათ თვალი; ამასთანავე ისეთი ისტორიული და პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონია, რომ ვისაც ისა და თელავი სჭერია, კახეთის ბატონიც ის ყოფილა. ამ დროს ის შეადგენდა მეფის დიმიტრი თავდადებულის საკუთრებას, საუფლის-წულო მამულს. თა-

*) იხ. ფურც. გუჯრები, გვ. 86.

ვადმა სადუნ მანკაბერდელმა მოისურვა მისი შეძენა მეფისაგან და მით მეფური გავლენის მოპოება საქართველოზე. წადილი აღისრულა. „და იურვა მეფის დიმიტრისაგან თელავი და ბელაქანი“, — სწერია „ქართლის ცხოვრებაში“ *). მაგრამ გაჰქრა სადუნიცა, მრავალნი სხვა მისნი მფლობელნიც, მისი დიდებული სახელი და აწ მისნი მფლობელნი არიან — ლეკნი. „ფურმა იწველა, იწველა და ბოლოს პატრონს ჰკრა ფეხი და გააგორაო“, — იტყოდა ხოლმე დედა ჩემი. სწორეთ ასრე მოუვიდა ბელაქანსაც. იგი შეიქნა მე-XVII საუკუნეში კახეთის დამლუპველი.

მე-XVII საუკუნეში ჩამოთესლდნენ აქ (ბელაქანში) ხუნძარის ლეკები. მათ შეუერთდნენ ადგილობრივი ქართველნიც. გაუდგნენ საქართველოს და დაჰკრეს კახეთს. რამდენიმე წელიწადის განმავლობაში იკლეს, აოხრეს და არბივეს კახეთი. იმათ ღირსეული პასუხის გამცემი და სამაგიეროს გადამხდელი არაფინა ჰყვანდათ. ამისა გამო ბელაქნელი და ქარელი ძალიან გათამამებულნი, წაქეზებულნი და გაკადნიერებულნი იყვნენ და იწყეს ლაშქრობა. ამ დროს გაჭირვებულ და ტანჯულ კახეთსაც აღმოუჩნდა ღირსეული მამულის შვილი. უსამართლოებისა და მძლავრობისა გამო გულამღვრეული, აღშფოთებული და გაბრაზებული ვაჩნაძე შეიქნა მფარველი სამშობლოსა. ბელაქნელები და ქარელი ლეკები ქურდ-ბაცაცობით იკლებდნენ კახეთს. ამანაც მათ მიჰბაძა და იმათებურად — ქურდულად იწყო დარბევა ქარ-ბელაქნის მცხოვრებლებისა. არა ერთხელ და ორჯელ მალვით ის შეიქრა ქარ-ბელაქანში, დასწვა სოფლები, იშოვა დავლა, წაართვა საქონელი და მორეკა ქიზიყში. ასრეთის ქცევით მან ძალიან დააშინა მტერნი და მოასვენა მათ შემოსევისაგან სამშობლო. ამისათვის ღირსი იყო დიდებისა, პატივისა და

*) I ნაწილი, გვერდი 412.

ქებისა, მაგრამ მას აღმოუჩნდნენ მტერი ქართველთ თავადთა შორის. დაუწყეს შურის თვალთ ყურება მის ვაჟკაცობას და, რომ დაამცრონ მისი ღირსება და ვაჟკაცობა, დაარქვეს **ტურა** (რამაზის შვილი) ვიჩნაძე. დიდებულ მამულიშვილის სახელი ისტორიაშიაც-კი არ ჩასწერეს. ყველაზე მომეტებულად მისი ვაჟკაცობა სწყინდა მეფის მანდატურთ-უხუცესს პაატა ანდრონიკაშვილს. ერთხელ ტურა შეესია ჭარ-ბელაქანს და დიდ-ძალი საქონელი დასტაცა ლეკებს. იწყინა პაატამ. მრისხანებით უბრძანა ტურას: დაუყოვნებლივ დაუბრუნე მტერს საქონელიო.— „ბატონი ბრძანდებიო, — უპასუხა ტურამ, — მხოლოდ გთხოვ მაკალო: ცოლი ავათა მყავს მშობიარებით, როცა ის განთავისუფლდება, მაშინ ალვასრულებ შენს ბრძანებასაო“. პაატამ არ შეიწყნარა მისი თხოვნა, გაგზავნა კაცები და ძალით წაართვა საქონელი და დაუბრუნა ლეკებს. ამაზე გასწყრა ტურა, გაგულისებული გავიდა ბელაქანში, შეერთო ცოლი და ეყოლა შვილი. მას ერქვა გალაყ. ამ დროიდგან იწყო მან თაობა ჭარ-ბელაქნელ ლეკთა. ამან კარგად იცოდა გზა-კვალნი ქიზიყისა და კახეთისა. იმის ეტიკობით მრავალჯერ დაამარცხეს ლეკებმა კახელნი, რისა გამო „მოუძღურდნენ კახნი და გაძლიერდნენ ლეკნი“. დაუწყეს კახელთ პაატას ზრახვა და ტურა ვაჩნაძეს გადამტერებას მას აბრალებდნენ. გასწყრა პაატაც. გამოიღვა თავი, გაილაშქრა ჭარ-ბელაქანზედ. შეიტყო ტურამ, მოეგება წინ, მაგრამ დაინახა თუ არა ჯარი ქართველთა, უკან დაიწია და ტყის სიმაგრეებს ამოეფარა, ჩაუსაფრდა თავის მტერს პაატას, და როცა ის მივიდა სიმარჯვესა, გამოუხტა ტურა ტყიდგან და მიიტანა იერიში თოფის სროლით. კახელთ დაიწიეს უკან, ხოლო ტურამ მიიწია და ისრე ძლიერად შეეტაკა ქართველთ ლაშქარს, რომ კახელნი გაიქცნენ. პაატა ცხენით ჩამოვარდა. მიჰვარდა ტურა, დაიჭირა, წააქცია და „მოჰკლა პაატა თავისითა წიხლითა“.

პაატას მოკვლის შემდეგ ტურა შეურიგდა კახეთის მე-

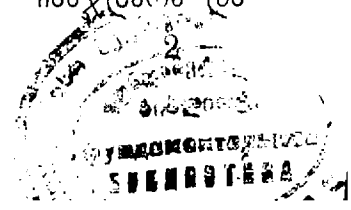
ფეს, კონსტანტინე მეორეს და მიემხრო ისევ კახელებს; ხოლო თავისი შვილი გალაყ დასტოვა ბელაქანშივე, როგორც ლეკის ქალისაგან ნაყოლი. 1724 წელს იმას ვხედავთ კახელთა ჯარაბში, როცა მეფე კონსტანტინემ გაილაშქრა განჯაზედ. მაგრამ ომი აღარ მოჰხდა განჯაში და მეფე დაბრუნდა კახეთს და „ეტიკობითა ტურასითა მოვიდა საგარეჯოს“ (გვ. 139). კახელებთან შერიგება სწერია იმ სიგელშიაც, რომელიც მიუცია 1724 წელს საფარ-ფაშას, მჯდომარეს ყარაღაჯში, ტურა ვაჩნაძის შვილისა გალაყისათვის. ეს არის მიზეზი, რომ აწ გალაყოვები ამტკიცებენ, რომ ჩვენ დიდი რევაზ ვაჩნაძეს შთამომავალნი ვართო, და როგორც ვნახეთ, ისეც არის. ისინი არიან 40 კომლასდე. იმათ დიდი გავლენა აქვთ სოფელს ბელაქანზე, მაგრამ არ აკლიათ მტერნიც. ქრისტიანობს მხოლოდ ოთხი კომლი. ქართული არ იციან. ლაპარაკობენ ავარულს ენაზედ. ყველა გალაჯოვების, ქრისტიანებისა და მუსულმანებისა, მოთავე არის გიორგი გალაჯოვი, ქრისტიანი და კაცი წარჩინებული და მდიდარი. იმასა ჰყავს ოთხი შვილი: ვლადიმირი, იოსები, მიხა და.... (ოფიცერია). მეზუთე ალექსანდრე 1899 წელს მოუყვდა. ეს იყო დიდად განათლებული კაცი, ჭკუიანი, დარბაისელი, გავლენიანი და დიდად მოსურნე იყო სამშობლო ქვეყნის აღყვავებისა და კეთილ-დღეობისა. განათლება მიღებული ჰქონდა პეტერბურლის უნივერსიტეტში. ის იყო ინსპექტორი ხარჯებისა და მოსურნე იყო ინგილოების გაძლიერებისა ოლქაში, მაგრამ სიკვდილმა უდროოდ მოუღო ბოლო. იოსები და მიხა ჯერ სწავლაში არიან. პირველი სწავლობს პეტერბურლის უნივერსიტეტში, ხოლო მიხა — თბილისის პირველ კლასიკურს გიმნაზიაში. მეოთხე უინაა. ვიღაც უკმეხი გატყიპა შკოლაში. ამათ ყველამ ცოტ-ცოტა ქართული ლაპარაკი იციან. იციან რამდენმამე სხვა გალაჯოვებმაც, რომელთაგან ერთმა, ლევან დავითის ძემ; ხარკოვის უნივერსიტეტში სწავლა შეასრულა.

აი ეს გოლაჯოვები ბატონობენ დღეს ბელაქანში და თუმცა კეთილი ჰსურთ საქართველოსთვის, მაგრამ უნებლიედ შეიქმნენ 1863 წელს მიზეზად ქრისტიანობის დამხობისა ოლქაში. ისინი თავის ნებით გაქრისტიანდნენ და შეიქმნენ მცველად არხეოლოგიური ნაშთებისა. მაგრამ ამაზე ჩვენ გვექმნება საუბარი შემდეგ. ხოლო აწ გავუდგეთ ისევ გზას და განვაგრძოთ ჩვენი მიმოხილვა.

P-23223

მივდივარ დასავლეთიდგან აღმოსავლეთისაკენ — მშვენიერს გზა-ტყევილზე. შოსეს მარცხნივ აღმართულან კავკასიის მთის კალთები, დაბურულნი ხშირის ტყითა; მარჯვნივ დიდი ტყეა ბელაქნისა, ვიდრე ალაზნამდე. ამ ტყეში მრავალია ეკლესიებია და ელჩან გამოკვლევას. აგერ მივადექით „ჯუშუბ-კაწს“. ასე ეძახიან ლეკები მთას, რომელიც ჩამოწეულა კავკასიის მთიდგან მინდვრად ნახევარ ვერსის სიგრძეზე, უერთდება ბელაქნის ტყეს, ჰკრავს გზას და ჰყოფს. მაწეხს ბელაქნისაგან. აწ ეს მთა შუაზე გადაჭრილია წელში და გაყვანილია გზა, ზაქათალისაკენ მიმავალი. იცა მესანი მნავია მით, რომ მის სერზე მოჰკლეს 1863 წელს ბელაქნის ლეკებმა გენერალი შალიკოვი და იფრინეს რუსის რაზმი. ჯვარი იყო აქ აღმართული შალიკოვის მოკვლის ნიშნად, მაგრამ ლეკებმა მოგლიჯეს და გადააგდეს. ამ გაჭრილს გზაზედ რომ გაივლით ნახევარს ვერსს, მთის ძირად ხეობაში ყოფილა ქართველთა სოფელი. მას ჰრქმევია ვაწდაანი. აწ აღარაფერია აქ. ყოველივე აოხრებულია. თვით ეკლესიაც სრულიად დანგრეულია.

აქედგან სოფელ მაწეხამდე ოთხი ვერსია. ვარდიანისა და მაწეხის შუაზე, ერთს მოხდენილს მთის სერზე მოჩანს პატარა ეკლესია. მისი კარები ლეკებს ამოუქოლიათ, რომ კაცი და საქონელი არ შევიდესო. ამის მიზეზად ამბობენ: ამ რამდენიმე წლის წინად ვილაც მაწეხელი ლეკი შესულა შიგ ბუნებითი მოთხოვნების აღსასრულებლად, ჩამჯდარა და

უწმინდურობის დროს ისე დახუთულა ორივე მუხლებით, რომ ფეხზე ვეღარ წამომდგარა. ასრე დარჩენილა თითქმის ორი დღე; ბოლოს დაუწყვია ყვირილი, მისულა ხალხი, წამოუყვანიათ სახლში, მაგრამ ხუთი-ექვსი დღის შემდეგ გარდაცვლილა. მას აქეთია, რომ ლეკებს ეკლესიაც დაუკრძალავთ.

სოფელი მაწეხი მდებარებს კავკასიის მთის ძირს, გაშლილს ხეობაში. ძალიან კარგი ადგილია და დიდად შემკობილი ყოველ გვარის ხეხილით: თხილი, კაკალი, წაბლი, ვაშლი, მსხალი, ხურმა, კომში და ყოველნაირი ხილი ამკობენ სოფელს. შიგ სოფელში მომდინარეობს რამდენიმე ალაგას წყალი, რომელთაგან არხებია გაყვანილი მამულებში.

ყველა ამის მფლობელნი არიან ლეკნი, ავარელთ მოდგმისანი. ისინი ჩამოსახლებულან აქ მე-XVII საუკუნეში. რიკხვი მათი შეადგენს 1012 სულს და არიან წამოსადგენი ვაჟკაცი. მაგრამ მათ შორის ურევიათ გალეკებულნი ქართველნიც. ყველანი ლაპარაკობენ ავარულს ენაზედ, რომელსაც ეჭვი არ არის, ნათესაობა აქვს ქართულს ენასთან. ცხოვრება აქვთ მეტის-მეტად თავისუფალი და არხენი. მათი საქონელი თითქმის უპატრონოდ ჰსძოვს მინდვრებში მდინარე ალაზნამდე. მათი უბედურება მხოლოდ ის არის, რომ ჯერჯერობით განათლებას არ ესწრაფიან. მოვა-კი დრო, როცა მათ შორისაც იფეთქებს სურვილი სწავლისა და მაშინ უეჭველია, შეიქნებიან ისინი დიდის გავლენის მექონნი.

აწ სოფელი მაწეხი შესანიშნავია კავკასიის განთქმულ კედლის ნაწყვეტით. ეს კედელი ყოფილა აშენებული კასპის ზღვიდგან დაწყებული ვიდრე თიანეთამდე. მაგრამ დღეს ამ კედლისა მხოლოდ მოხსენებული ნაწყვეტები-ღაა დარჩომილისოფელ მაწეხში, 3-4-ს ვერსის სიგრძეზედ. კედელი სიმაღლით არის საჟენ ნახევარი, სისქე ორ არშინზე ცოტა ნაკლები. მას ლოფის სასროლელი პატარ-პატარა თანჯრებიცა ჰქონია გაკეთებული, ზოგ ალაგას შიგნიდან, მთის მხრით,

ზოგი გარედგან, ალაზნის ველის მხრიდან. კედელი გაკეთებულია ვაკეზედ, ალბათ კავკასიის მთების ხეობებში მყოფი სოფლების დასაცველად. 1865 წელს ამ კედლის ნაწყვეტი მოჩანდა სოფელ თალას ბოლოსაც, ხოლო მუხახის ბოლოს შთლად იდგა ერთი ვერსის სიგრძეზედ. მაგრამ ისე კარგად არსად შენახულა ის, როგორც სოფელ მაწეხში. მე-XVII და მე-XVIII საუკუნეში შეადგენდა ახლად დასახლებულ ავარულთათვის ციხე-სიმაგრეს ქართველთა წინააღმდეგ და ამისათვის ლეკები მას თვალის ჩინსავით უვლიდნენ. ხოლო ახლა ძირიანად ანგრევენ, რადგან აღარ საჭიროებენ. კოშკი, რომელიც იყო ამ კედელში ჩატანებული თალას ბოლოს, დღემა სრულიად დააქცია წერაქვით და ხმა არავინ გასცა. უველა გამვლელ-გამომვლელი მოხელე ჰხედავდა ამას, მაგრამ ხმის გამცემი არავინ ჰყვანდა. ადგილობრივი ადმინისტრაციის დაუდევრობისა გამო მუხახის ბოლოსაც ლეკებმა სრულიად დააქციეს კედელი და გააქრეს მისი ნიშანი. ორ საყენ ნახევრამდე ნაშთი კედლისა ახლაც მოჩანს თვით სოფელ გულლუგის (ვარდიანის) დასავლეთ მხარეს, მდინარის პირზე. მე მინახავს მისი კვალი სოფელ კაკშიაც (კახი). 1859 წლამდე მისი ნაშთი მოჩანდა ნუხის მაზრაში, სოფ. კოხმონის ბოლოსაც აწ ყოველივე გაოხრებული და გატიალებულია.

უნ ააშენა ეს კედელი, როდის და რა მიზნით, ჯერ დაქამოადე ისტორიულად არ არის გამორკვეული. ზოგნი მეცნიერნი ჰფიქრობენ (რიტტები) ალექსანდრე აკედონელმა აღაშენაო, ზოგნი კიდე მიაწერენ მის გაკეთებას სპარსეთს. ამ უკანასკნელ ჰაზრს ეთანხმება მოსე კალანკატვაციცა. ისა სწერს: „სპარსელთაგან დადგენილ მთავარ-მმართველმა ალბანიისამ (ნუშირვანმა) ნახა, რა დავმართა გასაოცარ კედელზე მდგომარე ჯარებს, რომლის (კედლის) ასაშენებლად, კასპიის ზღვისა და კავკასიის მთის შუა, სპარსეთის ხელმწიფეებმა შეაწუხეს ალბანია და მოლაღეს ხალხი ხუროთ-მოძღვ-

რების ძებნითა და მასალის ზიდვითაო“. ხალხის ამ გვარად შეწუხებას ზაქათალის ოლქის მცხოვრებნი ქართველნი — ინგილონიც ამტკიცებენ. ხალხს ჯერ მასალა მოაზიდვინეს, მერე გასაკეთებელ კედლის სიგრძეზედ დააყენეს (ხალხი), დაჰყვეს ნაწილ-ნაწილად და უბრძანეს კალატოზებს შენება კედლისა, და ეს ამოდენა კედელი ერთ წელიწადს დაამთავრეს, რადგან გასწკრივებული ერთმანერთს აწვდიდნენ ქვას და კალატოზები რიგ-რიგზე იდგნენ და აშენებდნენო (იხ. ისტ. Албани, კალანკატე. თარგ. პატკანოვისა, გვ. 105).

მაგრამ მე არ ვეთანხმები არც რიტტერს, არც კალანკატეცის, არც ხალხის იმ გადმოცემას, რომელიც მიაწერს მის აგებას თამარ დედოფალს. კედელი აუშენებიათ ქართველთა მეფეებს საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ მე-IV—VII საუკუნეებში, როცა ქრისტიანობას გაუმრავლდნენ მტერნი. ამ კედლის უკან მთის მხარეს, ხეობებში, თავს იფარავდნენ, გარეშე მტერთაგან, ქართველთა ერი, მეფეები და სასულიერო წოდება. ასეა ნათქვამი „ქართლის ცხოვრებაში“. მე-V საუკუნის დასაწყისში „უკუ ჯდა მეფე ვარაზ-ბაქარი ხევსა კახეთისასა“ (იხ. გვ. 106). „ვითარ შეიპყრეს ქართველთა მეფე მირდატ სპარსთა, ნათესავნი ქართველთა მეფეთანი დარჩნენ ხევსა კახეთისასა“ (თუ კატეხისასა?) (გვ. 108). გაცა ვახტანგ გორგასლანმა ბრძანება, რათა შეივლტოდიან ქართველნი კავკასიად და კახეთად, რამეთუ კახეთი ტყე იყო შეუვალი მტრისა მიერ; ხოლო დაჩი მეფე და დისწული მისი გარდავიდეს კახეთად და შევიდეს ხევსა ლოპატისასა (სოფ. ნათარეულის თავშია, თელავის მაზრაში) „ქვეყანასა-მას კლდათა მოზღლუდვილსა“ (იხ. გვ. 147). ამ ზღუდის უკან იმაღეგოდნენ მე-VI საუკუნეში მეფის ბაკურ მე-III-ს მცირე-წლოვანი შვილებიცა. შემდეგში მათ დაიპყრეს კახეთი და ჰერეთი (იხ. 161 და 163). კედელს შიგნით იჯდა არჩილ მოწამეცა მე-VII საუკუნეში. „მოვიდა არჩილ, —სწერს მემოტიანე, —წუქეთს აღაშენა ხევსა ლაკვასტისა ციხე-სიმაგრე

და დაჯდა მუნ“ (იხ. გვ. 180). ხოლო წუქეთი ერქვა ამ კედლის შიგნით მოქცეულ ტერიტორიას. აქ იყვნენ საქართველოს სამთავროები: თუშ-ფშავ-ხევსურეთისა, ავარიისა ანუ ხუნძახისა, წახურისა, შაკიხისა, გიშისა. „მეფე არჩილმა მოწამემ იპოვნა წუქეთს მთავარნი, და არა ინება მათგან წაღება წუქეთი“- (სა). იხ. „ქ. ცხოვრება“ გვ. 180 და ისტ. თეიმურაზისა, გვ. 24). ამ სამთავროებს დიდი გავლენა ჰქონდათ საქართველოს პოლიტიკურს ცხოვრებაზე და ამის შესახებ ჩვენ გვექნება საუბარი შემდეგ.

ინგილო ჯანაშვილი.

(დასასრული იქნება)

გ უ რ ი ა

(შემაჯავებელი *)

გურული შვილს ასწავლის, ამის მნახველი მეზობელიც მას ჰბაძავს და უკეთესს სასწავლებელში ამზადებს შესაყვანად შვილს. გურულმა ვინმემ შვილი ექიმათ ან ადვოკატად გამოზარდოს, მეზობელიც ამას ცდილობს. „იგი რაში მჯობია, რომ მან გაზარდოს და მე-კი ვერაო“.. და ამ წახედულობით მისდევს სწავლა-განათლების გზას და ესევეა მიზეზი, რომ დღეს გურიაში ყოველ სამამასახლისოში ორი-სამი სკოლაა გამართული და ახლა იმას ცდილობენ, რომ ერთ-კლასიანი სკოლები ორ-კლასიანებად გადააკეთონ. რაც გურიაში სამკითხველოებია გახსნილი, იმოდენა მთელს საქართველოში ძლიერს იქნება.

ასეთმა წახედულობამ გურიაში ბევრგან დაარსა სასოფლო ბანკები, მაგ., ოზურგეთში, ბახვში, მაკვანეთში და სხვადაარსა აგრეთვე ამხანაგობანი, როგორც გურიის სავაჭრო-სამრეწველო ამხანაგობა „შუამავალი“, რომელიც 1897 წ. დაარსდა და მეორე „შრომა“ და „კაპიტალი“, რომელიც დაარსდა შარშან და „ეტლთა საზოგადოების ამხანაგობა“, რომელიც 1891 წ. დაარსდა და სხვა.

წახედულობითვეა ქურდობა და სხვა-და-სხვა ავ-კაცობა აქა. ცხენის და ხარის მოპარვა დიდ კაზახობათ (ყოჩალობად)

*) იხილეთ «მოგზაური» №№ 6 და 7.

ითვლება; ციხეში ნამყოფი თუ არაა კაცი ამას მკვდრათა სთვლიან. *)

ტირილ-ქორწილში და საზოგადოდ წვეულებაში ერთმანეთის მიხედვით საუცხოვო პურ-მარალი იციან, ასეთი, რომ ნეფესაც-კი ეკადრება გურულის ნამასპინძლოვზე შესტუმრება და მიერთდება. გურული ნუ შერცხვება (აქაურად ნუ მეიჯაყება) პურ-მარალში და თუნდაც მისი სახლ-კარი დააგირავოს არაფრათ ჩააგდებს. ჩაცმა-დახურვითაც ერთი-ერთმანეთზე საუკეთესოდ იცმენ და თავადიშვილებზე უკეთესადაც. იგი თავადიშვილი რა, მისთვის იგიც კმარა, თვარა მე ჩემდა ტანთ თუ ვეღარ ჩვეიცვამ, რაღა კაცი ვიქნებიო.

შესახედათ მეტად მშვენიერი ხალხია გურულები, მეტადრე ქალები, ხოლო მათ მშვენიერს სახის ფერს ადგილობრივი მკვიდრი ციებ-ცხელება უკარგავთ და ანქრევს ხორციდგან; რასაკვირველია ძალ-ღონესაც მოაკლებს ასეთი მანეჭირი.

გურულს გული მალე მოუვა თავისი სიფიცხითა, რადგანაც მას სული ცხვირში აქვს. მაგრამ ერთი კარგი თვისებაცა აქვთ, რომ დამშვიდება მყისვე იციან. ღმერთმა ნუ ჰქნას დიდხანს გასწეოდა გურულს გულის მოსვლა, როცაემ თქვენნი მტერო, ერთმანერთს ისე ამოუღეტდნენ, რომ დღეს აღარ იქნებოდნენ. მტრობა-კი სიკვდილამდე გულიდგან არ

*) ბ-ნ ავტორს, ეტუბა ვერ შეუგნია კარგად გურულების სხე-ჩვეულება. — რაც შეიძლება იგი ცდილობს, თავისი აღწერა (გურულისა) კარგად დახასიათოს, მაგრამ საუბედურად ან თვალის ან უდევს და ან აფიქვდება, რომ გურიაში თუ ერთი ან ორი ქურდია, მაშინ აქ ოცი და ორმოცდა ოცდაათი თვალის უფურცის მათ და ცდილობენ, რჩევით თუ დარბევით ცუდი ხასიათი გაუსწორონ. ხოლო რაც შეეხება სოფ. მ—ნეთს, სადაც ბ-ნი ავტორი ამ წერილს სწერს, იქ მართალია, ქურდობა ხშირია და დაკარგულიც ბევრია ამ სოფელში შვილები, მაგრამ აქ ბ-ნ ავტორს შეუძლიან სოფელი

გამოუვა გურულს, თუ-კი ვინმემ რამე აწყენინა და თუ ვარ-
გა (აქაურად რომ ვსთქვათ, თუ ჩოფანო არაა), გადუხდის
რითიმე და ისე-კი მიწაში არ წავა. ასეთი მტრობით კაცის
კვლა ხშირია აქეთ და არც ბოლოკათ აგდებენ ამისათვის
დაკარგვა ციმბირში, ანუ კატორგაში გაგზავნა არც-კი აწუ-
ხებს მათ, რადგანაც, ვინც წავიდა გამდიდრდა და ესენიც
იმას მოელიან თავიანთი გულის წაღილის (კაცის მოკვლის)
ასრულების შემდეგ. ასეთი სურვილებით შეჭურვილი გურუ-
ლები ბევრია დაკარგული და მოშორებული თავის ქვეყანას.
წელიწადში ოც-და-ათი სული მაინც დაიკარება, ორი და სა-
მი ამდენი ციხეში გამოლოპება (იმედია გურულები მალე შე-
იგნებენ თავიანთ ცხოვრების ამ ნაკლს და გაისწორებენ ხა-
სიათს).

გურული მეტად განსხვავებულ ბუნების ადამიანს შეა-
დგენს საქართველოში, როგორც სჩანს აწერილობიდან. ამას
უკეთესათ დავასურათებ ქართლ-იმერლებთან შედარებით.
ტეტის რომ აგინოთ, იმისთვის სამაგიეროს არას გეტყვის;
აქეთ რომ წამოხვიდეთ და სურამელს აგინოთ, სამაგიეროთ
შეიძლება მიზეზი გკითხოს შეგინებისთვის; იმერეთში ხორო-
გაულელები-კი ამისთვის სამაგიეროს შემოგაგინებთ, ქუთა-
თური იმერელი-კი ცემა-ტყეპით და იარაღის დაშიშვლებით
გადაგიხდიან, ხოლო გურული-კი ამას წუთიერი სიკვდილით
გადაუხდის მაგინებელს, იარაღით მაშინათვე გააციებს. აღ-
მოსავლეთიდან დასავლეთისკენ თან-და-თან ფიცხდება ხალ-
ხი და ბუნებაც სწრაფდება (ამ მხარეების აღწერას და შე-
დარებას მალე დავბეჭდავთ).

მთელს გურიაში ძვირად მოინახება ახალ-გაზდა, რომ
წერა-კითხვა არ იცოდეს და ნასწავლი ხომ თავისდა-გვარ სა-

დასახელოს, სადაც მძვინვარებს აუკაცობა და არა მთელს გურიას
ხელი მოხვიოს და ქურდთა და ავაზაკთა რიცხვში ჩაჭყაროს.

შენიშვნა ასოთ-ამწყობისა.

ქართველოს სხვა პროვინციებთან შედარებით სწავლა-განათლებით ბევრათ მაღლა დგანან. ასე რომ შემძლიან გურიას დაეუძახხო საქართველოს საფრანგეთი, სწავლა-განათლების სიყვარულის მიმდევნობით. ყოველ სოფელში 50 ბავშვები იქნება სოფლის სკოლაში მოწაფედ, სხვა-და-სხვა დაბალს სასწავლებლებში 10 მაინც; საშუალო სასწავლებელში 5 მაინც და მაღალს სასწავლებელში ერთი უსაშველოა.

რომელს სოფელშიაც მე ვსწერ ამ წერილს, ე. ი. მაკვანეთში —ორი ექიმათ გამოსულია, ერთი აგრონომათ, რავდენიმე საშუალო სწავლით კერძო სამსახურებში არიან და ოფიცრებათ; დებალი სწავლით ხომ ბევრნი მსახურებენ სხვა-და-სხვა დაწესებულებაებში. ხოლო აქედგან დღეს ბათუმის გიმნაზიაში სწავლობს 4—5 ვაჟი, ქალებიდგან ქუთაისში ერთი.

ამ სოფელში 113 კომლი არის და ნახეთ, რავდენს უსწავლია და რავდენი კიდევ გამოსასვლელი გვყავს სწავლაში მიმავალათ.

წელს ერთი ექიმიც მოგვემატება, რომელიც მალე შესრულებს უნივერსიტეტში სწავლას.

ამ გვარათვე უნდა ვიგულისხმოთ სხვა სოფლის ნასწავლმოსწავლენი გურიაში. დღითი-დღე წინ მიდის სწავლა-განათლების მოყვარულობით ეს ქვეყანა.

საზოგადოდ გურული ხალხი მშვენიერია, შუა ტანის შესახედი, თეთრ-ნათელ კანიანი, მაგრამ ცუდი ჰავისა გამო დაუფერებულნი და დაუძღურებულნი არიან, სუსტი აგებულების, მხნე, პირადი, ცქაფი, მოხერხებული ყველაფერში, სიტყვა-მოსწრებული და ხასიათით მოკლე, თავმოყვარე, თავ-მომწონე და ერთმანეთის წამხედავი, სტუმართ მოყვარე და პურ-ღვინისა, თავის მუშაა და სხვისი-კი ბატონი; უყვარს აგრეთვე სისუფთავე და სიწმინდე ყველაფერში, მაგრამ მასთანავე ამხანაგ-მეზობლის გაუტანელია და შურისძიება ძირთამდე ესისხლ-ხორცება, რითაც მტრობა მას

ედლიერება მტერთან; სისხლს სისხლით სისხლავს მოსისხლე მტრისას და სხ. თავ-მოყვარეობა უზომოა აქ, ამიტომაც დიდ-პატარობა არაა დაცული და ესევეა მიზეზი ყველა წოდებანი ერთმანეთის სახელით იხსენიებენ, ხოლო უცხოთ-კი ზრდილობისა გამო „ბატონო“-ბით იხსენიებს გურული. მამა-დედა-კაცთა შორის სიყვარული აქ პირადულია და არა ფარული.

გურიაში შესანიშნავია სოფ. შემოქმედისა და ჯუმათის მონასტრები, რომელნიც მალლობ გორაკებზე დგანან თავიანთი მშვენიერ ძველი არქიტექტურულ შენობით და რომლებიც მთელს გურიას ხელის გულსავით და შავ-ზღვას სარკესაებრ დასცქერის. აჭი, ლეხოური, ციხე შესანიშნავია ძველი ციხე-ეკლესიებითა; აგრეთვე დაბა ნაგომარი, სადაც ბაზრობა (მარინობა) იციან ორ კვირას, 15 მკათათვიდგან; ოზურგეთი, ლანჩხუთი, ჩოხატაური თავიანთი ვაჭრობით აბრეშუქსა ჰაჩკათა და სხ.

გურიაში შესანიშნავი ძველი შენობანი ბევრათ მცირეა აღმოსავლეთ საქართველოს სხვა პროვინციებთან შედარებით. მიზეზი ამისა ის არის, რომ მტერს აქ ნაკლებათ უწევდებოდა ხელი, რათა გასაოხრებლათ მოსულიყო, რადგან საშიში იყო მათთვის ტყეში დამარცხებულიყვნენ მკვიდრთაგან და მეორეთ—თუმცა არც აკლდა მტერი, მაგრამ ჯერ ერთი თვით ყველანი მეომარნი, როგორც დღეს არიან დიდიდგან პატარამდე, უწინაც ისე იყვნენ და იგერებდნენ მათ მტერს და მესამეთ იმიტომ, რომ ტყეებშივე იფარავდნენ მტრის დევნულობისაგან თავსა და შენობებიც აღარ ესაჭიროებოდათ და დიდი საჭიროც რომ ყოფილიყო, ქვას და კირს ვერ იშოვნიდნენ, რაიცა გურიაში მცირედ არის ეს მასალები.

ზეპირ სიტყვაობაც ნაკლებია გურიაში, ესეც მას მიეწერება, რომ მტერთა დევნულობა აქ, როგორც მოგახსენეთ ნაკლები ყოფილა და არც არა უნახავთ-რა მისთანა საინტერესო ისტორიული შემთხვევანი, რომ გადასაცემად ჰქონოდა ხალხსა.

აქ ყოფილა ფილარობა (ყაჩაღობა) და ამათი ზეპირ გადმოცემაც მრავალია. სააზიუო სიმღერა-ლექსებიც ბევრია და უმრავლესი-კი შელოცვები და ცრუ-მორწმუნებანია, რომელიც უკვე შეკრებილი მაქვს შემდეგის სათაურით: „**გურულა აგვარა'ხა**“.

საინტერესოა გურიაში დღესასწაულები და ჩვეულებანი: კალანდა (ახალი წელიწადი), შობა, ტირილი, ქორწილი და მისთანობა, რომელიც უკვე ცალკე მაქვს აწერილი და მოვათავსებ შემდგს **№№**-ში. შემდეგ ნომერშივე მოვათავსებ ამ წერილში ნახმარ იმ სიტყვებს, რომელნიც მხოლოდ გურიაშია ხმარებული და ლიტერატურაში-კი ჯერ სახმარად არაა შეტანილი.

ქ. ზვარამძე

(შემდეგი იქნება)

ფე. მოღვაწე ნინო

(დასასრული *)

მეფე. მოგვთ-მთავარო, ხვარა! მოდი, წავიდეთ იმ მკურნალ ქრისტიან ქალთან, ვთხოვოთ, ეგება მოგარჩინოს მაგ ავთმყოფობისაგან.

ხვარა. არა, მე ვერ წავალ იმასთან, მეტად მეჯავრება. მისი სახელის გაგონება, რომ მწარედ მეგრგინება, მის პირს როგორ ვნახამ?

მეფე. მაშ ბალში მაინც გავიაროთ, გული გაგვეშლება.

ხვარა. ბალში-კი გაიხლებით სანავარდოდ, გასასვირნებლად, გული მიწუხს, იქნება როგორმე გამეშალოს, გაემხიარულდე.

მიდიან მეფე, დედოფალი, ხვარა და ვეზირი. მეფე იწვევს ნინოსა სამეფო ბალში ხვარას შეუტყობლად.

მეფე. ქრისტიანო დედავ თვალო! მე ერთი სათხოვარი მაქვს თქვენთან. თუ შეიძლება, აგერ ეს ჩემი ნათესავი ხვარა მოგვთ-მთავარი გაჰკურნეთ ამ თავის სამთვარეოს სნეულობისაგან, გევედრებით, მადლოა. არ დაგიკარგამს შენი ღმერთი!

ნინო. რატომ არა, ბატონო მეფევე, ოღომც მაგან უარჰყოს წარმართული მოქმედებანი, რითაც დაკავშირებულია ეშმაკებთან, იწამოს იესო ქრისტე მაცხოვარი ჩვენთვის ვნებული და სულ მალე განიკურნება თავის სნეულებებისაგან!

*) იხ. „მოგზაურა“ №№ 6 და 7.

მეფე. რა არს, ქრისტიანო ქალბატონო, რომ აგიჩემებია და აგიჩინებია სულ ერთავად იესო ქრისტე, ჯვარცმული უფალი ღმერთი! რათ გინდა რომაელების რჯული, მოშორდი იმათ რჯულს და იწამე ჩვენი ღმერთები: მზე, ზადენი, არმაზი და სხვანი და ეგრეთ შემოგვიერთდი ჩვენ და-ქმურად, დედა-შვილურად, სული-გულით ერთი გახდი ჩვენთან, და ეგრეთ აასრულე ხოლმე შენი კურნება სნეულებისა. ნულარ ამბობ შენს ტყვეობასა, ნუ იმცირებ თავსა. ჩვენ დარწმუნებულნი ვართ, რომ თქვენ ჩვენი დიდი ღმერთების შვილთაგანი ხართ, მოვლინებული ჩვენს ხსნად მზისა, ზადენისა, არმაზისა და ან სხვათა. ათენა ხარ, არტემი ხარ, თუ ვენერა არ ვიცი; რაც გინდა იყავთ, მხოლოდ-კი შემოგვიერთდით და მეც ჩვენი კერპების სამსახურში პირველ ადგილს მოგანიჭებ და აღვამალლებ დიდად!..

ნინო. ბედნიერო მეფევ! ვსწუხვარ დიდად, რომ აქამდის ვერ გიცვნიათ, ვერ შეგიგნიათ ცათა და ქვეყნის გამჩენი უხილავი ერთი ღმერთი, მზე-მთვარის მნიშვნელობა, ქვეყნის ყოველი გარემოების მიხვდენა და კაცობრიული მოვალეობა! ღმერთი არის თვით არსი, უნივთო, უკვდავი სული, რომელს არა აქვს არც დასაწყისი, არც დასასრული, მარად ყოფილა, არის და იქნება. მის სიმდიდრეს, სიკეთეს, ძლიერებას ვერ მისწვდება კაცობრივი ტკუა, ცნობა. მან შეჰქმნა არა რაისაგან ცანი და ქვეყანა შემკობილ-მოწყობილი ყოველ-ნაირად ჩვენთვის თავ-შესაფარად და საცხოვრებლად ყოველ ცხოველთა. რა რიგათაც იმართვის ერთი ძლიერი სახელმწიფო ყოველნაირი ბრძნული წეს-წყობილობითა, ისე ღვთისაგან იმართვის, იცვება და იფარება ყოველი გაჩენილი, დაწყობილი მცენარეულობითგან უკანასკნელ ცხოველებამდის. თქვენი კერპები, რომელთაც ღმერთივით ემსახურებით, ჩვენსავით მიწიერნი არიან, ძლიერი დევ-გმი-

რობის გამო სიკვდილის შემდგომ, მათ მომხრეთ და თანამგრძობელთ დაუდგამთ მათი ძეგლები მარად სახსოვრად და შემდგომ ჩამომავლობათ მისაბაძვად პირველში, მაგრამ მრავალ დროთ განმავლობის მერმე უმეცარ და უწურთველ კაცთ მიუღიათ კერპებად. თუ გინდ აი თქვენი არმაზი კერპი სანამ ამართული იყო თაყვანს სცემდით და რა შეიმუსრა მეხებისაგან, ახლა იშვიათად სახსენებელია... მე სითგან ვიქნები კერპების შვილი, როცა ისინი ბევრ საუკუნოების წინ ყოფილარიან ჩემზედა. მე ერთი უკანასკნელი ღვთის მსახური ვარ, მხევალი ქრისტიანეთა!.. უარ ჰყოს ხვარამ ეშმაკნი, იწამოს ქრისტე და განიკურნება.

მეფე. რას იტყვი, მთავარო ხვარა? დაიჯერებ ქრისტიანის ნალაპარაკევსა, რომ განგათავისუფლოს მაგ სნეულები-საგან?

ხვარა. რა ვიცი, როგორ დავიჯერო? როგორ ვუღალატო მზესა, ზადენსა, არმაზსა და სხვათა? რას იტყვიან ჩემი მოკეთენი, მეთაურნი? გამკიცხავენ, გავუპატიურდები მე ამ დროული! აგერ თვალწინ მიდგებიან ჩემი შემწე-მომხმარენი, მაყვედრიან, მლახვენ, მლანძღავენ!..

გეზირა. სად არიან, ჩვენც შენთან ვართ, შენგან უფრო გამჭირახი თვალეხი გვასხიან? მაგას ან შენად იგონებ, რომ არ გინდა ქრისტიანობა, ან როგორც ამ ქრისტიანმა დედამ თქვა, შენი ეშმაკები თავ-ბოლოს გეხვევიან, ნებას არ გაძლევენ...

ხვარა. თქვენ, მეფევ, რას მიბრძანებ, რას მირჩევ საუკეთესოს?

მეფე. ყოველს კაცს ჰქვია და ცნობა აქვს, რაც სასარგებლო რამ იყოს შენთვის და გამოსადეგი, შენც ის ჰქმენ.

ხვარა. ვერ გამიბედია, სირცხვილი პირს მწვავეს, თავს ლათს მასხამს, მე ბევრი სიკეთე, სიამოვნება მინახია ჩემის მო-

გვობითგან, მადლობის მეტი არა მმართვებს-რა მე კერპებისა, უმადურობა იქნება მათი გზა-კვლიდგან აქეთ-იქით გახვევ-გამოხვევა, გზის ახვევა, სხვაგან გარდახვეწა!..

ნანა. მიკვირს, ბატონო! რა სიკეთე გინახიათ: დღე—გრძნეულების ხიფათები გაწუხებს, სიცოცხლეს გიშხამებს და ღამე—ეშმაკების ხროვა-ხროვა მოსევა, მოტეხა, ძილ-მოსვენებას გიწყვეტენ! შენს ჭკუაზედ აღარა ხარ, ეგ წყეული ქირია და ამ დღივ გახრჩობსთ, თავ-პირი დამტვრეული გაქვთ მეტის ხეთქვა-ხეთქვისაგან, ცარიელა მოგვთ-მთავრობის სახელი რა სიკეთეს გაძლევს არ ვიცი, რა სახალისოა, როცა სიცოცხლე გამწარებული გაქვს? სულ დახეხილ-დაფეფილი გყავს მთელი ცოლ-შვილი და სახლეულობა, სისხლის პურს აქმევ ყველასა!

ხვარა. თუ მართლა ეგრეთ არის, მიშველეთ რამე, მადლია, არ დაგეკარგებათ, ერთისთვის ასეულს მიიღებთ,—„სიკეთე ჰქმენ, ქვაზედ დასდევ, გაიარეთ, წინ დაგხვდებაო“, —უთქვამთ.

ნანა. შევლა და სიკეთე მაშინ მოგივა, როცა შენ შეინანებ შენს წარმართობას და გაუგონებ ყოველიფერს, რასაც დაგარიგებს ქრისტიანი ღედა!..

ხვარა. კარგი, გავუგონებ, მეტი რა გზა მაქვს, მიბრძანოს, რაც მეჭირება, ავასრულებ შეძლებისამებრ.

ნინო. მაშ მოინანიე, იმწუხრე კერპთ-მსახურება და განიშორე შენგან ეშმაკნი. მიბრუნდი დასავლეთისკენ და თქვი...

ხვარა. ვიჯმნი შენგან, ეშმაკო! შორს ჩემგან, ვწუხვარ, რაც უმეცრებით მომხდენია სიბოროტე. ვიჯმნი შენგან, ეშმაკო! შორს ჩემგან, ვწუხვარ, რაც მეცნიერებით შემიცოდებია. ვიჯმნი შენგან, ეშმაკო! შორს ჩემგან, ვწუხვარ დიდად, რაც დაჟინებული ბოროტობით შემიცოდებია! შევუდგები ახლავე იესო ქრისტე მაცხოვარსა

და მის წმიდა მადლის სჯულს შევიტყობო ჩემის ჯვრის-
თურთ, რომ გავიკურნო სულიერად თუ ხორციელად
ყოველი სნეულებისაგან!..

ნინო ილოცა, დასწერა ჯვარი და განიკურნა ყო-
ველი სნეულებისაგან. სახეზედ ფერიც მოუვიდა და
შნოც სასიხარულოდ თავისს ცოლ-შვილისა და სახლე-
ულთა, ერთიან ყოველთ უარ-ჰყვეს წარმართობა და
აღიარეს თავიანთ სარწმუნოებად ქრისტეს წმიდა სჯუ-
ლი. გაუკვირდათ ყოველ დამსწრეთა, მეტადრე ვეზირ-
სა; მეფე-კი დარჩა მტკიცედ წარმართობაში!..

მოგვთას მზის დღეობაზედ მიწვეულია მეფე-დედო-
ფალი, მთელი მხედრობა, მცხეთელები და სხვა დიდი
სიმრავლე. გორანას გაუწყვია მოგვნი, ქურუმნი, მათი
ყოველი საეშმაკო და ყოველ ძალ-ღონეს ხმარობს ქრი-
სტიანობის საწინააღმდეგოდ. ცეცხლ-საგზები მისი ბა-
გალავანი სამსეა სიმრავლითა!..

მოგვი ძახიანა. მე ვარ მისანი, მცნობელი ღმერთებისა ყო-
ველნაირი მეცნიერებისა, ძალ-ძლიერებისა, ვიცი კარ-
გად ყოველი დაფარული საქმენი მთელის ქვეყნისა, და
მიმხვდომი ვარ ზედ-მიწევნით მომავალის საქმეებისა!

მოგვი ყანყანა. მე ვარ გრძნეული, შემკვრელი კაცის ძალ-
ღონისა, გავაშტერებ ადამიანს და ვაქნევინებ ბევრ სა-
ვნო-სათაკილო საქმეებსა!

მოგვი გოგქანა. მე ვარ მკითხავი, შემიძლია წილის მყრე-
ლობა, გამყოფელობა, გაგება მოხდენილის და მომავა-
ლის საქმეებისა, რაც რამ იყოს!

მოგვი ტიკტიკა. მე ვარ მფრინველთ მისანი, შემიძლიან გა-
ვიგო ყოველიფერი ქათმების მოძრაობითა, მამლის ყი-
ვილითა, კაჭკაჭის ჩხავილითა, ყვავ-ყორნების ყრანტა-
ლითა, მტრედების ფრენითა და სხვათა!..

მოგვი დადაღა. მე ვარ თვალთმაქცი, შემიძლია ბევრ რამის

ქმნა, მობლანდება, მოჩვენება ყოვლისფერისა ნამდვილ-საით!..

მოგვი მაღაღა. მე ვარ ულუკი, შემიძლია შელოცვა წყლი-სა, მიწისა, ჰაერისა, ცეცხლისა რამეების გასაგებლად და მკვდრების მოჩვენებაცა!

მოგვი ტატატა. მე ვარ მსახვრელი, შემიძლია სიზმრების ახსნა, გაგება ფრუსტუნისა, მთქნარებისა, თვალის თა-მაშობისა, ყურის წივილისა და ხელის გულის აქავეების საშუალებითა მნიშვნელობა ყოველისფერისა.—რა შეა-სრულეს წარმართული წესი და რიგი, ამოვარდა ცეცხლ-საგზებში ცის ფერი ალი და გამოჩნდა დევ-გმირი სერფი.

მოგვოპეტი. აგერ, ბატონებო! ზადენი, კრონო, საუკუნოების მატარებელი, თავთ ადგია საათი მბრუნავი ბორბლებით მოწყობილი, ხელთ უპყრია დაგრეხილი რკალი დრო-ჟამის ავ-კარგიანობის მომასწავებელი და მეორე ხელთ უჭირავს მანგალი მჭრელ-მკათელი ცა-ველთა!

ამოვარდა ვარდის ფერი ალი, აგერ, ერნო, არმა-ზი, ცისა და ქვეყნის მფლობელი, როგორ სამეფო ტახ-ტზე ზის მშვენნიერად? ერთ ხელთ უჭირავს ფაენი, მე-ორე ხელთ ჭექა-ქუხილის ელვები!..

ამოვარდა სოსნის ფერი ალი. აგერ გამოჩნდა ჰერ-მესი, თავს ხურამს ფრთებიანი ჩაჩქანი, ნიშნად მქვერ-მეტყველებისა და გამჭრიახობისა და ხელთ უპყრია ყა-ვარჯენი გველ-მოხვეული, მნიშვნელი სიბრძნისა!

ამოვარდა ყვითელი ალი. აგერ გამოჩნდა აპოლო-ნი, მეფური არსება, თავს ადგია გვირგვინი, ხელთ უპ-ყრია მამხიარულებელი ქნარი, ფეხთ ქვეშ ფერად-ფერა-დნი საკრავნი პოეტების საჩუქრად და გვერდით უსხე-დან ნახეთ, როგორ მშვენნიერი მუზები?..

ამოვარდა ლურჯი ალი. აგერ გამოჩნდა არისი

ჯაჭვ-აბჯროსანი, ძლიერი მეომარი, მოლაშკრეთ სული-
გული, ნიჭიერებით სავსე; ფეხ ქვეშ უზის მყივანი მამა-
ლი მცნობელად დღე-ღამის მსვლელობისა.

ამოვარდა ნარინჯი ალი. აგერ გამოჩნდა ვენერა
ეტლში მჯდომარე მშვენიერების ღმერთა, თავს ადგია
ბრწყინვალე ვარსკვლავი, ეტლს დააფრენენ ტრედ-გვრი-
ტნი და მფრინველნი!..

ამოვარდა მწვანე ალი. აგერ გამოჩნდა არტემი გან-
დევილი, ქალწულობის მოყვარული, წითელ კაბიანი,
ხელოვანი მონადირე, თმებ გარდაშლილი: ხელთ უჭი-
რამს ისარი და მხართ გარდაუკიდია შვილდი და ფეხთ
უზის კარგ ნაწვართი მეძებარი. აგერ ესენი არიან, მე-
ფევე ბატონო და ყოველნო ერნო მაღალ-დაბალ წოდე-
ბისანო, თქვენი და თქვენ მამა-პაპათ ნამსახურნი კერ-
პნი ღმერთებად. უნდა, რომ ერთგულად და ერთსულად
ემსახურებოდეთ. არასოდეს არა სცდეთ და არ მიიღოთ
ქრისტიანობა, მიმღებელთაც ჰმართებსთ უარ-ჰყონ და
მოიქცნენ ისევ წარმართობაზედ, თორემ ირისხებიან,
დაილახვრიან და დაიჭრებიან ამ ღმერთების რისხვე-
ბითა შეუბრალებლად. წყეულ იყოს, შეჩვენებული და
კრული, ვინც არ მისმინოს!

მოგვთას დღეობა აასრულეს თუ არა, მეფე მირიან-
ნი სანადიროდ წავიდა. გაიყოლია თავისს კარის კაცნი,
ვეზირი დიდსულა, ეზოს მოძღვარი ზურაბი, მოლარეთ-
უხუცესი ბაქარი, სამხედროთ ერისთავი როსტომი და
სხვაც თავად-აზნაურნი არჩევით: გაუძღვა წინ მეფე მი-
რიანი და მიჰყვნენ მას დიდებულნი, ბაზიერ ხუცესი
მეძალღე მეწყერებით დიდის ზემით და ზართა იკრო-
და საკრავნი, მიიმღეროდნენ სანადირო ლექს-შაირთ და
მიდიოდნენ მხიარულად მუხრანისკენ. გაუყვნენ რიგ-რი-
გად სანადირო დაცულთ სერ-გორებსა, ინადირეს ბევ-

რი რამ ლხინ-სიხარულითა და მოართვეს მეფე მირიან-სა. წარსდგა ბაზიერთ-უხუცესი და მოახსენა შაირად ლექსი:

ხაერი. აგერ კარგად ვინადირეთ, აქაური კუთხელია, ირემი, ჯიხვი, ქურციკი, ნუკრნი, შველნი, კურდღელია, გნოლ-კაკბები, სოლო, როჭო წინა უდგას ურთხელია, იხვნი, მწყერნი, გვრიტნი, შაშენი ღმერთი თქვენი მკურ-
[თხელია.

მეფემ მადლობა უთხრა ბაზიერთ-უხუცესს და დაასაჩუქრა უხვად ყველა მონადირენი და დააჯილდოვა ბაზიერთ-უხუცესი მეძალღე-მემწყერებთანად. ჩამოსხდნენ ყველანი მშვენიერ ტყის პირას და ისაუბმეს მხიარულად მეფესთან ერთად, ნაირ-ნაირი ნანადირის ცვრიანის მწვადებითა ტკბილად, გემრიელად, ლხინ-სიხარულითა. საუზმის შემდგომ მეფემ ინება გასეირნება თავის ოთხ დიდებულებთან ერთად **თხათის** მთის წვერზედა. გამოემშვიდობა თავად-აზნაურთა და გაემგზავრა გულდა-გულ. გზად მიმავალსა მოაგონდა მოგვთას დღეობა-ზედ მოხდენილი მოჩვენებანი და ეუბნება თავისთან ხლებულთა.

გა. რა საკვირველ საოცარნი იყვნენ იმ შვიდ ფერ ცეცხლის აღში წამომდგარნი ჩვენთ კერპთ დევ-გმირთა სახენი, როგორ საშინელი ტანადნი იყვნენ, გმირული ხელ-ფეხიანნი, ძლიერებით ერთი-მეორეზედ უფრო-და-უფრო წამოსადგენი, საზარელი მძლავრნი, ამაყნი და თავხედნი, რანაირი რიხიანი ბოხის ხმით იმუქრებოდნენ, გაჰქონდათ ბუტ-ბუტ-ბურტყული, ჯავრობდნენ გაბრაზიანებულნი რაღაცაზედა...

არა. ჩვენ თავ-ზარს გვცემდა მათი სახე, სურათი, მუქარა. მთელი ერობა ქალით-კაცამდის დახეხილ-დაფეფილნი იყვნენ, კანკალობდნენ!

დიდსულა. მათი გაბრაზიანება და ჯავრი იმაზედ თუ იყო რომ მრავალ განკურნვილთ ქრისტიანობა მიიღეს და დღეობაზედაც აღარც-კი იკადრეს მისვლა და დასწრება... ვინ იცის, იქნება ჩვენზედაც მწყრალობენ, რაცივად ვეკიდებით ჩვენს წარმართობასა, ცარიელა სახლით ვკმაყოფილდებით, საქმე-კი არ გვიჩანს. არ ვწყურებით გაქრისტიანებულთა და არა ვსჯით ჯეროვნა მათ, რომ სხვათ შეიშინონ და აღარ შეჰსცდნენ გარჯულებითა!..

ზურაბ. როცა სნეული, ვინც უნდა იყოს, თუნდ ჩვენს თაზედაც ავილოთ, თავის მიძიმე გაჭირვებული სნეულები სიკვდილის კარს არის მიმდგარი, სხვა ღონე-საშვად აღარა აქვს. ეკითხება ის ქრისტიანი დედაკაცი: ინებო ქრისტიანობას, როს გაგამთელო მაგ სნეულებისაგან? რა ეთქმის მაშინ სნეულსა? უნდა გაუგონოს სიტყვა თუ არა, როცა მასზედ დარჩენია საქმე! ცხადია, უნდა გაუგონოს! თუ მკურნალის მწარე წამლებს არ დაეცდება გაჭირვებული სნეული და მიიღებს, მის ტკბილ სიტყვებს უფრო სიადვილით არ მიიღებს? ახლა რა ბრალი აქვს იმ გაქრისტიანებულსა? თუ კარგი ყოფილიყო წარმართობა, მათი ღმერთები უშველიდნენ; იმათ რომ არავითარი სიკეთე მოუტანეს, ქრისტიანობის რწმუნებ მოუტანა. ასე მართლულობენ თავს გაქრისტიანებულნი.

მეფე. გორანას წყევლა-შეჩვენებამაც უფრო საშინლად ამრჩევი დღენი გულიდგან არ გამომივა; ვალდებული ვარ როგორც მეფე, ყოველი ღონისძიება ვიხმარო, რომ ქრისტიანობა მოვსპო ჩემის ქვეყნიდგან. გამიწირია თუ ვი, უნდა მხარი დავუჭირო დიდ-მოღვაწე მოხუცებულ მოგვთ-პეტ გორანას. თქვენც ვალი გაქვთ, ყოველ შემთხვევაში მომეხმაროთ, თავი დასდვათ ყოველს მოთხროვილებასი ჩემს ერთგულებაზედა და საქმე კარგად წ

ვა... დაემოწმენ ყველანი: დიად, მეფევე, ვგ ხომ ვგრე იქნებაო უეჭველად!

იღსუღა. წინ-და-წინ ის ქრისტიანი დედაკაცი უნდა მოიკლას, რომ გულიდგან ამოიღოს ერობამ მისი მიღებულება, მიჩნება და ღირსება!

ურ-ბი. ძნელი-კია მისი მოკვლა, თვალთ-მაქცობით თავს მოირჩენს.

ქანძი. ხმალ-სატევარზედ თვალთ-მაქცობა არ გავა!..

ოსტომი. რას ბრძანებთ, როგორ არ გავა; განა არ გაგიგონიათ, რომ ზანიხის ნათესავმან პარსახორთ მტრის ჯარი მისეული ლეკეთზედ ისე ერთიან დააბრმავა დიდი თუ პატარა, რომ ვეღარ შევიდნენ ლეკეთში და უკანვე დაბრუნდნენ შერცხვენილნი!

ფე. ერთის სიტყვით, რაც უნდა იქმნას, მე ჩემი სიტყვა უნდა აღვასრულო. იმავე ჩემმან ნანა დედოფალმაც, რომ მიწინააღმდეგოს და არ უარჰყოს ქრისტიანობა, იმასაც დავსჯი შეუბრალებლად.

ამ სიტყვის თქმა იყო და თუმცა შუა-დღე იყო, უეცრად ისე საშინლად ჩამოხვდებოდა, რომ თვალში თითი ეკვრათ შეცდომით ერთმანერთისათვის, იმასაც ვერ დაინახავდნენ! ვეღარც გზა გაიგეს და ვეღარც კვალი, მერე ისეთს ღირღლოვან ქვა-ლოდნარით სავსე გაუაღლ ადგილას დაატყდათ თავს ამ ნაირი ღვთის რისხვა, რომ სატირელი იყო; აქეთ ეცნენ, იქით ეცნენ, ურთი-ერთს ხელი-ხელს მისცეს, მიიძრნ-მოიძრნენ, მაგრამ ვერა გარჩიეს-რა: გადემტვრნენ ქვა-ლოდნართა, ტანთ დაეხიათ, ცხვირ-პირი დაიფხრიწეს, ხელები დაიშვლიპეს, დასისხლიანდნენ: იწყეს ყვირილი, კივილი, მიშველეთ უხმობდნენ მცველს, მემცხვარეთ, მწყემსებს, ნაცნობთ, უცნობთ, მგზავრთა, გლეხთა, მაგრამ გამგონი და მსმენელი არავინ იყო. რომ გაუჭირდათ ყოველის მხრით საქმე და არა ეშველათ-რა, მიმართეს ღმერთებსა.

დიდსულა. მათი გაბრაზიანება და ჯავრი იმაზედ თუ იყო რომ მრავალ განკურნვილთ ქრისტიანობა მიიღეს დღეობაზედაც აღარც-კი იკადრეს მისვლა და დასწრება... ვინ იცის, იქნება ჩვენზედაც მწყურალობენ, როცა ვივად ვეკიდებით ჩვენს წარმართობასა, ცარიელა სახლით ვკმაყოფილდებით, საქმე-კი არ გვიჩანს. არ ვწყურებით გაქრისტიანებულთა და არა ვსჯით ჯეროვნა მათ, რომ სხვათ შეიშინონ და აღარ შეჰსცდნენ გარჯულებითა!..

ზურაბი. როცა სნეული, ვინც უნდა იყოს, თუნდ ჩვენს თაზედაც ავილოთ, თავის მძიმე გაჭირვებული სნეულები სიკვდილის კარს არის მიმდგარი, სხვა ღონე-საშვად აღარა აქვს. ეკითხება ის ქრისტიანი დედაკაცი: ინებო ქრისტიანობას, როს გაგამთელო მაგ სნეულებისაგან რა ეთქმის მაშინ სნეულსა? უნდა გაუგონოს სიტყვა თუ არა, როცა მასზედ დარჩენია საქმე! ცხადია, უნდა გაუგონოს! თუ მკურნალის მწარე წამლებს არ დაეცდება გაჭირვებული სნეული და მიიღებს, მის ტკბილ სიტყვებს უფრო სიადვილით არ მიიღებს? ახლა რა ბოლო აქვს იმ გაქრისტიანებულსა? თუ კარგი ყოფილი წარმართობა, მათი ღმერთები უშველიდნენ; იმათ რა არავითარი სიკეთე მოუტანეს, ქრისტიანობის რწმუნებ მოუტანა. ასე მართლულობენ თავს გაქრისტიანებულნი!

მეფე. გორანას წყევლა-შეჩვენებამაც უფრო საშინლად ამრი ჩემი დღენი გულიდგან არ გამომივა; ვალდებული ვარ როგორც მეფე, ყოველი ღონისძიება ვიხმარო, რომ ქრისტიანობა მოვსპო ჩემის ქვეყნიდგან. გამიწირია თუ ვი, უნდა მხარი დავუჭირო დიდ-მოღვაწე მოხუცებულ მოგვთ-პეტ გორანას. თქვენც ვალი გაქვთ, ყოველ შეთხვევაში მომეხმაროთ, თავი დასდვათ ყოველს მოთხვენილებასი ჩემს ერთგულებაზედა და საქმე კარგად წავ...

ვა... დაემოწმენ ყველანი: ღიად, მეფევე, ეგ ხომ ეგრე იქნებაო უეჭველად!

აღსკლავ. წინ-და-წინ ის ქრისტიანი დედაკაცი უნდა მოიკლას, რომ გულიდგან ამოიღოს ერობამ მისი მიღებულება, მიჩნება და ღირსება!

უჩაბა. ძნელი-კია მისი მოკვლა, თვალთ-მაქცობით თავს მოიჩინოს.

ქარაი. ხმალ-სატყვეარზედ თვალთ-მაქცობა არ გავა!..

ახსტამია. რას ბრძანებთ, როგორ არ გავა; განა არ გაგიგონიათ, რომ ზანიხის ნათესავმან პარსახორთ მტრის ჯარი მისეული ლეკეთზედ ისე ერთიან დააბრმავა დიდი თუ პატარა, რომ ველარ შევიდნენ ლეკეთში და უკანვე დაბრუნდნენ შერცხვენილნი!

ფე. ერთის სიტყვით, რაც უნდა იქმნას, მე ჩემი სიტყვა უნდა აღვასრულო. იმავე ჩემმან ნანა დედოფალმაც, რომ მიწინააღმდეგოს და არ უარჰყოს ქრისტიანობა, იმასაც დაესჯი შეუბრალებლად.

ამ სიტყვის თქმა იყო და თუმცა შუა-დღე იყო, უეცრად ისე საშინლად ჩამოხვდნენ, რომ თვალში თითი ეკვრათ შეცდომით ერთმანერთისათვის, იმასაც ვერ დაინახავდნენ! ველარც გზა გაიგეს და ველარც კვალი, მერე ისეთს ღირღლოვან ქვა-ლოდნარით სავსე გაუაღლ ადგილას დაატყდათ თავს ამ ნაირი ღვთის რისხვა, რომ სატირელი იყო; აქეთ ეცნენ, იქით ეცნენ, ურთი-ერთს ხელი-ხელს მისცეს, მიიძრნ-მოიძრნენ, მაგრამ ვერა გარჩიეს-რა: გადემტვრნენ ქვა-ლოდნართა, ტანთ დაეხიათ, ცხვირ-პირი დაიფხრიწეს, ხელები დაიშვლიძეს, დასისხლიანდნენ: იწყეს ყვირილი, კივილი, მიშველეთ უხმობდნენ მცველს, მემცხვარეთ, მწყემსებს, ნაცნობთ, უცნობთ, მგზავრთა, გლეხთა, მაგრამ გამგონი და მსმენელი არავინ იყო. რომ გაუჭირდათ ყოველის მხრით საქმე და არა ეშველათ-რა, მიმართეს ღმერთებსა.

მეფე. მზეო, მზეო, ზესთა ზეო, ჩემო სვეო! რად გაგვიწყე
 შუადღისა და რათ დაგვიბნელე გზა-კვალი. სიცოცხლო
 გვედრებით გაგვინათლე, ამლორძინებლო მცენარეთ
 ამყვავებლო ხილნართა, გარდამშლელი ვარდ-ყვავილ
 თა, მომაღხენელი ცხოველთა და შვიდ ფერად დამფ
 რადებლო ყოველ ნაირ ძვირფას თვალთა, განგვიღ
 ჩვენც ნათლის კარი და გაგვიბრწყინე დაბნელებულ
 თვალები, რომ გემსახუროთ ერთგულად. გვედრები
 გეხვეწებით, გემუდარებით! გვიშველე, გვისძინე, გაგ
 გონე თხოვნა, ხვეწნა?.. არ იქმნა, არ გვეშველა!..

კრონო, მკონო, საუკუნოთ, ძლიერ გვტანჯა
 ბნელუკუნო. დრო-ჟამის მატარებლო, შეგვეწიე, მო
 გვეხმარე, დაგვიხსენ ამ ბნელისაგან, დავრჩენილვარ
 ჩვენ უგონო, შეუწევნელი ულონო. შეგვეწიე, მოგ
 ხმარე, გამოგვიხსენ ამ ბნელისაგან... არ გვეშველა.

არმაზ, არამაზ, არამაზო, შევნიერო და ღამაზ
 საუცხოვო ტურფა, ნაზო, გამინათლე ეს სიბნელე, ს
 ქმეები მაქვს სადარარბაზო. არ იქმნა, არ მეშველა, არ
 იქმნა-რა! უფრო ბნელა! ოჰ! ოჰ!

ემე, ემე, ჩემო ცერმე. საცდურშია ჩემი მერმე. გ
 მინათლე ეს დღე ჯერ მე, რომ გავიგნო გზა როგო
 მე, შეგვეწიე, მოგვეხმარე, მიხსენ ჩვენ ამ ბნელისაგან
 თითქოს კაცთ წინამძღვარი ხარ, გამაცადი, გამჭრი
 საქმე ყოფას, ნაშოვარზედ, სიტყვა-პასუხ-საუბარზე დ
 დი შემწე-მომხმარო ხარ, ჩვენც ამ დიდ ძნელ გასაჭი
 ში შეგვეწიე, მოგვეხმარე. თუ აქ ხარ და სხვაგან არ
 თუ არა და რა ღონე გვაქვს, სხვა დროს მაინც მოგ
 ხმარე. არ იქმნა!

აპოლონო აბულია, ბნელი ბნელზედ გაბმული
 დაიწვი ჩვენზედ გულია, ეგ პოეზით შემკულია. გაგ
 ყვანე ამ ბნელიდგან, თითქო ხარ კაცთ ერთგული

მზეს ოაათრენ, მუზებს აღხენ, პოეტთ უნათლებ სულს, გულსა. შეგვეწიე, მოგვეხმარე, ნუ გვხდი ასე დაკარგულსა? არ იქმნა, ამასაც ღრმად სძინამს, არ ესმის ჩვენი ჭირ-ლხინი.

არის, ხარ თუ არისია, შენნი ვართ სხვის არვისია; გვედრებით, გეხვეწებით, არა ვთქვათ უარესია. ვიღუპებით ბნელ უფსკრულში, შეგვეწიე, მოგვეხმარე, საწყლად დავრჩით და ესეა. მგონი, არსად ხარ საომრად, ნუ ჩამოგვართმევ სახუმრად, გვიჭირს, ვსწუხვართ, გვიშველე რამ, გამოგვიხსენ ამ ჭირისგან?.. სულ არა შეესმის-რა!

თუ სადმე ხარ არტემია, გვაკმარე ჩვენ ამდენია. ტანჯვა, წვალება ბნელისა ცოდვის რისხვად დაგვტეხია, შეგვიწყალე, გვიშველე, რომ ვიღუპებით. ამდენია. ვიცით ცხოვრობ უდაბურში ქალწულობით განდევილი; ხელოვან მონადირე ხარ მეძებრის ხელმძღვანელებითა. მოგვძებნე ჩვენც და გვიშველე, მივიდეთ სახლს მშვიდობითა. არ იქმნა, არც ამან გაგვიგონა ვედრება, რაღა ვქნათ?

ვენერავ, შევენების ღმერთავ! შენ მაინც რამე გვიშველე. არც ერთ ღმერთმან არ გვიშველა, რომ ცრუ ყოფილან ყველანი. შენცა ოუ იმათგანი ხარ, გაგიწყდეს სახსენებელნი. ამოვარდით და ამოსწყდით, მოგედოსთ ბოლო ყველასა!.. „ჩვენი ურგები შექამანდი ძაღლსა და ქოთანი ძვასაო“, — უთქვამთ.

წყეული იყოს თქვენი თავი, თქვენი ტანი, თქვენი სახელი და თქვენი სახსენებელი, რომ სიცრუით და უსჯულობით შემოღებული და შემოტყვილებული ყოფილხართ ეშმაკთ მანქანებით ჩვენს მაცდურად და სულის წამწყმედელად, როგორც ამბობს მართაღს, ჰეშმარიტს ქრისტიანი დედა მახარობელი ჩვენი ნინო: ვწუხვარ, ვნანობ და ვსტირი, რომ აქნობამდის გემსახურე თქვენ,

ვერ ჩავიგონე ნინოს სწავლა-დარიგებით, გამოურკვეველად დავრჩი აქნობამდის და ვყოყნობდი უმეცრებით. ახლა გვედრები, ნინოს ღმერთო! შემინდე, მომიტევენ მე ესრეთი დიდი ბრალ-დანაშაულნი და განმინათლე ჯერ სული-გული, რომ ცხოველი სარწმუნოებით გირწმუნო და მერმე ხორციელნი თვალნი აგვიხილენ შენ საქებასადიდებლად... აგერ უფალო, ისო ქრისტე, მაცხოვარო, სოფლისა მზეო, სიმართლისა მეუფევე, დიდებისა უკვდაო და უცვლელი. აგერ შენის უზომო კაცთმოყვარების წინაშე დაბნელდა ნივთიერი მზეცა, განქარდნენ მასთან ერთად ყოველი კერპები: კრონო, არმაზი, ჰერმესი, აპოლონი, არისი, არტემი და სხვანი, ცხადად აღიარეს შენი სრული ღმერთ-კაცობა, შენი სოფლის მაცხოვარება, რომელმანც დაგვიხსენ მის დროს შენის დაუფასებელის სისხლის ჯვარზედ დაღვრითა, ვნებითა და სიკვდილითა შენითა ეშმაკის ტყვეობისაგან. ახლაც გვედრებით, შეგვიბრალე, შეგვიწყალე და დაგვიხსენ ამ უკუნის ბნელისაგან, გაგვიყვანე სამშვიდობოს, რომ ღირს ვიქმნათ გაქრისტიანებისა და მით გაკურთხოთ და გადიდოთ უკუნითი უკუნისამდე...

ამ დროს მეფეს და მისს ხლებულთ, როგორღაც ტკბილ საამურად ალაგობლივ ჩასთვლიმათ ერთ წუთას, ერთი უეცრად გაახილეს თვალნი, რომ განათლებულიყო ცა და ქვეყანა. ნახეს თვითანაც, რომ აღარ იყვნენ გაუვალს ღრიღალ ქვა-ლოდნარში, ვაკე გზა-კვალს იდგნენ მზანი წინ წასასვლელად. მეფესთან ერთად ჯერ მუხლ-მოყრით და მიწაზედ მთხვევით ღმერთს დიდი მადლობა, ქება, დიდება და კურთხევა შესწირეს და მერმე მეფეს ხელ-ფეხთ ემთხვივნენ და ურთიერთ სიხარულისგან ეხვეოდნენ და ჰქოცნიდნენ ხშირ-ხშირად და მეფეც ასრე ყოველ ხლებულთა ეხვეოდა, ჰქოცნიდა და ასრე მხიარულად ჩამოვიდნენ თხოთის მათივან.

შეეტყო ნანა დედოფალსაც მეცხვრეებისგან, მიჰმართა საშუროდ კარის კაცებით და დიდებულებით საშველად, ქინძნარას და ლართას შეხვდნენ მეფეს დედოფალი და დიდებულნი: მიულოცეს მშვიდობით გადარჩენა იმ საშინელი განსაცდელისაგან. მიესალმა დედოფალი ნანა მეფე მირიანსა და დაუდგათ დიდი ღვინ-სიხარული და ფარფარუჭობა! აქებდნენ და აღიდებდნენ ღმერთსა!

ნინოსაც შეეკრიბა ქრისტიანენი და დაეწყო მხურვალე ლოცვა-ვედრება და ფსალმუნი. აბიათართან ერთად აღვიხილენ თვალნი ჩემნი მათა, საითგანაც მოვიდეს შეწვენა ჩემი უფლისამიერ, რომელმან ჰქმნა ცანი და ქვეყანა... უფალმან გიცვას შენ ყოვლისაგან ბოროტისა, დაიცვას სული შენი უფალმან. უფალმან იცვას შესვლადი შენი და გამოსვლადი შენი ამიერითგან და უკუნისამდე! (ფსალმ. რკ.).

მოვიდნენ მცხეთას-რა, მთელი ქალაქი შეიკრიბა და გამოეგებნენ მეფე მირიანს და დედოფალ ნანასა დიდის დიდებით, მიუძღოდნენ და მიიყვანეს საზაფხულო სასახლეში!..

რა დალაგდნენ ყველანი და ცოტა რამ შეისვენა დაღალულობისაგან მეფემ, მივიდა ნინო აბიათართან ერთად მეფე მირიანის სასახლეში და მიულოცა გადარჩენა იმ საშინელ განსაცდელისაგან მეფე მირიანსა და მასთან ხლებულთ დიდებულთაცა. აქ აღიდა კურთხევით უფალი ჩვენი იესო ქრისტე, მაცხოვარი სოფლისა, რომელმან უგულვებელ არ ჰყო მათი ლოცვა-ვედრება, უსმინა და გამოიყვანა სიბნელისაგან სინათლეში, სიკვდილისაგან სიცოცხლეში, უმეცრებისაგან მეცნიერებაში და მწუხარებისაგან წარმართულისა, ქრისტიანულს ღვინ-სიხარულში.

ნანა. არ გეუბნებოდი, მეუფეო, რომ წარმართული კერ-

პეტი ოქროსი, ვერცხლისა და რვალისა კაცის ხელით გაკეთებულნი არიან. პირი აქვთ და ვერაფერს იტყვიან, თვალნი ასხიან და ვერ ხედვენ, ყურნი აბიათ და ვერაფერს ვერ ისმენენ, თავ-ტანი აქვთ და სული არ უდგიათ. ვინც მისთანა კერპებს ემსახურებიან მათი მსგავსივე არიან-მეთქი.

მეფე მარაანი. „კურთხეულ არს უფალი იესო ქრისტე სოფლის მაცხოვარი, რომელმან არა მიმცნა ჩვენ ნადირად კბილთა მათთა, სული ჩვენი, ვითარცა სირი განერა მახისა მისგან მონადირეთასა, საფრხე მათი შეიმუსრა და ჩვენ განვერენით. შეწევნა ჩვენი სახელითა უფლისა იესო ქრისტესითა, რომელმან ჰქმნა ცანი და ქვეყანაი“. დიდება მამასა და ძესა და სულსა წმიდასა, აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე. ამინ (ფსალმ. რკგ).

ვინმე მესხი.

დავით აღმაშენებელი

(დასასრული *)

3.

ისწავლნაცა შაჰთებანი,
მზაკვართა განლიგებანი,
მხედართა განწყესებანი,
კიდეთა ქვეყნის ზერობანი;

იტოღა კვერთხისა ჭირკა,
განხეთქილებათ მოსპობა,
საჭურველთაცა თვასთ დაცვა,
და მოციქულთ მსხინძლობა;

იგი მსახურთ ნიჭ-მრავლობდის,
ბჭეთა წესიერ განბჭობდის,
მოსაკითხთ მოიკითხვდის,
განსაკითხთ განიკითხვდის.

ხარკ ბუგისგან განარინნა,
ლაკრანი და მონასტერნი,
საუღაწინცა უსრუნველ ჭეუნა,
განუწინნა მათ დრაჰკანნი.

მღვდელნიცა სამეფოს შიგან
თავისუფალ ჭეუნა ჭირთაგან,
ყოველთ დაჭირებათაგან,
ხარკოა და ბეგარათაგან.

*) იხ. „მოგზაური“ №.№ 6 და 7.

გარნა, ვინ აღთვლის, რავდენნი
მეფემ აღაშენსა კიდენი,
ანუ ქვა-ყენილ ჭეუნა გზანი,
ფრიად საწყინოდ სავალნი; ¹⁾

რავდენნი კკლესიანი,
წარმართთა მცინებულნი,
კვალად ჭეუნა წმიდა, სვიანი
და სახლ ღვთისა ნიჭიანი;

რავდენნი წარმართნი ქრისტუნვნი,
წმიდისა ემბაზის შვილ ჭეუნა!
რავდენნი ეშაკს მსტარნი
და ღმერთსა შეასაკუთრნა!

შეძენითც ამდენ სულების,
აღზრდითც ამდენ შვილების,
მადლი მოციქულების
მიიღო უწინდლების. ²⁾

ზ.

შეიქე იყო ფრიად ქველი,
გლახაკოა შემწუალბეული,
უძლურთა მსაზრდობეული,
ობოლთა მამა-მშობელი.

მას მცირე კისაკი აქენდის;
რად დდე, დრაჭკნით აღავსებდის,

¹⁾ ქ. ცხ. (გვ. 257): „რაოდენნი გზანი, საწყინოდ სავალნი, ჭეფენილ ყუნა“ მეფემან დავით.

²⁾ ქ. ცხ. (გვ. 257): „მადლი მოციქულებისა მიიღო მეფემან დავით, ვითარცა პავლე და ვითარცა დიდმან კოსტანტინე“.

და გლახკთ, ვრდომილთ მოივლიდის,
მათ უოველთა გაუყოფდის. ³⁾

ც.

ქსენონიცა აღაშენა, ⁴⁾
შნეულნი შიკ დააშენა,
სახმარნი მათ გაუჩინა,
შესავალნიც მიანიჭნა;

ხალა მეფე თვითც მივიდის,
მოხილნის, მოიკითხნის,
თვითეულსა ამბორს უყვინს
და უოველთ განამსნეობდის;

უსინჯვიდისც საგებელსა,
ცხედრებსა და საწოლებსა,
ქროს-და გასაყოფელსა
მისცემდის სრეულს უოველსა.

თვითა სახე სენით განცდილო,
უბადრუკ ხორცთა სენ-შეკდილო,

³⁾ ქარ. ცხ. (გვ. 257): „ჰქონდა მეფესა კი-
ხაკი მცირე; აღავსის დრაჰკნითა, და ოდესმე ნა-
ხევარი წარავის მისი და ოდესმე არავინ ჰთვის
და ეგრე სავესე მისცის და მარხვად ხელისა და
სულთქმით თვის: „ოდეს ვერა მივეც ქრისტესა
მარცხენითა ჩემთა ცოდვითა“. და ამას არა თუ
ხელოსანთაგან მორთმულისა იქმოდის ანუ სა-
კურკლით, არამედ ხელთა თვისთა ნადირებული-
თა, რომელთაგანი თვისსა მოძღვარსა ილანეს მის-
ცა ოდესმე დრაჰკანი ვითარ ოც-და-ოთხი ათასი,
რათა განუყოს გლახაკთა“.

⁴⁾ ქ. ცხ. გვ. 244.

ქუთათს უფროსად განზრდილო,
მკურნალთ მიჭკვრიდის გამოცდილო. ⁵⁾

თ.

და აღაგნაცა სასახლენი,
მოგზაურთ დასასახლენი,
განაქარუნა სისაწყელები,
მოკასან, ქადაგთ მოსაწყელები;

ვინცა მოგზაურად მოდიოდის,
ვინცა ერსა ასწავლიდის,
უოკელსა მოიკითხევდის,
უოკელსა განიკითხევდის.

ი.

მეფე იყო ნიჭოსანი,
აღაუსნა სალხნი ღვთისანი,
არა ხოლო ქართლისანი,
უცხოთაცა ქვეუბნისანი:

აქეთ — ასურეთისანი,
იქით — საბერძნეთისანი,
ზემო — ბორჯაღეთისანი,
ქვემო -- ზალესტინისანი. ⁶⁾

განიკითხნა კვიპრს კვიპრელები,
შავსა მთასა შავმთიელები,

⁵⁾ ქ. ცხ. (გვ. 257): „მრავალ-გზის გვიხილავს იგი დამლტობელად ლაწვთა თვისთა ცრემლითა ხილვასა ზედა თვითო სახეთა სენთა მიერ განცდილთასა და ხილვად სამნაურთა, რომელნი შეეძობხვევიან მიუნდობელთა ამათ და უბადრუკთა ზორცთა, რომელთა სხვათა უმეტეს ზრდის ქვეყანა ქუთათისა“.

⁶⁾ ქ. ცხოვ. გვ. 256.

დადსა ათონს მთაწმიდელნი
და სინას — მამა სინელნი.

ი ა.

მეფემ აქავე სინასა
მონასტერიცა წმიდისა
აგო ეკატერინისა,
ქართველთა დიდ მეოხისა,

და მრავალ ათასეულნი
წარსცა მას ვერცხლ-ოქროულნი,
წიგნნი სრულებითა სრულნი
და უოველნიცა ჭურჭელნი. ⁷⁾

ი ბ.

ერმანიც წარგზავნა საბერძნეთს,
უბრძანა: „გაბრძნით უცხეთს,
მერე მადით აღმოსავლეთს
და იღუწეთ ამერ-იშერეთს“.

წარვიდნენცა ბევრნი მრავლად
ფილასოფიისა სწავლად,
სიბრძნისა მოსარეწველად
და თვისთ თავთა საწურთველად.

მათ მიერ განმშვენდა არე,
მათ მიერ განბრწყინდა მხარე,
მათ მიერ გატკბილდა მწარე
ჩვენის ქვეუნის არე-მარე.

ი ვ.

სამეფოსა შინა სლვასა,
სიმრავლითა დას-წყობისა

⁷⁾ ქ. ცხოვ., გვ. 256.

და სიმაღლითა სრბოლისა
მეფე დავით მოწყალესა

ვერა მიემთხვეოდინ,
მზივარნი ვერ ნახვიდინ,
ვისცა რაფთურთ რაფ სჭირდინ,
მეფესა ვერ აცნობდინ;

ფოგნი ხეზე აღვიდოდენ
და, ვით ზაქე, უმზერდინ,
ფოგნი გზის ბორცვს დგებოდენ
და თვისთ ჭრტინვით მოსთქმიდინ;

მას უმსა დავით ჩაუღიდის,
გარნა კელადს განაუღენდის,
ჭირვეუდთ ჭირს შეიტუობდის
და მევე განიკითხევდის. ⁸⁾

იღ.

ჭეუანდაცა კელადნი თვისნი,
მართადნი და დიდის ჭკვისნი,
განზრახვანი სხვათა სხვისნი,
კეთილისა თუ ავისნი.

⁸⁾ ქ. ცხ. (გვ. 257): „ლვისა შინა თვისთა სამეფოთასა, სიწრაფლითა სპათათა და სიმაღლითა სლვისათა, ვერ აღვილად მიემთხვეოდინ მოჩივარნი და დაქირვებულნი; რომელთა უხმდის განკითხვა და შეწყვენა მეფობრივი, აღვიდის ბორცვსა ზედა გზასა მახლობელსა, ანუ კლდესა გინათუ ხესა, ვითარცა ზაქე. და მუნით საცნაურ ყვის ჭრტინვა თვისი. ამითვის დაედგინნეს კაცნი მართლიად მცნობელნი და გამკითხვარნი მოჩივართანი, რომელთა მიერ მიიღებდეს კურნებასა“.

ეცნობდიან მეფესა,
 მიერთობდიან სეფესა;
 მან უწუდა, წინ-და-წინვე,
 სად რა ჰქუეს, რას ეწაფესა.

მეფის წინაშე ცხად იყო,
 ვის: რად სად უცხად ეყო,
 ვინ: სამე უზაკვარ იყო,
 ვისა რად სად კეთილ ეყო.

ბრძენო, კეთილად ისმენდინ,
 დავითსა ნუ განბასრეფდინ:
 ვინ ა ქვეუჩას აღრეფდინ,
 მის უხლო მეფე მუსრეფდინ.

უველამ იცის ჩვენი გვარის
 ორგულობად. ქართველის;
 ოდესცა-და ვინ განსუქნის,
 ოდესცა-და ვინ განდიდნას,

რასვე ჟამს იგი განლაღდის,
 განსუენება ვერდა ჰქოვის,
 აღდგის, აღბორგდის, ამადღდის
 და მოძმეთ გაუორგულდის. ⁹⁾

⁹⁾ ქ. ცხ. (გვ. 260): „ნათესავი ქართველთა ორგულბუნება არს პირველიოვანვე თვისთა უფალთა: რამეთუ რაჟამს განდიდნენ და დიდება ჰპოონ და განსუენება, იწყებენ განზრახვად ბორტისა, ვითარცა მოგვ თხრობს ძველი მატიანე ქართლისა და საქმენი აწ ხილულნი“. ასეთივე მოწმობა (იხ. ათონის 1074 წ. გადაწერილს კრებულში). დავით მეფესაც ორგულნი დასდიდნენ მოსაკვლავად, გარნა ღმერთმა სასწავლებრივ იხსნა თვისი ცნებული (ქ. ცხ. 262).

02.

არე ტკბილ ჭყო ღვთის მოფლენია,
 თვისის მტკიცობა, გავლენით,
 სოფელსა კელადთ გავლენით,
 ბრძნულად საქმისა მოფლენია.

ეს-ღა განა მან იკმარა? —
 მტკვრიდამ თევზნი უარა
 და იმერთა წყალთ შთაჭყარა,
 იქითნიცა მტკვარს ახარა.

03.

მამისა პირმშობის შვილმან
 თამარ, მეფისა ასულმან,
 შარვანისა დედუთაღმან,
 მერე მონაზონცა ქმნულმან —

თიღეს ¹⁰⁾ ალაგო ღვთის საყდარი,
 დიდ-შეგნიერ მონასტერი,
 გაუმართა მის ეპიტერი,
 სახნავ, სათეს, კარ, ზღუდერი.

და თვითცა მუნვე დასახლდა,
 რადგან ღვთის მადლიცა ახლდა,
 სიწმიდით ერთბამ განახლდა
 და ქრისტე ღმერთს მიუახლდა.

¹⁰⁾ ქ. ცხ. (გვ. 241), ვახუშ., გვ. 204): „და-
 საელით მეტეხისა და ფცის-წყლისა არს თიღეს
 ჯვრის მონასტერი, რომელი ალაშენა ასულმან
 აღმაშენებელისამან თამარ, გუნბათიანი, დიდშე-
 ვნიერი, კეთილ-ნაშენი; შენობანი გარემოს მრ-
 ვალნი და აწ ხუცის საზარა“.

08.

მეუღის ასული მეორე,
 კატო ბრძენი, ბრძნად მბრძნობაკე,
 ალექსისა მერიცხედაკე,
 იყო მშისა დასადაკე.

იგი გათხოვდა საბერძნეთს, ¹¹⁾
 ქვეუანასა მას საბერ-ზნეთს,
 სიბრძნე-სწავლასა სააკვნეთს,
 დიდს, წმიდას საქრისტიანეთს.

დავით ესიდა უიგზაეთს,
 კატო ეუფლა დასავლეთს,
 თამარ წმიდა აღმოსავლეთს,
 და სამთავნი ცისქვეშეთს!

ვხედევდიო, იტუვის, ¹²⁾ ხესა,
 შორის ქვეუნად ამოსულსა,
 სიმაღლით ცის მიწდომილსა,
 კიდვიდე სოფლის რტო შვილსა,

ფურცელნი მის ხის შკენიერ,
 ჩრდილოვან, სულხელებიერ,
 თვით მსხმოიარ, ნაყოფიერ,
 მის ქვეშე მთლი შვინვიერ.—

ხესა ამას დიდებულსა
 ემსგავსა მეფე ქართველისა, ¹³⁾

¹¹⁾ 1116 წ. კატა (ეკატერინა) მისთხოვდა ალექსის, ნიკიფორე ბრიენისა და ანა კომნენის შვილს.

¹²⁾ საღმრთო წერილი.

¹³⁾ ქ. ცხ., გვ. 261.

ვინაითგან მისს აჩრდილსა
და მისსა მუედროს საგრილსა

შემოკრბენ მრავლით მრავალნი-
ერნი, ტომნი და ენანი,
მეფენი უიფჩაჲ, ლეკთანი,
ოგსთ, ჩახნთ და სხვათა-სხვათანი.

და აჩრდილსა ქვეშე მისსა
განესკენა უფულს კავკასსა,
ძლიერს, შარავანდოსანსა,
თავისუფალს, სკიბტრკოსანსა;

მის მიერ იძმენ უფუელნი:
გმიონი ოსნი, უიფჩაჲუელნი,
ჩერქეზ, ჩახან, დიდო, ღლიღენი,
სომეხ, აფხაზ, ლეკ, ქართველნი;

შეიგნეს უფუელთ ერთობა,
ერთურთის დიდი ღირსობა,
მტკიცე კავშირით ანსობა,
ძმურის ცხოვრებით მეუობა.

ამისთვის დაუთ მეფესა
გუგალობთ უფუელნი დღესა: ¹⁴⁾
„თქალო უფულისა სოფლისა,
სახინო ჩინო თვალისა!

საქართველო შენ გაახარ,
ეგრე რომ ჰაეროვან ხარ;
კეთილნი დასოეს, გაახარ,
ეგრე რომ ქველ, შეენიერ ხარ;

¹⁴⁾ თანამედროვის, დიდებულის არსენი ვაჩეს ძის შესხმეიდაძ.

სახინო ხარ შენ ჩვენ შორის,
 ვითა მზე კარსკვლავთა შორის,
 ბრწყინვალეც კაცთა შორის,
 ვით ეთერი ნივთთა შორის.

ხარ შენ, მეფეო, ცისკრფან,
 ტბილ ფრიად, ღვთისა სახრფან,
 იაკინთებრ ელფარფან,
 ღაწვ მწყაზარ, შრამან, ვაჭდრფან.

ხარ მტკიცე ანდამატისებრ,
 ღომგულ მეფე დავითისებრ,
 სახელ-განთქმულ ნებრთისებრ,
 ახრფან ისუ ნავესებრ;

მხნე ხარ სამსალ მსაჯულსავით,
 უძლეველ აქილევსავით,
 ბრძენ — სოლომონ მეფესავით
 და მშვიდ დავით ცხებულსავით;

მაკიდონელს უზარბით
 დაედარე შენ მეფობით,
 ადვისტოსა კეისრობით
 დაედარე ქვეყნის ფლობით;

ქრისტე ღვთის იქმენ სწორობით
 შენის კაცთ-მოუფარეობით,
 ჰეტრეს დარი მხურვალობით
 და ჰავლესიცა მკვირცხლობით;

შენ აღადგინე მამული,
 გასტერ ცხრვრების რუსხმული,
 უურმულ გზა ჰყავ ურმული
 და ერს ჰრქვი: „აწ თქვი ურმული“.

„ღათრიალე ალაში,
 მერმე აიღე კალაში,
 ლერწმისა ღამაზ წალაში
 და დასწერ: „,ღარა ვჭლამი“

დიდხანს ვიყო ამ სოფელადა,
 გუავ მე თქვენი თავისუფელადა,
 იუავით მშვიდ, მთელწიფელადა,
 ნუ ვინც იქნებით ღათელადა;

„მსგავსად წურბლის ვერ მადღარო,
 სოფლის კიდეთ მეძებარი,
 მისი უნჯის მომხვეჭარი,
 აწ ვარ ჩემის ღვთის მხვეწარი:

მაღალა ღმერთო, მიღხინე,
 ჩემსა ცოდვილს სულს უღხინე,
 კრიცა ჩემა აღხინე,
 მითავისუფლე, მიღხინე“.

და დალოცა მეფემ კრო:
 შეაგედრა ღმერთს ივერი,
 უოველი ამერ-იმერი—
 თვალი სოფლის შვენიერი.

და შვინვატა ამოუშო, ¹⁵⁾
 ღამაზ თვალნიც მოიკუმშო,
 მშუარნი ხელნიც ძირს დაუშო,
 სხივს მოადგა საჩუტეშო.

¹⁵⁾ 1125 წელს, 24 იანვარს, შაბათ დღეს,
 53 წლისა თვისის დაბადებიდან.

მიეზარა და გაენათს, ¹⁶⁾
სად სანთელ მარად აენათს;
ქართლს შეფე მიწეფი გაენათს,
განა ქართლ რისლა აენათს?!

მ. ლასურიძე.

¹⁶⁾ გელათს.

რ უ ს უ დ ა ნ *)

მოქმედება მეორე

ჩვენება I

ტფილისი. საშუალო ზაღატა. ღაშა გიორგი ზის მარტოკა და თა-
ვის-თავს ესაუბრება.

ღაშა. დალაზვროს ღმერთმა კაცის ბედი! წინად თვალი მტკი-
ოდა და მკურნალმა მომირჩინა. ახლა გული მტკივა!
ველისციხელის ცოლმა აღმიძრა საშინელი სახმილავი!
წყეული მეტად ლამაზია! რა თვალები აქვს, რა წარბ-
წამწამი! ტანი ბროლისა, შვინვა ზამბახისა, კბილები
მარგალიტისა, მიჯრით მიწყობილი. ვაჟ, დავიწვი! რო-
დის მომგვრიან! არ გნებდებაო! როგორ შეუძლიან! ჩე-
მი რაინდები გავგზავნე, აქნობამდის უნდა მოსულიყვნენ
და მოეყვანათ! რად დაიგვიანეს ნეტა! მაგრამ, ჩუ! რა-
ღაც თქარა-თქური ისმის! ისინი უნდა იყვნენ. (ღგება,
სარკმელს ადებს. ქუჩაში გადაიხედავს და ბრუნდება უკანვე)
სწორედ ისინი არიან! მოჰყავთ ოქროს ხობობი! წავალ
და მოვუსვენებ მგზავრებს, დალაღულები იქნებიან.

(გადის)

ჩვენება II

მეფის სასახლე. საღარბაზო ზაღატა. ღაშა მარტოკა წინ-უკან დადის.
ღაშა. (მეფურის რიხანობით) საქართველოში მე ვარ მეფე და

*) იხილეთ «მოგზაური» №№ 6 და 7.

არა კათალიკოზი, ანუ ივანე ათაბაგი! კანონიერი ცოლი იქორწინეო! მხევალს ნუ დაისომო! სხვას რომ ცოლი წაართო, ცოდვა არისო! ღმერთი დაგსჯისო! კარგია ასეთი ლათაიები! მაშ რა ვქნა, თუ-კი მიყვარს იგი ისრე, როგორც სული ჩემი?! მითხარით, რა ვქნა, თუ-კი სიყვარულის ტრფიალი მკლავს, მწვეავს, მადნობს, მდაგავს, მშრეტავს! რა ვუყოთ მერე, რომ იგი სხვის ცოლია! არ შეიძლება განა, რომ იგი სხვა არც-კი იყოს! ერთი ხმლის მოქნევა და მისი თავი ტანს განშორდება. რა დიდი ცოდვაა განა, რომ ერთი ქვეშევრდომი მტლედ დაედოს მთელი სახელმწიფოს გამგებელის სიცოცხლისა და დღეგრძელობისათვის! ქვრივის შერთვას ხომ ველარც ღმერთი აღმიკრძალავს, ველარც კანონი!

(შეშთადის ივანე ათაბაგი და მეფეს თაყვანს სცემს)

დაშა. აა, ჩემი ივანე, ჩემი ერთგული ათაბაგი! როგორ ხარ ივანე, რისთვის გარჯილხარ?

ივანე ათაბაგი იცოცხლენ, მეფეო, უკუნისამდე! და მერე კათალიკოსმა მოგახსენათ...

დაშა. (აღუფიქვით) ვიცი, რის თქმაც გინდა! სიყვარულის საქმეში, ათაბაგო, ყველანი სცდებიან, გარდა ამ ჩემის გულისა!

ივ. ათ. გული, გული, გული! გონება და ჭკუა სადღაა, მეფეო დიდებულო! გული რომ ეგრე გითქვამს, ჭკუა რაღას გიქრის, ჩვენო პატრონო! კათალიკოსისა და მთავრების ყრილობამ გადასწყვიტა, ხელმწიფეო, რომ რასაც თქვენს დიდებულებას გული უთქვამს, სწორედ ის დალუპავს სამეფოსაც და თვით მეფესაც, თუ გულისთქმა თქვენი განახორციელეთ. გამოცდილნი ვაზირნი და მთავარნი მოწიწებით და მოკრძალებით გირჩევენ, მეფეო, გულიდამ ამოიღო უკანონო სიყვარული და კანონიერი ტრფობა ჩაითესლო და ჩაინერგო შენს, ჯერ

ისევ ნორჩს და გამოუცდელს გულში. არავის შენი მტრობა არ უნდა, ხელმწიფეო, არამედ ყველანი ტახტის და სამეფოს დღეგრძელობისათვის იღვწიან. ნუ განმირისხდები კანდიერებისათვის. მთელმა ყრილობამ წარჩინებულ და გამოცდილ კაცებისამ დამავალა და მაიძულა ესე ყოველი მომეხსენებინა თქვენის დიდებულებისათვის.

ღაშა. გმადლობ გულახდილად უბნობისათვის. გარნა ვერ მიზხვდარვარ და ვერ გამირჩევია უკანონო სიყვარული კანონიერისაგან! ყველა ნაირი სიყვარული მე კანონიერი მგონია.

აგ. აა. სცდებით, ხელმწიფეო! უკანონო სიყვარული ის არის, რომელსაც დღეს თქვენ შეუბყრიხართ. ველისციხელს თავისი მეუღლე თქვენზე მეტად უყვარს და მისი სიყვარული კანონიერია, თქვენი-კი—არა. კანონიერი სიყვარული კაცს ატკობს, უკანონო-კი სწვავს და ჰდაგავს. კანონიერს მოაქვს ბედნიერება, მყუდროება და სიტკბილე, უკანონოს-კი უბედურება, შფოთი, სიმწარე და შიში განუქარვებელი!

ღაშა. პატოხსანი. მერე ვინ არის თავმდები, რომ ველისციხელის მეუღლის განდევნით მე მომეცემა სულის მყუდროება და სიმშვიდე? არ გგონიათ, რომ საყვარელის არსების მოშორება მე უფრო მომისპობს მყუდროებას და უფრო გამიცხელებს სახმილავს?! რა დიდი მსხვერპლი იქნება, რომ მეფის გულში აღძრულ სახმილავის განსაქარვებლად ერთმა მისმა ქვეშევრდომმა თავისი ცოლი მას დაუთმოს და თითონ სხვას შეეუღლოს?

იგ. ათ. მეფევ, ქული ძირს დასდეთ და სამართალი ისე გადასჭერით!

ღაშა. ველისციხელის ცოლი რომ ჩემთან არის, მით უკვე გადამიქრია სამართალი! ცოლს მე ვირთავ და არა შენ ათაბაგო, და ანუ კათალიკოსი!

იგ. ათ. ვიდრე ველისციხელი ცოცხალია, შენ მას ვერ შე-
ირთავ: ეკლესია უარს იტყვის ამისთანა ქორწინებაზე!

ღაშა. მიკვირს, თითქო არ გსმენიათ, რომ წინამაც ჩვენს მე-
ფეებს ხარჭანი და მხევალნი ჰყოლიათ!

იგ. ათ. მერე ხარჭისაგან ნაშობს ტახტზე ვინ დასომს! და
ასრეც მოგახსენეს, მეფეო, კანონიერი მეუღლე შეირ-
თოსო, ტახტს მემკვიდრე ესაჭიროებაო! იცოდე, მეფეო,
თუ ტახტი ცარიელად დაშთა, მთავრები და ხელის-
უფალნი აირევიან, აიშლებიან, მათი არევა-კი იქმნება
დასაწყისი სამეფოს დაცემისა.

ღაშა. მე ვერე არა ვსჯი. თუ ბედია, ველისციხელისაგან
მომეცემა შვილი და ის იმეფებს ჩემს შემდეგ.

იგ. ათ. უკანონოდ შობილს, ვიმეორებ, არ ამეფებენ. გიბე-
დავ და მოგახსენებ ჩემთა გამომგზავნელთა პირით: თუ,
მეფევე, ხარჭს არ მოიშორებ და კანონიერად არ იქორ-
წინებ, მაგ ხარჭსაც წაგართმევენ და მისსავე პატრონს
ჩააბარებენ, ხოლო თვით მთავრები-კი წავ-წამოვლენ
თვისს სახელისუფლოში და თვისთვისად იცხოვრებენ.

ღაშა. (რისხვით) ათაბაგო, კადნიერება თქვენნი თქვენს ქა-
დილს აღმატებისს ვით ბედავთ მაგის თქმას?!

იგ. ათ. ინანებ, ხელმწიფეო, თუ შემოთვლილს არ აღასრუ-
ლებ! (ფეხ-აჩქარებით გადის)

ღაშა. (მიაძახებს) მაშ მეფე არ ვიყო, თუ ველისციხელის
ცოლს არ გათაყვანოთ! (გადის)

ჩ გ ე ნ ე ბ ა III

ტფილასის სასახლე. მეფის ღარბაზი. ღაშა და ველისციხელის მე-
უღლე ერთად სხედან და საუბრობენ. მერე შემოდის დიდუ-
ბუნნი,

ღაშა. ყველა მთავრები აჯანყდნენ. კათალიკოსიც მათ მიემ-

ხრო. თხოულობენ, ველისციხეშივე დაგაბრუნო. მალე გაქარწყლდება მათი მუქარა. აქ ხმალი მკიდია და არა რიკე. სულს გამოვეთხოვები და შენ-კი არ დაგთმობ.

ველ. ს. ც. ცოლი. ხელმწიფეო, ჩემთვის შფოთს ნუ ჩამოაგდებ სამეფოში. მართალია გიყვარვარ, მაგრამ ჩემდამი შენი სიყვარული თუ სამეფოს არევეს და დასცემს, შესაჩვენებლები და დასაგმობნი გავხდებით. გეხვეწები და გევედრები, ბატონო და პატრონო, ველისციხეშივე გამგზავნე და შენთან დაიტყვე ჩვენი სიყვარულის ნაყოფი, ჩვენი შვენიერი დათიკო. ვენაცვალე დედა, ბედის პერანგით დაიბადა. თუ ბედის პერანგიანობა ცრუ-მორწმუნეობის ნაყოფი არ არის, მას ერგება მეფობა, რა გინდ ბევრი მოწინააღმდეგე ჰყვანდეს. დამითხოვე, გამისტუმრე ველისციხეს, ჩემს მაგიერ ეს ნორჩი ქმნილება შეიყვარე, აღზარდე ისე, რომ მამას სჯობდეს შვილი.

ჯაშა. ვერა, ვერ დაგთმობ, ჩემო სულო, ჩემო გულო! (შიიწვევს მასხვევად) ჩუ!.. რალაც ხმაურობაა! ვინ არის, რა ამბავია? (შემოდის შეკარე).

შეკარე. ხელმწიფეო, რაც საქართველოში დიდებულებია, სასახლის წინ შეყრილან: მეფის ნახვა გვინდაო!

ჯაშა. (კაკვირვებით) ყველანი!

შეკარე. დიალ, ყველანი დიდის ლაშქრით.

ველის. ც. ცოლი. დავიღუპებით!

ჯაშა. დიდებულებს კარი გაუღე და შემოიყვანე! (დიდებულნი შემოდის)

დიდებულნი. აღლეგრძელენ ღმერთმან მეფე ჩვენი! (მოწიწებით თავს უკრავენ)

ჯაშა. გმადლობთ. დედოფალს-ღა თავს არ უკრავთ?!

დიდებ. ჩვენ არა გვყავს დედოფალი!

ჯაშა. აი თქვენი დედოფალი! (ველისციხის ციხე უთითებს)

დიდებ. ეგ ხარჯაა, მდაბიო კაცის ცოლი!

ლაშა. მდაბიო კაცის ცოლი ახლა თქენი მეფის მეუღლეა, თქვენი დედოფალია!

დიდე. არა, მდაბიო კაცის ცოლი თვითც მდაბიოა. ჩვენ, დიდებულნი, მაგას ვერ შევიშენვეთ და ვერ ვიკადრებთ!

ლაშა. თუ მე, მეფე კაცი, მაგას ვკადრულობ, თქვენ როგორღა უკადრისობთ! განა თქვენ-კი ანუ თქვენნი მამა-პაპანი დასაბამითგანვე დიდებულნი იყვნენ? განა დღევანდელი დიდებულები გუშინ მდაბიონი არ იყვნენ? ივანე ათაბაგის მამა და პაპა განა დედა ჩემმა და პაპა ჩემმა არ გაადიდა? მე რაღა დამიშლის, რომ გავადიდებულო ის არსება, რომელიც მიყვარს ძლიერად, თავ-დავიწყებამდის!

დიდე. ნუ ღელავთ, ხელმწიფეო! ჩვენ შენი სიკეთე გვინდა და სხვა არა-რა. ერთხმად გადავწყვიტეთ, ეგ ხარჭა მისსავე ქმარს დავუბრუნოთ და თქვენ შეგერთოთ კანონიერი მეუღლე, ასული დიდგვარიანი და წარჩინებული. ნათქვამია: „ხმა ერისა— ხმაა ღვთისაო“. უნდა დაგვმორჩილდე, ხარჭა დავგითმო და მით უფოთი და ამბოხება დააშოშმინო, ქვეყანა დააწყნარო.

ლაშა. (ხმის ამაღლებით) არ იქნების, გადით!

დიდე. მეფეო, დაწყნარდი, დამშვიდდი. თქვენი სიკეთე და სამეფოს ბედნიერება ასრე გვაკადნიერებს. მოპასუხენი ჩვენ ვიყოთ, თუ ჩვენმა განზრახვამ იოტის ოდენი ვნება მოგაყენოთ თქვენ. დაბრძანდით ბედნიერს ტახტზედ და იხელმწიფეთ, ველისციხელის ცოლს-კი მისსავე პატრონს ჩავაბარებთ.

(დიდად აღეღებოდა ლაშა ტახტზე დაეხა. ველისციხელის ცოლი დიდეუკულის გაჭყავთ და გადასს)

ლაშა. (ტახტიდან წამოფრინდება და რისხვით წინ-უკან დადის) დამაცადონ, რას ვუზამ! აგრე თავის აგდება ყმათაგან გაგონილა! საქართველოს ტახტი ჯერ ისე არ დამცირებულა, რომ ტახტისაგანვე გაბედნიერებულთ ასრეთი

თავხედობა შერჩეთ! ვილაც ქურთი კაცად გავხადეთ,
 და ამირსპასალარობა მივანიჭეთ და, დახეთ, ახლა რას
 შერება! სულ მისი ბრალია! შეუჩნდა დედა ჩემს და
 ათაბაგობაც ხელთ იგდო! ათაბაგად-კი არა, მწყემსად
 იქნებოდა დღეს ეგ ველოური ქურთის შვილი! (შეფურის
 მსგინჯარებათ) ავკაფავ ჩემს მოწინააღმდეგებს, დავჭრი,
 დავლევ, დავნაყავ, ავანიავებ! (გადის)

(შემდეგი იქნება)

ი ა ნ ი ჩ ა რ ი *)

მოქმედება მეოთხე

ს ც ე ნ ა I

სცენა წარმოადგენს მინდვრიანს; ჰირ-და-ჰირ მოჩანს ციხე და ციხის კარა; მარჯვნივ თხელ-ტუიანი ფერდაა. ციხითგან გამოდის ნინო და ქალთამიკე სამარის იარაღით ვაჟაკურად ჩაცმულნი.

ნინო და ქალთამიკე

ნინო ახ, რათ წაველით წუხელ სხვაგანა,
აგერ უჩვენოდ შინ რა მომხდარა!..

მერე ვინ გითხრა შენ ეგ ამბავი?

ქალთამიკე ეგ მითხრა ერთმა დედიდა-შენის
მეზობლის ქალმა.

ნინო. სხვა რაღა გითხრა?

ან შენ რა ჰკითხე?

ქალთამიკე. თუმცა-კი ვკითხე: სადაურები,

ან ვინ არიან; მაგრამ საცოდავს

სხვა ვერაფერი ველარ გაეგო...

ვიციტ, არიან ორნივ ქართველნი,

ჯერ ეგ გვეყოფა, სხვა მერე იყოს...

ნინო, მართალი არის, დანარჩენს ყველას

მალე გავიგებთ; მაგრამ, იცი რა?

ჩვენებს ხომ მალე ვერავის ვნახავთ,

სხვისა კითხვა-კი მეჩოთირება.

ქალთამიკე. რათ გინდა სხვასაც გაუზიარო

ეს საიდუმლო გულის პასუხი?

*) იხ. „მოგზაური“ №№ 6 და 7.

ნინო. წამო, წავიდეთ ეხლა-კი ჯარში,
თორემ ხომ იცი, რომ მამაჩემი
რა კაციც არის? თავის ბრძანებას
ჯარს რა სასტიკად ასრულებინებს!

ქადო. მამაშენს მაგ მხრივ მე კარგად ვიცნობ;
საქმის დროს იგი არავის უთმობს
და შვილს თუ უცხოს ერთგვარად დასჯის;
მეტადრე ეხლა სასტიკად ითხოვს,
რომ ყველა თავის ადგილზედ იყოს
ყურ-მახვილად და განმზადებული...

(გაბრუნდება მარცხნივ. მარჯვენა მხრით განსაკუთრებით შემოდის ორი
იანიჩარი.)

ერთი. ისე მოვიქცეთ, საქმე არ წახდეს...

მეორე. როგორ წახდება? ასე მოვიქცეთ:
მივალთ პირ-და-პირ ისაყბებისთან
და ვეტყვით ყველას, რაც-კი ასლანმა
ჩვენ დაგვარიგა, თუ როგორ უნდა
ვუმტყუნოთ ოსმალთ, მივემხრათ ქართველთ,
ჯარმა პასუხი როგორი გასცა...
და სხვა ამგვარი თუ ვიცით რამე,
ნურას დავზოგავთ... ხომ კარგათ იცი,
ამის გულისთვის რა ჯილდო გველის!..

მირველი. მა რაღა ვიცი... მაშ, აბა ჩქარა
გზას გავეშუროთ! (მიდიან წიხისკენ)
აგერ მგონია,
თითონ ასლანი აქეთკენ მოდის,
ჩქარა წავიდეთ, არ დაგვინახოს...

(წიხის კარებში შედიან. შემოდის ასლანი და ჯიმშერი მსახურა)

მსახური. თითონ ბატონი გამობრძანდება,
აქ მოიცადეთ, ან ახლო სადმე.
მე-კი ამ წუთას შევატყობინებ.

ასლანი. კარგი, მაშ წადი, მე აქ მოვუცდი (მსახური ჩქარა წავა)

(მარტო) ღმერთი ჩვენკეა, საქმე თან-და-თან
 კეთდება უფრო ჩვენს სასარგებლოდ,
 მეც—მონაწილე ამ დიდ-საქმისა—
 სულ თუ არ—მაინც ბედნიერი ვარ...
 აქამდის მკვდარსა-გადაკარგულსა,
 უმიწა-წყლოს და უდედ-მამოსა
 სრული უფლება მაქვს, აღვიარო,
 რომ სამშობლოც მაქვს, ვიბოვე იგი;
 მოსიყვარულე მშობლებიცა მყავს,
 ნათესაობა გამხარებელი...
 აქამდის სხვისა ნების მორჩილი
 უმიზნოდ ვღვრიდი უმანკო სისხლსა,
 მხოლოდ სულთნისა უბრალო მსხვერპლი
 ვადექ ბრუნდე გზას ცოდვილიანსა.
 რავდენჯერ, თითქმის სულ უბრალოდ ხალხს
 ვტანჯავდით, ვკლავდით, არ გვებრალოდა,
 საითაც-კი ჩვენ გამოვიარეთ,
 წითელი ზოლი უკან რჩებოდა...
 ეხლა-კი? ეხლა საგანიცა მაქვს,
 ვიცი, ვის უნდა მე ვემსახურო;
 მიზანიცა მაქვს და ისიც ვიცი,
 ჩემი სურვილი ვით აღვასრულო!
 ჩემი საქმისა სატრფო საგანი
 არის მამული—წმინდა სამშობლო, —
 მიზანი მისი კეთილ-დღეობა,
 რომ იმის მტრებსა მოვულო ბოლო!
 აქ აღარა ვარ სხვისა მონა-ყმა,
 ჩემი თავისა ბატონი მე ვარ;
 რასაც ვისურვებ, მას აღვისრულებ,
 ვგრძნობ, ჩემი საქმის პატრონი მე ვარ!

(მცირე ფიქრის შემდეგ)

თუ გამიღიმა ბედმა ერთხელაც

და თანაგრძნობა აღმონჩინა
 ჩემმა სატრფომა, მაშინ კი სწორედ
 ბედნიერება მომეღოს წინა.
 იმედიცა მაქვს, აგრე მოხდება
 და ტურფა ნინო ჩემი გახდება!..

შემოდის ჯამშერ

ასლან. აჰ, საყვარელო, კეთილო მამავ,
 თავს შემოგველოს შენი არჩილი!..

ჯამშერ. ძვირფასო შვილო, მოხუცი მამა
 შენ შემოგველოს, მტლეთაც დაგედოს.
 (გადაეხუევიან)

ასლან. როგორ მიხარის მშობლების პოვნა,
 რომ ვერ გამოვთქვამ ამას ენითა!..
 თითქოს ახლადა მთლად დავიბადე,
 მარტო ვსულდგმულობ აღტაცებითა!..
 თქვენის ცქერითა მინდა, რომ დავსტკბე,
 მაგრამ ჯერ ნებას არ მაძლევს საქმე...

ჯამშერ. ეგ მართალია, ძვირფასო არჩილ,
 ჯერ საქმე—ჩვენთვის დრო ძვირი არის...
 მითხარ, მაინთკენ რა ამბავია,
 ან რა იმედი ჩვენ უნდა გვქონდეს?

ასლან. მაგაზედ პასუხს ეხლავე გეტყვი:
 წუხელ იმ ნახვის-გაცნობის შემდეგ
 ხომ ძლიერ მალე წავედით ჯარში,
 მისვლის უმაღვე ჩვენ მივაშურეთ
 პირ-და-პირ ფაშის სანახავადა.
 რა დავგინახა, მაშინვე გვითხრა,
 რომ რიჟრაჟისას აყრას აპირებს;
 ამასთანავე გვითხრა ისიცა,
 რომ მე აქ მტოვებს სხვებთან ერთადა,
 და ისკანდერს-კი თან წაიყვანდა.

ეს ყველა წუხელ ხომ გაცოდინე...
 მერე, ჩვენ ღამე იქ გავატარეთ,
 არსად გაგვიშო; დილას-კი ადრე,
 გარიჟრაჟისას, გაუდგნენ გზასა.
 უფროსად არის აქ ისაყ-ბეი,
 კაცი—თუმცა-კი მოფიქრებული,
 მაგრამა მაინც არა საშიშო.

ჯიძე. შენი ჯარისა?

ასლან.

ჩემი ჯარია

მთელი კრებული სხვა-და-სხვა მოდგმის,
 თესლის ტომისა და სადაც უფრო
 მეტს სარფას ჰხედვენ, მეტს მიიღებენ,
 ისინიც იქა გულით შრომობენ;
 ახლა მეც ცოტა პატივსა მცემენ...
 ასე, რომ საქმე გაჩარხულია...

ჯიძე. მერე და აბა შენ რას დაჰპირდი?

ასლან. თავისუფლებას რა შეედრება!

ყველას, ეტყობა, მოწყენილი აქვს
 ამდენი თრევა უთავბოლოდა,
 და დასვენება მიტომ ირჩიეს...
 მერე ისეთი სიმღერა დაჰკრეს,
 სიხარულისგან, რომ ცას სწვდებოდა!

ჯიძე. ძალიან კარგი, ჩინებულია,

მაგრამ შენს ჯარში არვინ იქნება
 ბოროტი სული, რომ გიღალატოს
 და ისაყ-ბეის შეატყობინოს!

ასლან. რატომ, იქნება... მაგრამ ჩვენ იგი

ვერას დაგვაკლებს; რადგანაც საქმე
 მიმდგარი არის სახრინავზედა.

მეც მაგ მიზეზით ეხლა ვუთხარი;
 ეხლა ვერაფერს ველარ გვიზამენ!..
 მართლა, თქვენს ჯარში რა ამბავია?

ჯიმშერ. წუხელ, პირველ ღამ გავგზავნე ჯარი;
 ალაზნის პირზედ მომარჯვებულს დროს
 ფაშას უცაბედ დაესხმებიან,
 და, თუ უშველა წმიდა გიორგიმ,
 უთუოთ კიდევ გაიმარჯვებენ;
 ისკანდერიც იქ მიეშველება,
 ძღვევა ნამდვილად ჩვენკენ იქნება.
 მხოლოდ ჩვენ ეხლა ამას-ღა ველით
 იქითგან, მერე აქ შევუდგებით.

ასლან. აქ მყოფი ჯარი სულ ხომ მზათ არი?

ჯიმშერ. სულ მზათ არიან, როგორც ჩათვარი.

შემოდის გოდერძა

გოდერძ. ხალხო, არიქა, საქმეს ვუშველოთ,
 თორემ ამდენი ოფლი ჩაგვივლის!..

ჯიმშერ. რა იყო, გოდერძ, რა ამბავია?

გოდერძ. რაღა რა იყო ამაზედ მეტი.

ვიღაც უღმერთო იანიჩარსა
 ისაყ-ბეისთვის სულ გაუცია,
 რაც-კი ასლანსა ჯარისთვის უთქვამს.
 ისიც გამწყრალი ამ ამბისაგან—
 ჩვენთვის აპირებს რისხვის მოვლენას...
 აქეთ-იქითკენ კაცებსა ჰგზავნის,
 რომ სასწრაფოზედ შეჰკრობონ ჯარი,
 მაგრამ წადილსა ჯერ ვერ მიაღწევს.

ასლან. მერე და ეგ რა სამწუხაროა,
 ომი ხომ უნდა ისეც დაგვეწყო!
 თუ ჯარებიც ვერ შეუკრეფიათ
 მით უფრო კარგი, ჩვენ დროს მოვიგდებთ;
 გაწყრომით კიდევ ვერას წაიღებს,
 მისი გაწყრომა მე მომანაბრეთ.

გოდერძ. სწორედ შენზეა გაჯავრებული,
 შენ გემუქრება ლალატისათვის...

აგერ ისიცა, აქეთკენ მოდის.

ასლან. მე გავცემ პასუხს, ნუ გენაღვლებათ.

(ისაყბეი მოახლოვდება რავდენიმე ჯარის-კაცით)

ისაყბეი. (შკაბრად) ასლან, უჩემოთ შენ გაგიცია

ზოგიერთი რამ ბრძანებანი და
 მით შეგილახავს ჩემი უფლება...

მაგალითად, შენ ნება დაგირთავს

ციხის კარების გაღება მათთვის,

ვისაც არა აქვს არაფრის ნება!

მე გიბრძანებ, რომ ეგ თავხედური

განკარგულება ემ წუთას მოსპო

და თითონ შენვე გასცე ბრძანება!..

ასლან. შენს საძაგელსა, მყრალსა ლაპარაკს

ჩემთვის არა აქვს არაფრის ფასი...

თუ ნება მივეცე ეგ იმიტომ, რომ

ჩემთვისა იყო ძლიერ საჭირო.

მაგგვარს შენს რეგვწულს ბრძანების-ნებას

არ აღასრულებს ასლან არას დროს;

და თუ უთუოდ გინდა, რომ იყოს

ციხის კარები გადარაზული,

სცადე და მაშინ ნათლად იხილავ,

თუ რასა ჰქვიათ ამაყი გული! —

ისაყბეი. ჰმ... მაშ მართალია, რაც შენზე მითხრეს?

მაშ შენ აპირებ ჩვენსა ლალატსა

და მიეკედლე გურჯებს იმიტომ,

რომ თურქთა სისხლი მოგწყურებია?

იმიტომაც ხარ ეხლა აქ ერთად

შენს მეგობრებთან და მომხრებთან,

რომ მოიაზროთ და მოიფიქროთ,

როგორ გვაჯობოთ და დაგვამარცხოთ?

მაშ, თუ ეგრეა, შეგშლიათ ყველას

ცრუ ანგარიში; ვერ აისრულებთ!

ეხლავე გირჩევთ, რომ დამემორჩილდეთ!
 თორემ შემდეგ რომ ცრემლის ღვრად იქცეთ,
 თქვენ ჩემი გული არ შეგიბრალებთ...
 მოიფიქრევით—დამემორჩილეთ!

ასლან. ნეტავ რას როტავ, გაგეგება-კი?!
 ვინ დაემორჩილდეს, რისთვის, ან რადა?
 არც ერთს გურჯს გული ისე არ უცემს,
 რომ შენისთანას დაუმორჩილდეს!
 თუ მაბრალებენ მე გურჯთ მიმხრობას,
 იმ უტვინოებს ვერ გაუგიათ,
 სწორედ ამბავიც ვერ მოუწვდიათ!
 უბრალო მომხრე ხომ არ გგონივარ?
 ან დაჭერილი ქირით დრომდისა?..
 არა! მე თვით ვარ ტომით ქართველი,
 მათი ღვიძლი ძმა და მათი შვილი!
 მათის ტანჯვითა მეც ვიტანჯები;
 მათის ცრემლითა ასლანიც სტირის...
 მაშ რის მომხრე და რის მოლალატე?!
 მე თითონ ვდგევარ რაზმის თავშია,
 მე ვარ პირ-და-პირ შენი მოქიშპე,
 მე გამიფრთხილდი, მე მომერიდე...
 დიად, იცოდე, ქართველს არ უყვარს,
 მონების უღელს რომ ატარებდეს;
 წადი შეჰკრიბე შენი ლაშქარი,
 გასამხნევებლად სიტყვა უთხარი;
 მერე აქეთკენ გამოეშურეთ,
 და ჩვენს სეირსა მაშინ უყურე!
 ეცადე თავი რომ ისახელოთ,
 ბრძოლა გათაედეს თქვენს სასახელოდ;
 ჩვენ-კი ვიბრძოლებთ ისევ ქართულად—
 ცეცხლებრ გულადად, მხნედ და ერთგულად...

ისაყ-ბეი. გათავებულა!.. კარგი, მაშ ვნახოთ,
ვინ იზარალებს ამ საქმეშია!
თქვენს ქალაქ-სოფლებს ცეცხლს რომ მოვუდებ
და გურჯებისგან კალოს გავლენწავ,..
ზოგი მაშინ თქვი შენი რიხები!..

(გაბრუნდება ციხისკენ)

ასლან. ცოტა ხანს უკან ყველაფერს ჰნახავ!..
მაგ სიტყვებითა ჩვენ ვერ დაგვაუთხოვ!..

ჯიმშეკ. აბა, ეხლა-კი დროს ნუ დავკარგავთ,
ყველამ მივხედოთ ჩვენ-ჩვენს ჯარებსა,
და ჩასაფრულნი ტყე-დრეებშია,
გავიდნენ მინდვრად, მზად დადგნენ იქა!

ასლან. ეგრე აჯობებს, სულ ყველაფერი
მზათ დავიჭიროთ.

ჯიმშეკ. წავიდეთ ჯართან,
სხვა იქ ვისაქმოთ. (ღანახავს მომავალს)
მგონია მოდის
მახარობელი... (გამოაჩნდება შიკრიკი)

ყველანი. (თათქმის ერთად) შიკრიკი მოდის!..

შიკრაკი. (დაღალულობს ეტყობა) უჰ, დავილაღე! ექვე ფერდაში
ცხენი მომიკვდა, რომ ვეღარ შესძლო...
მერე მე ფეხით გამოვეშურე...

ჯიმშეკ. საქმე გვითხარი, რაც საჭიროა!

შიკრაკი. ემ წუთში, მე მაშ რის მოხელე ვარ.
ჩვენი ჯარი რომ ქალას ჩავიდა,
გზის აქეთ-იქით ორ მხრივ ჩასაფრდნენ...
იმ გზაზედ, სადაც უნდა ჩაეგლოთ
ოსმალოებსა, გზის პირი ქალა
წვრილიანია—უფრო-კი თხილი...
ეს მოხდა სწორედ გარიჟრაჟისას...
ჩასაფრდნენ... მზემ რომ ამოიწია
შავხედოთ, ჩვენთა მოდარაჯეთა

მოგვეცეს ნიშანი, რომ მოდიანო;
 ყველა მომზადდა; განაბულები
 არც-კი სუნთქავდნენ, გზას თვალით სჭამდნენ...
 ამ დროს გამოჩნდა ჯერ წინა რაზმი,
 მერე მოსდევდა ფაშა სხვა ჯარით.
 როცა მოვიდნენ თოფის სროლაზედ,
 ჩვენებმა მსწრაფლად ტყვია აწვიმეს,
 მერე კიჟინით, ჟრიამულითა
 გადაერივნენ პირ-და-პირ თურქებს...
 დაუწყეს თიბვა, როგორც ბალახსა...
 ისინი რადგან არ მოელოდნენ
 ამ გვარს დაცემას, ძლიერ შეშინდნენ;
 ყველას დაებნა ცნობის დავთრები!..
 მაგრამ მერე-კი მოვიდნენ გონსა,
 შემოაუბრუნეს ხელი ჩვენებსა
 და გაიმართა მედგარი ბრძოლა...
 ოსმალნი უფრო სიმრავლით გვეჯობდნენ,
 მაგრამ ჩვენების გულად მხნეობამ
 მათ სიმრავლესა მოჰტეხა ფეხი...
 მართლა, კინალამ ის დამავიწყდა,
 რომ ომის დროსა ოსმალოების
 ერთმა წყებამა იბრუნა პირი
 და თავის ძმებსვე დაუწყო ჟლეტა;
 ასე, რომ იმით ბევრი გვიშველეს...

ჯამშერ. მერე რა მოხდა? რითი გათავდა?

შაქრიკი. როგორც შევატყე, რომ ოსმალოებს
 აღსასრულის დღე უახლოვდებოდათ,
 ჩვენები უფრო კაპასდებოდნენ,
 მაშინვე აქეთ გამოვექანე,
 და, რით გათავდა, მაინც არ ვიცი...
 უეჭველია, გაიმარჯვებდნენ!..

ასლან. მაშ, აბა, ეხლა ნუ დავახანებთ,
ჩვენ აქ მოვულოთ ოსმალებს ბოლო!..

ეგელანი. აბა, წავიდეთ.

ასლან მეც ეხლავ მოვალ.
(გადიან, ასლან მარცხნივ)

შემოდის ორი თურქი

ერთი. იცი ახალი ამბავი რამე?

მეორე. არა, აქამდის სულ სოფლად ვიყავ
და ქეიფშია დროს ვატარებდი...
უჰ, რომ იცოდე, რა ღვინოები,
რა ქალები და ბატ-ინდაური...
სულ ყველაფერი უხვად მზათ არი,
მხოლოდ ფეხები დააბრაგუნე...

ზიდ. ზოგი ეხლა თქვი, რომ აგაგორონ...

მეორე. რათა?

ზიდ. იმათა, რომ გურჯი გადგა.
ბრძოლას გვიპირებს; ამას კიდევ ის
ზედ დაემატა: იანიჩარნიც
იმათ მიემხრნენ—მგონი დაქრთამეს.
ეხლა საცაა, ომს დაიწყობენ.

მეორე. ეგ-კი ცუდია, არ მექაშნიკა!..
ეგენი გვყვანდნენ გზის გამკაფავად...
მაგრამ ჯარი ხომ ბევრი გვყავს ძლიერ!

ზიდ. შენ ეგრე ჰფიქრობ? მგონია, სცდები...
მაგრამ წავიდეთ, აგერ ვინ მოდის... (გადიან)

შემოდის ისაყ-ბეი რაქდენიშე კაცითა

ისაყ-ბეი. ჩვენ დროს ნუ ვკარგავთ, გავაწყოთ რაზმი
და ჩავაშხამოთ ტკბილი ღლე ყველას,
ვინც მოინდომა ჩვენი ლალატი.
ჯარი მზათ არის სულ, თუ ჯერ ვერა?
(შემოდის მეომარი)

ახლად მას. მზათ გახლავთ ჯარი, თქვენ გელისთ მხოლოდ,
ისაყ-ბ. მაშ, კარგი. ეხლა, ერთი წავიდეს
 ძლიერ საჩქაროთ და ყველაფერი
 თაშას აცნობოს, რომ მოგვაშველოს
 კიდევ ჯარები, თორემ რა ვიცი...
 აი—შენ წადი, აბა გაფრინდი... (ერთი გავა)
 ჩვენც გავეშურნეთ ურჩთ დასასჯელად...

აბმაზან. ასლანზედ სიტყვა არ დაგავიწყდეთ.

ისაყ-ბ. მართლა; ყველასა გამოუცხადეთ,
 რომ ვინც ასლანსა ანუ დაიჭერს,
 ან კიდევ მოჰკლავს, ჯილდოთ ექნება
 ხუთასი ოქრო. აბა, წავიდეთ.

(გაფლენ მარცხნივ. ჯერ შორითგან მოიქმის იანიჩართ სიმღერა,
 შერე ახლოვდება, შემოდის **ასლან** ჯარით, სიმღერას განაგრძობენ)

ათასნაირ ტომის შვილნი
 ჩვენ შეგვეკრიბა ერთმა ბედმა
 და შეგვაბა ერთს უღელში
 იმ ურცხვმა და იმ თაფხედმა.

აღარა გვაქვს ჩვენ მამული,
 აღარ გვახსოვს ჩვენ დედ-მამა...
 ყველა ამის კვალი თავში
 გადარეცხა დროს დენამა...

მამულად გვაქვს ვრცელი მიწა,
 და დედ-მამად იარაღი...
 დაჩაგრულებს ბედით, კაცით
 ღრმად გვასვია იმის დაღი.

სხვისა მონა, სხვისა მუშა—
 არ გვაქვს დღე-ღამ მოსვენება...
 ჩვენ ვშრომობთ და სხვას-კი მიაქვს,
 აქ სად არის კაცთ უფლება? (გაფლენ)

(ცხინთვან გამოდინ ანნა და სალომე, რომელთაც ხელში ხელ-
 ცხცებებით რაღაც მთაქეთ; სალომეს ხელში ღიბრაც უჭირავს:
 წელზედ ჰატარა ხანჯლები არტყიათ)

ანნა. ხომ წამოიღე ყველა წამლები
 და ქრილობისთვის შესახვევიცა?

სალომე. სულ წამოვიღე, რაც-კი შემეძლო:
 ძმარი, მალამო, ბუხრისა მჭვარტლი
 და სხვა ამგვარი, რაც-კი ვიცოდი,
 ქრილობებისა შესახვევიცა...

ანნა. ძალიან კარგი. ეხლა საითკენ
 უნდა წავიდეთ, ისე, რომ თურქებს
 არ შევეჯახოთ და პირ-და-პირა
 ჩვენებს მივაგნოთ?

სალომე. ეგ ადვილია,
 როცა ომისა ნიშანს დაუკვრენ,
 მაშინ ყველაფერს მალე გავიგებთ.

ანნა. იცი, რომ უენი ლევანი ფაშას
 თან გაჰყოლია? ჩემი არჩილ-კი
 აქ არის თურმე.

სალომე. მაგრამ ლევანი
 ისევე მალე აქ მობრუნდება,
 როცა იქ თურქებს დაამარცხებენ.

ანნა. ჩემმა ნინომ-კი არ იცის, წუხელ
 რა ბედნიერი დღე დაგვიღამდა!
 არ იცის, რომ მას ძმა გაუცოცხლდა?..

სალომე. ჰო, მერე როგორ გაუხარდებათ,
 იმათ არც ერთმა არა იცის-რა!..

ანნა. ჩვენ მაინც მეტს ხანს გვეყურებინა,
 დავმტკბარიყავით ჩვენი შეილებით;
 მაგრამ ნახვითაც კარგად ვერ ვნახეთ,
 ვერც არაფერი ვერ გამოგვკითხეთ,—
 და ისევე მალე გამოგვეთხოვნენ.

საღამე. გარემოებამ ეგ მოიტანა...

(ამ დროს მოისმის ზურნის ხმა—განგაშის ცემა კროის მხრით, შეარე მხრითაც უხსუსებს ამ სვარადვე და კარგა ხანს გაკრძელებს)

საღამე. აი ნიშანი! ეხლა-კი სწორედ
ომს დაიწყობენ; ჩვენც იქ წავიდეთ.

ანნა. პირველი ზურნა ჩვენების იყო?

საღამე. დიად, და ის ხმა აქეთგან იყო. (მარცხნავე უჩვენებს)
მაშ ჩვენც აქეთკენ უნდა წავიდეთ.

ანნა. წავიდეთ! ღმერთო, შენ იყავ მცველი
და დამთარველი ქართველებისა! (გადაიან მარცხნივ)

კიდევ ხმა განგაშისა. შემოდის რობიტ და აწინაური

აწინაური. ბატონო, რობიტ, დავიგვიანეთ;

აგერ განგაშიც მას გვეუბნება,
რომ ბრძოლას მალე დაიწყობენო...

აი მე მივალ, შენ შენი იცი. (გაჰა)

რობ. ჩემი საქმისა მე თითონ ვიცი...

მერე, რომ მალე დაიწყობენო?

მე რას მომიტანს ამ დღისა ბრძოლა,
თუ არა ტანჯვას და მეტს წვალებას?!

ან რაღა არის ეხლა რობიტი?

განა მე ისევ ის რობიტი ვარ,
წინათ რომ ვიყავ? შეუბოვარი,
ამაყი, მძლავრი, მედგარი მტრისა?;

არა, მე ეხლა ქალაჩუნა ვარ,
მხდალი დიაცი, უძლოური ღონით,

თავმდაბალი და ფეხით სათელი—
მორჩილი სხვისა, მშიშარა მონა!..

თუ ეს არა ვარ, მაშ რათ დავუთმე
ჩემი დიდება, ჩემი სახელი,

ის მომავალი ბრწყინვალე ბედი,
რომელიც მარად მილიმდებოდა...

დავუთმე სხვასა... კი არ დავუთმე,
 დავემორჩილე ქედ-მოხრით მიველ,
 შევეხვეწე, რომ შემრიგებოდა, —
 იმის მაგიერ, რომ ომის შემდეგ
 იმ მორიელსაც გავსწორებოდი
 და სახელიც არ დამმცირებოდა!
 ეხლა იმ ფიცის პირობის ძალით
 ხელსაც ვერ ვახლებ, ვერ შევეხები...
 გავთელე ჩემი ამაყი გული,
 ყელზედ შავიბი ურცხვი საყელო...
 მაგრამ თუ იმას ხმასაც ვერ გავსცემ,
 არ შემიძლია განა, რომ ჯიმშერს
 სამაგიერო გადავუხადო
 სხვა გზით მაინცა?.. რატომ! გადვუხდი!..
 უფრო სასტიკათ, უფრო მწარეთაც...
 იმის ასლანი, ხომ აქ ომშია,
 მეც სწორეთ იმის მოკვლით ჯიმშერსა
 გულში მოვუდებ უქრობ გენიას...
 და ეს იქნება სიკვდილზედ მწარე...
 შევცდი და შევრცხვი, თავზედ ტალახი
 მე გადავისხი... ჩემი ბრალია...
 ამ შეცდომასა მევე გავრანდავ,
 სჯობს, მედგარს ომში გადავერევი
 და სიცოცხლისა ძვირად გაყიდვით
 ჩამოვირეცხავ ყოველს ლაქასა.
 ამ პიროვნება შელახულს ცოცხლას,
 ბევრად სჯობია ამაყად მკვდარი!
 მაშ, გასწი, რობიტ, იყავ მედგარი.—

(გადის საჩქაროდ. შემოდის ორი ქართველი)

ზარგელა. იცი, თურქების შიკრიკს რა ვუყავ?
მეორე. რა უყავ? (ომის ხმაურობა).

ზარგელა. გეტყვი, მაგრამ დაიცა...

უპ, უპ, კაცო, ეს რა ამბავია!..
 რა ხელ-ჩართული ომი გამხდარა!
 როგორ გადადის კაცი კაცზედა!
 ჯერ-კი სჩანს, ბედი ჩვენებს უღიმით,
 ოსმალო თითქოს იწევდეს უკან...

მეორე. მართლა, მეორეთ მოსვლას არა ჰგავს!..

ზარგელა. შორითგან ცქერა საამურია,
 მაგრამ ვალი გვაქვს ჩვენც გავისარჯნეთ.
 წამო, ვახსენოთ ჩვენი გამჩენი
 და სისხლის ღვარში ჩვენც ჩავერივნეთ! (გაგღენ)

(ომის ხმაურობა. ცოტა ხანს უკან შემოაბრბის რაგდენიმე ოსმალო
 უგირილით)

ერთი. სწორეთ დავმარცხდით... ვუშველოთ თავსა!

მეორე. არა, აქეთ სდგას ყურბანის რაზმი,
 შევატყობინოთ, რომ მოგვეშველოს,
 თორემ გაჭირდა...

ზარგ. აქეთ მირზასი,—
 მე კიდევ იმას შევატყობინებ... (გარბიან)

(ხმაურობა. ოსმალოს ჯარი იწევს უკან, მოსდევს ასღანი ჯარით)

ასღან. აბა, გამაგრდით თქვე დიაცებო!

ხომ გულადნი ხარ?.. იანიჩარნო,
 მხნედ, მხნედ დაჰკარით ამ ხალხის მტრებსა...

ეგრე... ყოჩაღად... (ამ დროს შემოვარდება ადამაზან, მიი-
 ჭრება ასღანთან და ეტყვის:)

ადამაზან. შესდექი, ასღან!..

მე და შენ უნდა გავსწორდეთ ჯერა!..
 შე მოლალატე, უღირსო მონავ,
 უპურ-მარილო, გაუტანელო;
 აბა, მიცანი, ვინ გიდგას წინა?

ასლან. კარგადა გხელავ და კიდევ გიცნობ...

არმაზანი ხარ... ის უშნო პირი,
რომელსაც ჩემი ყველა სიკეთე
თვალეში ეკლად ეჩხირებოდა...
ვერ ისვენებდა სიმშურნის გამო,
ჩემს დამცირებას მარად სცდილობდა,
მაგრამ ვერას გზით ვერ მისწვდა წადილს,
ეხლა-კი ჰფიქრობს—გაჰმართავს ნადიმს...

არმაზან. შენ მართალი ხარ, მაგასა ვფიქრობ.

მაშ გამიფრთხილდი მშიშარა ასლან!
დღეს შენის მოკვლით გზას გავიწმენდავ!..

ასლან. ბილწად ნუ ჰყბედობ და დროს ნუ ჰკარგავ!

აი ბურთი და ეს მოედანი,
ესცადოთ სიმარჯვე ჩვენის მკლავისა...

(დაიწეებენ ბრძოლას. ჯერ თანასწორია, ბოლოს ასლანი სჯობნის, არ-
მაზანი, რომ დაატეობს, გაიქცევა. ასლანი თავს გაანებებს)

ასლან. დაძაბუნებულს შეველა-ლა უნდა!.. (ბრძოლით გაფლენ)

(ამის ხმაურობა. მეორე ტალღა მოდის, ოსმალებს მოსდევენ ქარ-
თველები ჯიმშერთ, გოდერძით და სხვებით მარცხნივ)

ჯიმშერ. აბა, ბიჭებო, გაისარჯენით,
გავთავისუფლდეთ ამ ურჯულოთგან!..

(გადიან ომით სცენის სიღრმეში)

რობიკ. (გაათრებულად) იქ ვერა ვპოვე შავი სიკვდილი,

მწვავე ფიქრების დამაცხრობელი...
ველარც ასლანსა მოვკარი თვალი...
თითქოს მდევნიდეს ჩემივე თავი,
თითქოს ჩემს თავსა მე გაუჭრბოდევ?!
გაორქოფებულს სიცოცხლესა სჯობს
კაცის არ ყოფნა... აქეთკენ უფრო
გაცხარებული ბრძოლაა, მოსჩანს;

იქნებ ასლანიც აქეთკენ იყვეს,
მაშ, მეც იქითკენ გასაგრილებლათ!.. (გაიქცევს)

შემოდის ნინო

ნინო. ველარსად შევხვდი პირისპირ ასლანს,
თითქოს იმალვის განგებ ჩემგანა. .
მაგრამ მაინც-კი იმედს არ ვკარგავ,
მალე ვიპოვნი გამხარებელსა!..
ოჰ, ბრძოლის ველო, სისხლით მორწყულო,
უბედურებით გარემოცულო,
შესაზარელო, ცოდვის მორევეო, —
გვალირსე ნახვა ჯერ ერთმანეთის,
ტკბილის სიტყვებით გულის გათბობა,
მერე გვესტუმროს მწარე სიკვდილი,
მერე მოგვეღოს უდროვოდ ბოლო!..

(ამ დროს მარჯვნივ ხმაურობა მოისმის, ასლანი მარტო უკან იწევეს,
მოსდევს რაფდბსიშე ოსმალთ ბრძოლით, ერთს სცენაზედ ჰკლავს)
ერთი ოსმ ხუთასი ოქრო... არ გაგვეცალოს!

მეორე. ასლანის თავი ხუთასი ოქრო,
აბა, ეცადეთ!

ნინო. (ამას რომ გაიგონებს) ეს ასლანია?!

(ფაჟაკდურად) ასლან, გამაგრდი, ნუ გეშინიან!..

(შეუტევეს ოსმალებს, გაუღენ; ცოტა ხანს უკან ისევ შემოდან ნი-
ნო და ასლან

ასლან. ტურფა ჰაბუკო, შენ დიდი ვალი
დამდე კისრად, სირცხვილს მაშორე...
მინდა, რომ მადლი გადაგიხადო,
მაგრამ ჩემს ენას არა აქვს ძალა
იმ წრფელ გრძნობის გამოსათქმელად,
რითაც სავსეა ეხლა ეს გული!
შენ თითონ მითხარ, რით შემიძლიან,
გადაგიხადო დავალებული?..

ნინო. სამაგიეროს არა ვთხოულობ...
ამ ბრძოლის აღში ამგვარი საქმე,
ხომ იცი, ხშირი მოვლენა არის!..

ასლან. ეგ მართალია, მაგრამ სიკეთეს,
შენგან დათესილს, ეს გული ცუდათ
არ ჩაატარებს და გადაგიხდის...
ამას ვთხოვ მხოლოდ, გამაგებინე
შენი სახელი, ტკბილ-საცნობელი,
რომ დავიწერო გულის ფიცარზედ
სამარადისოდ მოსაგონებლად.

ნინო. ჩემი სახელი არ არის ძნელი
გამოსაცნობლად, თუ შენ ეცდები;
ის იქნებ ეხლაც ზედ გაწერია...

ასლან. მაგას რას ამბობ? როგორ თუ ეხლაც
ზედ მაწერია? მერე შენ ვინ ხარ,
რომ ვერც-კი გიცნობ! ერთად ერთია
მთელს ქვეყანაზედ, რომლის სახელიც
აქ მაწერია... მაგრამ ვერას გზით
ვერ წარმოვიდგენ, თუ ის ამ ცეცხლში
ჩამოვრევა, ხმაღს ხელს მოჰკიდებს!
შენ-კი თავიდან ფეხებამდისა
იარაღში ხარ გამოწყობილი...
თუმცა ეგ სახე მშვიდ ჭაბუკისა
და ხმაც საამო წააგავს მისას...

ნინო. იცი, ნუ სტყუი, და შენ იმ ერთსაც
ვაეკატურ-ჩაცმულს შენს წინა ჰხედავ—
ვერც ეხლა მიცან?..

ასლან. ოჰ, ღმერთო ჩემო!..

ნინო!.. ნინო ხარ? ჩემი იმედი?..

მართალი არის, არა ვსტყუვდები?

ნინო. მართალი არის, მე ის ნინო ვარ,

რომელსაც შენი გაუხსენ გული
და სთხოვდი შენთვის ნუგეშის ცემას!..

ასლან. მაშ, ეხლა აღარ მიწყრები განა?
ეხლა ეგ გული ჩემსკენ მობრუნდა?
მკვდარი იმედი გამიცხოველდა!..
აბა, მითხარი ეხლა პასუხი,
რაზედაც წინად ისე გამკიცხე: --
ხომ შემიძლიან ჩემად გიგულო,
მე ვიყო შენი ერთგული მონა!..
ეხლა ხომ შენებრ მეც ქართველი ვარ!..

ნინო. ეხლა სულ სხვაა, მაშინ სხვა იყო...
მაშინ მიშლიდა ხელს სხვა მიზეზი,
თუმც ჩემი გული თანაგიგრძნობდა...
ეხლა-კი...

ასლან. (აღტაცებულა) ეხლა შენ თანახმა ხარ!..
ჩემი იქნები უკუნისამდე!
ველარაფერი ვერ გაგვაშორებს,
ვერც კაცის სიტყვა და ვერც სიკვდილი.
თუ სიცოცხლეა, ორთავ ვიცოცხლოთ,
თუ დავიხოცნეთ, ორნივე ერთად...
ხომ თანახმა ხარ ამ პირობაზედ,
ხომ გული ამას შენც გეუბნება?

ნინო. თანახმაცა ვარ და ღვთის წინაშე
ჩვენ ერთმანეთსა პირობა მივცეთ,
რომ სამუდამოდ დავიწინდენით,—
და უფალმაცა ზეცით დაგვლოცოს.

ასლან. ძალიან კარგი, აი შევეუდგეთ...
მაღალო ღმერთო, მოწამე შენ ხარ,
რომ ჩვენ ვერთდებით საუკუნოთა,
ვერ გაგვაშორებს ველარაფერი:
ვერც კაცის სიტყვა, ან სხვა მიზეზი;

თვით სიკვდილსაც-კი არა აქვს ნება
ჩვენი ერთმანეთს დაშორებისა,
და აღბეჭდილი სიყვარულითა
სიკვდილ-სიცოცხლე ერთი გვექნება!
მოლაღატეს-კი ჩვენში, უფალო,
რისხვა ზეცისა მეხივით დაეც...
ღმერთო, მაღალო, შენ დაამტკიცე
ჩვენი პირობა, ჩვენი კავშირი...
ამ წრფელს სურვილსა დასახე ჯვარი,
შენ დაგვილოცე ცხოვრების კვალი!..

ნანო. ამინ! მოწამე ჩვენის კავშირის
აქ დედა-მიწა, მაღლა ღმერთია.

ასლან. ეს იყოს ნიშნად ჩვენის ერთობის...

(ბეჭდებს შეიცვლიან)

ამიერითგან ბედნიერი ვარ,
გულისა დალი ყველა გამთელდა!..
ამას იქითა რაც უნდა მოხდეს,
ყველაფერს უფრო მედგრად დავხვდები.
ერთი ათასად გამაკაჟ-გმირებს
შენი მღიმარე სახის დანახვა...
ერთი-კი მიკვირს, რომ შენისთანა
ტურფა ქმნილება რათ გამოსულა
ამ ბრძოლის აღში? რამ გაიძულა?

ნანო. გიკვირს განა, რომ დიაცს ფარ-ხმალი
ხელთ აუღია საბრძოლველადა?..

ნუ გიკვირს, ასლან! როდესაც კაცსა
მწვავე გრძნობანი გაიტაცებენ,
მაშინ ძნელია უკან დადგომა,
გაძალადება... მე რომ აქ მხედავ,
იმის ბრალია: ჯერ ერთი ღმერთსა
მივეცი აღთქმა საომრად წასვლის,
იმის გატეხა აღარ შემეძლო;

მეორე ამას ზედ დაემატა
 შენი ნახვისა მძლავრი სურვილი...
 მაგრამ სურვილი სულ სხვა მიზეზით
 გამოწვეული... მინდოდა ომში
 ჩუმათ თუ ცხადივ შენთვის მახვილით
 გული გამეპო სამაგიეროთ
 იმ ჭრილობისა, რომელიც შენმა
 ნახვამ დამასვა... მაგრამ მის ნაცვლად,
 ჰხედავ, განზრახვა ვით შემეცვალა...

ასლან. რისგანაც დიდად ბედნიერი ვარ,
 (გადაეხვევიან ერთმანეთს):

და მეფეთ-მეფედ ვსახავ ჩემს თავსა!
 ოჰ, ნეტავ მალე მოელოს ბოლო
 ამ ოხერს ომსა და ამ სისხლის ღვრას,
 რომ ვგრძნობდეთ თავსა სულ თავისუფლად
 და ნეტარებით ვიწყოთ ცხოვრება...
 ეგ არის ეხლა ჩემი ოცნება,
 ჩემი მიზანი და მისწრაფება!..

ნინო. აგერ, აქეთკენ ომით მოდიან... (ხმაურობას)

ასლან. გვერდზედ მომიდექ, აღარ მომშორდე;
 თუ გაგიჭირდეს რამე, მითხარი...

(**ომით შემოდის და ამათაც გაიტაცებენ. ცოტა ხნის უკან შემო-
 დის ხმლებით ხელში გოდეკმ, ქიტა და რამდენიმე შემომარი**)

გოდეკმ. მგონი არ არის ის წამი შორსა,
 როდესაც ამ ბილწთ გავანადგურებთ...

ქიტა. შორს აღარ არის... ან რათ იქნება,
 უმთავრეს ძალას მოვტყებთ ფრთები!
 ვერ უყურებდი, როგორ ავწეწეთ,
 აღარ იცოდნენ, საით გაესწროთ;
 თუმც მერე ისევ ცოტა დაწყნარდნენ;
 მაგრამ-კი ერთხელ არეულოს რაზმსა
 ძნელად დააწყობს მარჯვე სარდალი!..

გოდერძი. ის დაწყნარებაც იმის ბრალია,

რომ ჩასაფრული ტყისაკენ ჯარი

ჩამოეშველა და მისცა მხარი...

აბა, ბიჭებო, კიდევ ერთიცა

და ეხლავე მტერს პირქვე დავამხობთ!..

(გადიან ხმაღ ამოწვდილი, შემდეგ გამოდის ასლან, ისიც ხმაღ ამოწვდილი, ადეკვებული)

ასლან. წყევლა და კრულვა... მეხი-მედგარი,

ჯოჯოხეთური ტანჯვა-წვალემა,

ქვეყნის მბზარავი ჭირი, ვარამი,

ომის მომგონსა და მისს დამწყობელს...

არ ელირსოს მას საფლავშიაც-კი

წოლა მშვიდათ და მოსვენებითა...

იმ ხალხის მტერსა, ქვეყნის დამლუბველს!..

ომს, ბოროტს წადილს, ეშმაკის საქმეს,

დაეცეს მეხი, გაჰქრეს ქვეყნითგან!..

უბედურების მეტი რა მოაქვს

ამ ეშმაკის გზას, —ამ მხეცურს წადილს?..

რავდენს ღირსეულს, პატიოსანს კაცს

ჰხდის უბედურად, უღირსს ამაღლებს!..

ქვეყანას იკლებს და ხალხსა ჰჟღერტავს,

აფერხებს ყოველს წარმატებას!..

რავდენს უკარგავს ბედნიერებას,

უხშობს კარს ნეტარ სიამოვნისკენ!..

ოჰ, იყოს წყეულ, შეჩვენებული

ომის ხსენება მთელს ქვეყანაზედ... (სიჩუმე)

ეხლა სად ვპოვო ძვირფასი ნინო,

საით, რა მხარეს მოექცეოდა?..

ან იქნებ სადმე უღირსმა ხელმა

მწარე ლახვარი გულს გაუწონა?..

ოჰ, თუ ამ წუთას არ ვიპოვნე მას,

ჩემი სიცოცხლე ჯოჯოხეთია!..

(შემოგა **რობიტი**, შეჭხვდება **ასლანს** და მიაძახებს:)

რობიტი. გაფრთხილდი, ასლან, ჯიმშერის შეილო!
 რაც მამაშენმა სამსალა მასვა
 და დამიკოდა უზომოთ გული,
 იმის სანაცვლო შენ უნდა მიზლო—
 ვით მამის შეილმა... ვაჟიკაცი ხარ,
 აბა გამაგრდი, აღარ ახანო...

ასლან. მაინც ვერ სდგები შენს ქერქში შენა,
 ყოველგან გინდა ღვარძლი დასთესო?
 იქნებ გაწყინოს ამ გვარმა ზღვევამ
 და, ძმობას, ეგ მე არ დამაბრალო...

(დაიწეებენ ბრძოლას, ჯერ **ასლანი** დაიჭრება ტყურდში, რის გამოც
 ის გაცხარდება და გაჭკმირავს **რობიტს**.)
 აკი გითხარი, რომ გაწყენს-მეთქი.

(შერე თითონაც სუსტდება)

ოჰ, მეც დავიჭერ... ახ, ჩემო ნინო...

(ღონე მიხდილი დაუცემა)

(შემოდინა შერე მხრით ანნა და სადომე, დაჭრილებს ჭშეკლიან.
 ჯერ სხვებს დაათვალიერებენ, რომ ვერც ერთს ვერა ჭნახავენ ცო-
 ცხალს, იტყვიან)

ანნა. (წუწუნებს) საწყლებს ველარც ერთს ვერ მოვუსწარიო,
 სულ ყველას შავი სიკვდილი აწევთ...

სადომე. (ცაჯკე) ახ, ჩემო ლევან, სადა ხარ ეხლა,
 იქნება გიჭირს მანდ ჩემი შველა?..

(შერე **სადომე** წაადგება **ასლანს**, ჯერ ვერ იცნობს)

სადომე. (შინჯავს) აი საბრალო ეს ცოცხალია,
 ისევ თბილია, კიდევცა ჰფეთქავს...

ანნა. რობიტი-კი მთლად გაციებულა... (მოახლოვდება)
 აბა, კრილობა სადა აქვს საწყალს?

სადომე. (იცნობს) ქალო!...

ანნა (იცნობს) უი მე!.. ჩემი არჩილი!..

ვაი შენს დედას, ბედკრულო შვილო!..

როგორ ვუშველოთ, ახლა რა ვუყოთ?..

სალომე. ნუ გეშინიან... დაიცა ვნახო. (სინჯავს)

გული ჯერ კიდევ ნელ-ნელა უცემს,

საშიში ძლიერ არაფერია...

ქრილობაც აგერ გვერდში ჰქონია...

მახლობელს სახლში გადავიყვანოთ,

და ჩვენი ზრუნვით კარგად გახდება...

ანა. ახ, გენაცვალე, ფრთხილად-კი, ფრთხილად...

მაგრამ სჯობია, ქრილობა აქვე

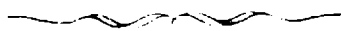
მაგრად შევუკრათ ჩვენის წამლებით...

(ორნივე ფუსფუსებენ **საღანთან**)

ფ ა რ დ ა

დ. ნახუცრიშვილი.

(დასასრული იქნება)

ს ნ ტ ო ნ ი I

კათალიკოს-პატრიარქი სპექტოველონი.

(თ. ჟორდანიასი. რუსულიდამ.)

I

(შემდეგი *)

ანტონის ამილახვართან დაახლოვებას უნდა მოჰყოლოდა მისი გამეფება ქართლში და ვახტანგისა, თეიმურაზისა და აბდულ-ბეგის გაძევება. მართლაც იმ დროიდან გივი ამილახვარი აღარაა ვახტანგის ინტერესების დამცველი ¹⁾. იგი სწყვეტავს მასთან ამიერიდან ყოველივე კავშირს და უწოდებს მას მოღალატედ ²⁾. იგი უცხადებს ომს კახეთის მეფეებსა. ამასთანავე მან მოინდომა თათრებისაგან შემწეობის მიღება, მაგრამ როდესაც ისინი უძლოურნი გამოდგნენ, შემდეგ ის ეძებს შაჰის მეგობრობასა, მაგრამ შაჰიმ, რა-კი მოსტაცა ქალი, მისი თხოვნა უყურადღებოდ დასტოვა, მართვა-გამგეობა ქართლისა—ჩააბარა კახეთის მეფის ნათესავს ალი-მირზას (ალექსანდრედ წოდებულს ³⁾); მანვე განაძევა იესეს მემკვიდრენი და თვით თეიმურაზ II, მეფე კახეთისა და ეს უკანასკნელი და გივი ამილახვარი ღალატით ჩაიგდო ხელში. მეფე ვახტანგ VI რუსეთიდან დაბრუნებული თვის სამეფოს

*) იხილეთ «მოგზაური» №№ 6 და 7.

¹⁾ Переписка Груз. царей съ Рос. Государствомъ, გვ. 203—204; 198—199; 206.

²⁾ იქვე. გვ. 203—204.

³⁾ ქართ. ცხოვრ. II 339, 477.

დასაჭერად იძულებული გახდა სამუდამოდ თავი დაენებებია ამისთანა წადილისათვის და გაბრუნებულიყო უკან, რუსეთში, სადაც კიდევ გარდაიცვალა (ასტრახანში) ჯავრისაგან 1737 წ. ⁴⁾ საქმიდან სჩანდა თითქო ამილახვარი ველარ მიაღწევდა თავისს მიზანს, მაგრამ ეს ⁵⁾ ასე არ ყოფილა. მან უშველა თავისს თავს, გაექცა შაჰის და დაიძალა იმერეთში; აქედამ წაიყვანა იესეს ოჯახობა. ამაზედ განრისხებულმა შაჰიმ ქართლი მოაოხრა და დაადო მას დიდ-ძალი ხარკი ⁶⁾, მაშინ გივი ამილახვარმა ქსნის ერისთვის და იმერეთის ჯარით მოახდინა ამბოხება ქართლში (1736 წ.) და გამოუცხადა სასტიკი ომი სპარსელებსა. სამჯერ სძლია მან სპარსეთის ჯარს და უკანასკნელ დაამარცხა სრულიად სეფე-ხანი და აბდულ-ბეგი (კათალიკოსის ძმა), სპარსეთის ჯარის სარდლები ⁷⁾. მაშინ უკანასკნელთ გამართეს თათბირი მემამბოხეებთან და თათბირის დროს ღალატით დაიჭირეს გივი ამილახვარი და ჩააგდეს თბილისის ციხეში. იესეს შვილი ამისათვის იქმნა დადგენილი ქ. გორის მმართველად და შემდეგ აღიარებულ იქმნა მეფედ (1736 წ. 10 ოქტომბერს) ⁸⁾. თბილისში დაჭერილი გივი ამილახვარი, თეიმურაზ II და სხვა მრავალი მთავრები წაიყვანეს სპარსეთში, საიდანაც დააბრუნეს — უკან სამშობლოში ინდოეთში გალაშქრების შემდეგ (1738 წ.) ⁹⁾. ამ ომში

⁴⁾ БУТКОВЪ I, 125—128, 132.

⁵⁾ ქართლის ცხოვრ. II, 339.

⁶⁾ იქვე. გვ. 339—340.

⁷⁾ იქვე. 340—341. Brosset Hist de la Georgia II, ip 6. 2. p. 52.

⁸⁾ იქვე. 341. Hist. de la Georg. Brosset, II, lir 2, p. 52.

⁹⁾ ქარ. ცხოვრ., გვ. 341—342. ჩვენს გვაქვს ფრიად საინტერესო წერილი ნადირ-შაჰისა (როზა უული-ხანთან მიწერილი 1739 წ.), რომელშიაც აღწერილია მშვენიერად მისი ინდოეთში გაწეულის ომის ისტორია.

მონაწილეობას იღებდა ქართველი ჯარი, რომელსაც სარდლობდნენ ახალგაზდა ირაკლი II და გივი ამილახვარი.

თეიმურაზი აღარ მოელოდა გამეფებას თვისას გივი ამილახვრის სპარსეთში გარდასვლისა და აბდულ-ბეგის გამეფების შემდეგ ქართლში ¹⁰⁾. ამის შემდეგ იმას აღარ დაედგომებოდა აქა, იმდენად საშიში იყო იმის მდგომარეობა. ამ არეულობის დროს კათალიკოსი იმალებოდა თვისის დედით კავკასიის მთებში და განსაკუთრებით ოსეთში ¹¹⁾. ამილახვრის დაპატიმრების შემდეგ კათალიკოსის დედამ 17 წლის შვილითურთ გადასწყვიტა—გადასულიყო სამუდამოდ რუსეთში და ან შემწეობა ეთხოვა რუსეთის დედოფლისა და თვისის ნათესავებისთვის, რომელნიც იმ დროს რუსეთში სცხოვრობდნენ. ნათესავთ შორის განსაკუთრებულ შემწეობას მოელოდა იგი თვისი დის დარიასაგან (იგივე ეკატერინე, გარდაცვალებულის იმერეთის მეფის არჩილის მეუღლე. ეს არჩილი გარდაიცვალა რუსეთში 1712 წ.). 1737 წ. გასულს, ელენე თეიმურაზითურთ გაემგზავრა რუსეთს მთებით. გზაზედ მათ უბედურება ეწიათ. მათ დაესხნენ თავს ლეკები, წაართვეს თურამე ებადათ და თვითონ ისინიც დაატყვევეს. რუსეთის დედოფალს (1700 წ. მარტის თვეში) ელენე სწერს, რომ მას თან ჰქონდა მრავალი ძვირფასი ხატები და მოწამეთა ნაწილები ოქროს ყუთში ძვირფასის ქვებით შემკულნი და აგრეთვე ვერცხლის მრავალი ნივთი 31,000 მანეთად ღირებული

¹⁰⁾ აბდულ-ბეგმა იმეფა ერთი წელიწადი. ის გაიწვიეს სპარსეთში და ქართლის მმართველად დასვეს სპარსეთის მთავარი, ხალა 1738 წ. კახეთის მეფედ ამირჩიეს სპარსეთიდან გამოგზავნილი თეიმურაზ II, რომელმაც მოიგო შაჰის გული (ქ. ცხ. II 478—342) აბდულ-ბეგზედ. იხილეთ *Historia de la Georgia*, II liv. 2, p. 56, 63, 84, 148, 162.

¹¹⁾ წეობილ-სიტყვაობა V.

და ყველაფერი ეს ლეკებმა წამართვესო ¹²⁾). ჩვენ არ ვუწყით რამდენი ხანი დაჰყვეს ტყვეობაში მათ და ან რა გზით უშველეს თავს. ისინი მხოლოდ დიდის ტანჯვის შემდეგ მოვიდნენ რუსეთს 1738 წ. ¹³⁾). ყიზლიარბიდან წასულნი მივიდნენ ასტრახანს და აქედამ მოსკოვს უნდა მისულიყვნენ, მაგრამ მოხელეებმა აღარ გაუშვეს, რომელთაც აკნობეს უმაღლესს მთავრობას ქართველის ბატონიშვილის იესეს ძის, თეიმურაზის, დედითურთ მოსვლა აქ ¹⁴⁾). თეიმურაზ და დედა მისი ელოდნენ იქიდან მისვლის ნებას. იმათ მართლაც დიდხანს მოუხდათ იქ დარჩენა, რის გამოც თეიმურაზი იძულებული გახდა დაევირავებინა თვისი ძვირფასი ქვებით შემკული ქუდი 500 მანეთში. ამასობაში რუსეთის მთავრობისაგან მოვიდა ქალაქი, რომლის ძალითაც ისინი უკანვე უნდა გაბრუნებულიყვნენ, რაზედაც ელენემ ბევრი იტირა. ელენემ ხელ-მეორეთ მისწერა რუსეთის დედოფალს წერილი, რომელშიც სწერდა შემდეგსა:

„მიჰხედეთ ჩემის ძის 18 წლის სიქაბუკეს, ნუ გაგვხდით მტრის ხელთა საწიწკნელად, მოგვეცი ნება ან ასტრახანში და ან რუსეთის სხვა რომელიმე ქალაქში დარჩენისა სახელმწიფო ხარჯზედაო“ ¹⁵⁾). ამაზედ მოვიდა პასუხი, რომლითაც იტყობინებოდნენ, რომ ჩერქეზეთის ახლო მდებარე ქალაქში იცხოვრეთო, სანამ ახალი განკარგულება იქნება თქვენს თაობაზედო ¹⁶⁾). თუმცა ეს ბრძანება დიდი შემაწუხებელი იყო

¹²⁾ Архивъ св. Синода 1799 წ. № 374. Переписка груз. царей, გვ. LXXXVШ «ივერია» 1879 წ. № 9.

¹³⁾ Переписка Груз. царей съ Росс. Госуд. გვ. გვ. LXXXVШ.

¹⁴⁾ Переписка Груз. царей съ Росс. Госуд. გვ. გვ. LXXXVШ.

¹⁵⁾ Переписка Груз. царей съ Росс. Госуд. გვ. გვ. LXXXVШ.

¹⁶⁾ იქვე. გვ. LXXXVШ.

მათვის, მაგრამ მეტი რა გაეწყობოდა, უნდა ასე მოქცეულიყვნენ. თეიმურაზი დედითურთ წავიდნენ ჩერქეზების ქვეყანაში¹⁷⁾, თვისს ნათესავის, ვახტანგ VI-ის, ნათესავებთან (ვახტანგს ჰყავდა ცოლად ყაბარდოს მთავრის ასული), მაგრამ მოსტყუდნენ: ჩერქეზებმა გაჰქურდეს ისინი, რაც რამებადათ მთლად წაართვეს და თვითონ იგინიც დაატყვევეს¹⁸⁾. უკანასკნელ, როგორც ელენე სწერს, მოინდომეს მათი მოკვლაცა¹⁹⁾. ამისთანა უკიდურესს მდგომარეობაში მყოფმა ელენემ მიჰმართა თვისს დას, ქვრივს დედოფალს, დარია არჩილის ასულს, რომ მას ეშუამდგომლებია რუსეთის დედოფალთან მათის ტყვეობიდან დახსნის თაობაზედ და სასახლეში მისვლაზედ. დარია ასეც მოიქცა და ბოლოს დაიყოლია რუსეთის დედოფალი, რომ მათი თხოვნა ასრულებულიყო²⁰⁾. გამოიკვლიეს კარგად თეიმურაზის ვინაობა და დარწმუნდნენ, რომ ის არ იყო კახეთის მეფე თეიმურაზ II, რომელიც წაყვანილი იყო წინააღმდეგობისათვის ნადირის-მიერ ტყვედ სპარსეთში და გაქცეული რუსეთში.

რუსეთის დედოფალმა მისწერა ობერ-კომენდანტსა იუნგერსა: „უკეთუ ეს თეიმურაზი არის ის, რომელიც სპარსეთში იყო, მის აქ დაფარვა შეუძლებელია, რადგან ამით ჩვენში გაძლიერდებიან შური და მტრობაო, ამისათვის გამოიკვლიე საიდუმლოდ, თეიმურაზი საიღამაა და რისათვის მოდის სასახლეში; თუ სპარსეთიღამაა წამოსული, იმ შემთხვევაში მისი აქ მოსვლა ყოვლად შეუძლებელიაო; დაუბრუნეთ უკან მასვე 500 მანეთში აღებული ძვირფასი ქუდი; მას, თეი-

17) Архивъ св. Синода. საქმე 1739 წ. № 374; Переп. Груз. царей съ Росс. Госуд. LXXXVIII.

18) Переп. Груз. царей съ Росс. Госуд. 1739.

19) Архивъ св. Синода (1739).

20) 1739.

მურაზს, შეუძლია თვისი გაქირვება წერილით აცნობოს მას და მოსკოვსაც მოვიდესო ²¹⁾“.

სანამ იუნგერისაგან მოხსენება მოვიდოდა თავად როსებმა აცნობა მთავრობას, რომ ის თეიმურაზი, რომელიც ყიზლიარში მოვიდა, არის ძმის-შვილი ვახტანგისა და არა თეიმურაზ II-სა ²²⁾, რომელიც სპარსეთშია. ამ ცნობის შემდეგ თეიმურაზს ²³⁾ მიეცა ნება მოსკოვს მისვლისა ²⁴⁾.

იმ დროს, როდესაც პეტერბურღში იყვნენ კვლევა-ძიებაში შესახებ თეიმურაზის ვინაობისა, დედამ გადასწყვიტა ²⁵⁾ გაეგზავნა ნათესავებთან თვისი ძე იმერეთში. თეიმურაზი მართლაც მოვიდა ქუთაისში და დარჩა იქ ²⁶⁾, დედა-კი იქვე დარჩა იმ განზრახვით, რომ რომელიმე მონასტერში შესულიყო საცხოვრებლად. რუსეთიდან მოაწია ბრძანებამ, რომლითაც დედას და მისს შვილს შეეძლოთ რუსეთში ცხოვრება, 1739 წ., როდესაც თეიმურაზი უკვე ქუთაისში იყო. ამ ბრძანების ძალით ელენე წავიდა მოსკოვში თვისს დასთან, დარია არჩილის ასულთან 1739 წ. 9 მარტს, 4 ქალით, აქედამ უნდა ეთხოვა დედლოფლისათვის ერთი დედათა მონასტერში, სახელდობრ ნოვოდევჩის მონასტერში შესვლის ნება, სადაც მრავალი ქართველი მონაზვნები იყვნენ და მათ საკუთრებათაც ითვლებოდა (1745 წ.) ²⁷⁾. დედლოფლის ბრძა-

²¹⁾ Переписка Груз. царей съ Россійскимъ Г'осуд. LXXXVIII—LXXXIX.

²²⁾ იქვე. გვ. 208, 212, 216.

²³⁾ იქვე. გვ. LXXXIX.

²⁴⁾ იქვე.

²⁵⁾ Архивъ св. Синода. საქმე 1739 წ. № 374.

²⁶⁾ იქვე. იხ. აგრეთვე Historia de la Georgia Brosset II, 2, p. 62.

²⁷⁾ იქვე. საქმე 1745 წ. № 283. 1745 წ. ამ მონასტერში ისცხოვრობდა 41 ქართველი მონაზონი, რომელთა წინამძღვარი იყო იმერეთის მეფის ასული.

ნებით უწმიდესმა სინოდმა მისცა მართლაც ეს მონასტერი და იქ ორი „რიგიანი“ სენაკი ²⁸⁾. 1740 წ. მან, ელენემ, სთხოვა მთავრობას ხაზინიდან ხარჯის ფული ²⁹⁾, მაგრამ ამაზედ უარი გამოეცხადა. უწმიდესმა სინოდმა უბოძა მას (13 მაისს) ისევ ის მონასტერი ³⁰⁾.

II

ასე დასცილდნენ ერთი მეორეს დედა და შვილი. თეიმურაზი სცხოვრებდა დედაზედ დაშორებით და ამის გამო შეეძლო დაეკმაყოფილებია თვისი წადილი; აქედამ იწყობა მისი მეცნიერებისაკენ მისწრაფება. მისს გულს იზიდავდა ბერული ცხოვრება. „მისი სული, — სწერს მთავარ-ეპისკოპოსი ტიმოთე, — მიისწრაფვოდა ღვთისადმი და ეძებდა ბერულს მშვიდს ნავთ-საყუდელსა; მას სწყუროდა აზრით მიედწია ღვთის განგებულებამდისინო“. ძნელი გამოსახატავია ის არა ჩვეულებრივი წყურვილი მეცნიერებისადმი და ცნობის მოყვარეობა, რომლებითაც აღვსილი იყო მისი სული. მთელი მისი სიცოცხლე შეიძლება ვსთქვათ იყო ერთად-ერთი მისწრაფება მეცნიერებისაკენ და სხვა არაფერი. ეს მისწრაფებაა ის ქვაკუთხედი, რომელზედაც აშენებულია მისი ზნეობრივი მხარე; ისაა მიზეზი მისი დიდებისა, მისი ჭკუა-გონების დაპნევისა და დაცემისა. ამ თვისს სულის კვეთებას იგი უწოდებდა „ზეციურ ცეცხლსა“, „მირონ ცხებასა“, „ძალასა“, „სული წმიდასა“ და თვის თავს — „აღრჩეულს ღვთისაგან“, „ცხებულს ზეთით უხილავის მადლის-მიერ“, „მძებნელს საღვთო ცეცხლისასა“, ურიებისაგან ჩამქრალისა (რომლითაც წამოა-

²⁸⁾ იქვე საქმე 1739 წ. № 374.

²⁹⁾ ამასთანავე მან დასძინა: ბებია მისი ელენე და მამა მისი ნიკოლოზი (ირაკლი I) რუსეთის სასახლეში იუგნენ აღზრდილნიოა.

³⁰⁾ იქვე.

ყენა დახშობილი განათლება საქართველოში, „დავით წინასწარ-მეტყველსა“, რომელიცაა უმრწემესი ძმათა შორის, მაგრამ უდიდესი თვისი შორს გამჭვრეტელობითა, „მონასღეთისასა“ მომცემელისა „უძლეველისა სულისა“ და სხ. ³¹⁾.

გაინთავისუფლა-რა თეიმურაზმა თვისი თავი დედის გავლენისაგან, მან გარდაწყვეტით აირჩია ბერის მყუდრო სენაკი. ეს აზრი მას ადრე ჰქონდა თავში და მოსვენებას არ აძლევდა. ეს იყო მიზეზი საყვარელ დედის მოშორებისა ³²⁾.

1738 წლის გასულს მან აირჩია სამუდამო საცხოვრებლად იმერეთი, რომელიც იმ დროს წარმოადგენდა უფრო შესაფერს მშვიდობიანი ცხოვრების ალაგსა, ვინემ აღმოსავლეთის საქართველო. 1739 წ. იგი აღიკვეცა ბერად გელათის მონასტერში ევთიმე გენათელ მიტროპოლიტისაგან და ეწოდა სახელად „ანტონი“ ³³⁾. ახალგაზდა ბერმა ნაცვლად მეფის მანიაკისა აირჩია სხვა ასპარეზი, სავსე მრავალ-გვარი ნაკლულევანებითა დიდებულის გაენათის ტაძრის ბერებთან ერთად. თბილისის მუზეის ხელთ-ნაწერში (№ 123) სწერია: „18 წლის ანტონმა მიიღო ბერობა და აღიკვეცა გენათში 2 თებერვალს, ხოლო 31 კი, შაბათს ხელ-დასხმულ იქმნა გენათის მიტროპოლიტის ევთიმესაგან მთავარ-დიაკვნად“.

მონაზონი ელისაბედი, დედა კათალიკოსისა, არა კმაყოფილი მისი შვილის ამისთანა ქცევით, სწერდა მას რუსე-

³¹⁾ იხ. წინასიტყვაობა ქართულის გრამმატიკისა. სიტყვა შესამე, შექვესე. О грамматической литературѣ грузинскаго языка, Цагарели, გვ. 19—20; 6; 9.

³²⁾ წყობილ-სიტყვაობა, გვ. 299—300.

³³⁾ იქვე. გვ. VI. იხ. კიდევ ანტონის «მზამეტყველების» შენიშვნა. ზოგს ჰგონია, ბერად აღკვეცა და ცოლის შერთვა ერთს წელში მომხდარიყოს ანტონისა. თითქო, როდესაც წაართვეს მას შეუძლე, გინაიდან აჰან შებღაღა მისი თავ-მოყვარეობა და ამხარტავნებო, გადაწყვიტა ბერად აღკვეცა. («ივერია» 1879 წ. № 9,

თიდან უკმაყოფილობის წერილს, რომლის ნაწყვეტი ზემოთ მოვიყვანეთ.

ახალ-გაზდა ბერმა, რომელიც განირჩეოდა იმერეთის იერარქიაში თვისის ჭკუა-გონებით, განათლებით და დიდის შთამომავლობითა, მიიქცია საზოგადო ყურადღება და თან მეტს ალაგს შოულობდა. 1739 წელშივე მიიღო მან ილუმენის ³⁴⁾ ალაგი გელათის პირველ ხარისხოვან მონასტრისა, რომელიც იყო ცენტრი იმერეთისა და საიდანაც ეპისკოპოზად გადაჰყავდათ მისი ილუმენი ³⁵⁾. ამის შემდეგ, 1740 წ. სექტემბრის 27, წინააღმდეგ მისი სურვილისა, როგორც სწერს მთავარ-ეპისკოპოსი ტიმოთე ³⁶⁾, დაინიშნა აბხაზეთის

გვ. 15). ასეთი ამხარტავანი წამ უაფილიყო ანტონი, მაშინ ის არამც თუ ბერულს ცხოვრებას აირჩევდა, არამედ მეუფის ტახტს. უკეთუ ზემოხსენებულს ფაქტს ექმნებოდა მასზედ გაუფენა, მაშინ ეს მოხდებოდა მაშინვე და არა ოთხის წლის შემდეგ; ამის გამო თეიმურაზი სასო-წარკვეთილებას არ მიეცემოდა. მისი სულის კვეთება იყო სწავლა-მეცნიერება. ეს უველამ იცის, რომ ამისთანა პირნი ოჯახობის ზრუნვაზედ ხელს იღებენ სრულებით. იოსელიანის «მზა-მეტყველების» წინასიტყვაობაში ნათქვამია, რომ «მეუფის შვილმა სხვა-და-სხვა მიზეზებისა გამო დასტოვა მეუღლე და გადავიდა იმერეთში. რამდენიმე წლის შემდეგ კარდაეცვალა მეუღლე და დაქვრივდა იგი. მაშინ კათალიკოსმა გრიგოლმა აღკვეცა იგი ბერად». ძნელად დასჯერებელია, რომ ცოლის სიკვდილის შემდეგ მისი სულის მდგომარეობა შერუეულიყო. ამისთანავე უნდა შეგნიშნათ, რომ კათალიკოსი თვისს თხზულებებში არსად არ ახსენებს ცოლს, მაშინ, როდესაც დედის და დების სიკვდილზედ გულის გასაგმირი ლექსები შეადგინა მან. («წუობილ-სიტყვაობა») Hist. C. II 2, p. 429.

³⁴⁾ წინამძღვარი, რომელიც წინ უძღვის.

³⁵⁾ წუობილ-სიტყვაობა, გვ. VI.

³⁶⁾ კატალიკო თბილისის საეკლესიო ძველთ-საწავის ხელთ-

კათალიკოსის გრიგოლის-მიერ ქუთაისის მიტროპოლიტად მიტროპოლიტის ტიმოთეს ალაგას, რომელიც იყო გაგზავნილი იმერეთის მეფის ალექსანდრესაგან რუსეთში მოციქულად 1738 წ. და იქ გზაზედ ლეკებმა დაატყვევეს იგი ³⁷⁾.

შესახებ დროისა ანტონის ეპისკოპოსის და მიტროპოლიტის ხარისხზედ აყვანისა მრავალი ფაქტებია, რომელნიც ერთი მეორეს ეწინააღმდეგებიან. პლ. იოსელიანს ჰგონია თითქო ეს მომხდარიყოს 1738 წ., როდესაც, როგორც ვიცით, რუსეთიდან ის არც-კი იყო დაბრუნებული. ამასვე ამტკიცებენ ბბ. ცაგარელი და ჩუბინაშვილი. ბროსსე ამაზედ არას ამბობს, რადგან მას ჰგონია, რომ თითქმის ანტონს ქუთაისის ეპისკოპოსზედ მეტი ალაგი კათალიკოსობამდე არა უშოვნია-რაო ³⁸⁾. ალბად პატივცემული ისტორიკოსი ამყარებს თვისს აზრს ერთს რომელიმე აქტზედ, რომელშიაც ანტონი იხსენიება ეპისკოპოსად 1741 წ., როდესაც ის იმ დროს, როგორც ზემოთ იყო ნაჩვენები, მიტროპოლიტად იყო. ჩვენს მატთანეში მიტროპოლიტი ხშირად ეპისკოპოსად არის ნაჩვენები. მაგ., ურბნისის მიტროპოლიტი კათალიკოსად აღყვანილი, იწოდება ეპისკოპოსად, ეპისკოპოსადვე იწოდება ანტონ II, რომელიც იყო მიტროპოლიტი, ანტონ I-ის მოადგილე ³⁹⁾.

გარდა ამისა არის კიდევ ერთი ფაქტი, რომელიც ამტკიცებს, რომ ანტონი არ უგვიანეს 1740 წ. იყო მიტრო-

ნაწეკუისა, № 123. წინსიტყვაობა «მზა-მეტყველებისა» ანტონ I.

³⁷⁾ Архивъ св. Синода 1738 წ. № 360; Перенис. Груз. царей съ Росс. Госуд., გვ. 225—226. Historia de la Georgia II liv. 2, p. 63. შენაშენსა.

³⁸⁾ წუბინაშვილი, გვ. VI.

³⁹⁾ Энциклопедическій Словарь, ტ. VI, გვ. 563; О грамматической литературѣ грузинскаго языка Чагарели.

პოლიტად ხელ-დასხმულიო. ეს არის „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების“ ბიბლიოთეკის ერთის ხელთ-ნაწერის (№ 1) წარწერა, რომელიც მოგვითხრობს, რომ 1744 წ. ანტონი იყო ქუთაისის მიტროპოლიტი. ამასვე ჰმოწმობს წერილი ელისაბედისა რუსეთიდან მოწერილი შესახებ ანტონის-მიერ მიტროპოლიტის კათედრის დაქერისა. ამ წერალში ⁴⁰⁾ იგი ამბობს: „იმერეთი ცოტათი საჭიროობს შენს სწავლა-მეცნიერებაში; ქართლის დატოვება, რომელმაც შენ გაგზარდა, დიდს უმადურობას ნიშნავს შენგან, თუმცა ღირსი-კი იყავ ქუთაისის მიტროპოლიტობისა ტიმოთეს შემდეგ“.

განსვენებულის იოსელიანის ხელთ-ნაწერში, რომელიც ჩვენა გვაქვს, ეს წერილი მოთავსებულია შემდეგ იმ წერილისა, რომლის შინაარსი მოგიყვანეთ და ავტორს-კი ჰგონებია იგი ერთი და იგივე ⁴¹⁾. მაგრამ, როგორც შინაარსიდანა სჩანს, ეს უკანასკნელი არის სხვა, გვიან დაწერილი წერილი დედისაგან მიწერილი შვილთან შესახებ მიტროპოლიტობის მიღებისა; ამ წერილში იგი უსაყვედურებს შვილს იმას-კი არა, „მიტროპოლიტობა რათ მიიღეო, არამედ — რად დასტოვე ქართლი, რომელმაც გაგზარდა და რომელიც უმეტესად გსაჭიროობს შენ და რად წახვედი სხვა კუთხეშიო. პირველს წერილში-კი იგი უსაყვედურებს მას ბერად აღკვეცას და მეფობის დატოვებასა“ ⁴²⁾.

რას ნიშნავს სიტყვები კათალიკოსის დედისა: „ღირსეულად დაიკავე ქუთაისის კათედრა, კათედრა ტიმოთესიო“?

ბოდიშს ვიხდი მკითხველთან, თუ აქ ცოტა საგანს ავცდებით ამ ადგილის ასახსნელად. იოსელიანი ამბობს: ⁴³⁾

⁴⁰⁾ Historia de la Georgia II, p. 63.

⁴¹⁾ ქართ. ცხოვ. II 349, 511.

⁴²⁾ Рукописные акты, გვ. 273.

⁴³⁾ ეს შენიშვნა ჩვენა გვაქვს. ქართლ-კახეთ-იმერეთის სინო-

„არა უწყით ელენეს რათ არ უყვარდა ტიმოთე და ან რა ნაკლულევენება იყო მასში, რომ ასე შეურაცხ-ჰყო იგიო? ალბად ეს სიტყვები მიუღია იმ აზრით მას, რომ დედას არ უნდოდა მის ღირსეულს შვილს დაეკავებია კათედრა უღირსის ტიმოთესაგან შებლალულიო“. ჩვენ ვერ დავეთანხმებით ამ განმარტებას და ვეცდებით გასაგებათ ავხსნათ ეს ადგილი.

ტიმოთე გაბაშვილი, ღირსეული მოწაფე განათლებულის კათალიკოსის ბესარიონისა, ითვლება ერთ საუკეთესო იერარქად თვისის ნიჭით და მოღვაწეობით. აღექსანდრე მეფე მას ძლიერ აფასებდა და 1738 წ. გაგზავნა მოციქულად რუსეთში ⁴⁴), თუმცა ამ მოციქულობამ ვერ გაამართლა ნაკისრი საქმე. რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ მან მიიღო პირველად სამთავისის ეპარქია და დაბოლოს ქართლის მთავარ-ეპისკოპოსობა, რომელიც ითვლებოდა პირველ ალაგად შემდეგ სამთავისისა ⁴⁵). ის, როგორც განათლებული და მეგობარი ანტონისა, იცავდა ხოლმე მასა ⁴⁶). ანტონის რუსეთში წასვლის შემდეგ 1755 წ., ფლორენტინის იენიის მიღებისა გამო ტიმოთე იქმნა გაძევებული, როგორც მისი თანამგრძობელი ⁴⁷). მან დაიწყო მოგზაურობა წმ. ადგილებში და დაგვიტოვა მშვენიერ აღწერილობა ამ ადგილებისა. საქართველოში დაბრუნების შემდეგ 1757 წ. ის, უეპარქიოდ დარჩე-

დის კანტონის საეკლესიო გუჯარებში 1741 წ. (გვ. 94) ანტონი იწოდება ანტონი მთავარ-ეპისკოპოსად. იხ. აგრეთვე საეკლესიო გუჯრები ფურცელადისა, გვ. 114.

⁴⁴) *Переписка Груз. царей съ Росс. Госуд.*, გვერდი 225 — 226.

⁴⁵) მოგზაურობა მთ. ეპ. ტიმოთ. ქ. ცხ. II, 385. უველგან მას ეწოდებოდა მთ. ეპისკოპოსი სინოდის კანტონის გუჯარი № 134.

⁴⁶) იქვე. 6 — 7.

⁴⁷) იქვე.

ნილი, სცხოვრებდა რამოდენიმე ხანი დავით გარესჯის მონასტერში, შემდეგ წავიდა რუსეთში, სადაც სცხოვრებდა ანტონ კათალიკოსი, ხოლო გარდაიცვალა იგი ასტრახანში 1764 წ. ⁴⁸). ტიმოთეს-მიერ დარჩომილ მოგზაურობიდან სჩანს, რომ მან იცოდა თათრული ენა, გაცნობილი ჰქონდა პროკლე დიოდორის კატელორია, დიალექტიკა და ფილოსოფია, საიმდროო სამეცნიერო საღვთისმეტყველო და სქოლასტიკური თხზულებანი და საერო მწერლობის ნაწარმოებიცა. ძირითად შესწავლილი ჰქონდა საღმრთო წერილი, საეკლესიო წიგნები და საეკლესიო ისტორია ⁴⁹). ამასთანავე ჰქონდა გულში ღვთის შიში და სიყვარული. აქედამ სჩანს მისი ღირსება; ის ეკუთვნოდა იმ გუნდს, რომლის მეთაური იყო ანტონ კათალიკოსი.

აქედამ ყველასათვის აშკარაა, თუ რამდენად შემცდარია პლ. იოსელიანი ტიმოთეს ღირსების დაფასების დროს. ანტონის დედის წერილიდან ის-კი არ გამოდის, რომ ტიმოთე ყოფილიყოს უღირსი, არამედ ის, რომ ანტონი იყო ამასთანა უღირსი. მართლაც ანტონი როგორ არ იქმნებოდა უღირსი ტიმოთეზე, როდესაც იგი მხოლოდ 20 წლისა იყო, როცა მისი კათედრა დაიჭირა?

ანტონი იქმნა ხელ-დასხმული მიტროპოლიტად ქუთაისისა აბხაზეთის კათალიკოსის გრიგოლის-მიერ 1740 წ., 27 სექტემბერს, შაბათს. ანტონი დიდს ხანს არ ყოფილა ამ თანამდებობაში ⁵⁰). 1741 წ. იმერეთს დაუწყეს ომი თურქებმა გი-

⁴⁸) იქვე Архивъ св. Синода. საქმე 1761 წ. № 196; 1738 წ. № 360.

⁴⁹) იხ. მისი მახილვა პ. იოსელიანის გამოცემა 1853 წ. ბრძანებითა კავკასიის მთავრობის ფორმირებისა.

⁵⁰) თბილისის საეკლესიო ძველ-საცავის ხელ-ნაწერი № 123 მოგვითხრობს: „იგი (ანტონი) 20 წლის იქმნა ხელ-დასხმულ აბხაზეთის კათალიკოსის გრიგოლის-მიერ ქ. ქუთაისის მიტროპოლიტად 1740 წ. 27 ენკენისთვეს, დღით შაბათს“.

ორგის წინამძღოლობით, რომელიც მტრობდა თვის ძმას ალექსანდრეს ⁵¹). ალექსანდრე იძულებული გახდა დაეშინებინა თავისი ოჯახობა მთებში და თვითონ (100 კაცი) გაქცეულიყო ქართლში და ეთხოვა შემწეობა ქართლელ ერისთავებისაგან გიორგისთან საწინააღმდეგოდ, რომელსაც უკვე დაექირა ტახტი იმერეთისა თურქების მეოხებით ⁵²). ამისთანა დროს ანტონი ვერ დარჩებოდა ქუთაისში; ალბად, მეფის ამაღლაში ისიც ერია, მოვიდა 1741 წლის დამლევს თელავში და იწყო ცხოვრება თვის ნათესავ კახეთის მეფე თეიმურაზ II ⁵³), რომელსაც ესვა ცოლად მისი ბიძის შვილი თამარი, ასული მეფე ვახტანგ VI ⁵⁴).

ამ დროს თბილისში ავად გახდა კათალიკოსი დომენტი III დედოფლის თამარისა და ანტონის ბიძა. დედოფალი წავიდა თბილისში იმის სანახავად; მას თან ახლდა ანტონიც 1741 წლის დამლევს ⁵⁵). ამ დროს ანტონს ქართლ-კახეთის სამღვდელოება იცნობდა, როგორც ღირსეულს იერარქსა. თვითონ პატრიარქს დომენტი III, რომელიც პირის-პირ იცნობდა მას იმერეთში (1739 წ.) ⁵⁶), უნდოდა დაენიშნა ის თვის შემდეგ კათალიკოსად ⁵⁷).

როდესაც მას ავადმყოფობა გაუძნელდა და იგრძნო აღსასრულის მოახლოვება, მან ბრძანა კრების შედგენა (იანვარში 1742 წ.) მისი მოადგილეს ამოსარჩევად და თავისს მხრივ აირჩია ანტონი ⁵⁸). დედოფალმა აუსრულა წადილი ბიძას,

⁵¹) ქართლის ცხოვრება II 235; 256; 348—349.

⁵²) იქვე. 235—236.

⁵³) იქვე. 349 «ივერია» 1879 წ. № 9; გვ. 47.

⁵⁴) ქართ. ცხოვ. II, 344.

⁵⁵) იქვე.

⁵⁶) ქართლის ცხოვ. II 344; 325.

⁵⁷) იქვე. 349.

⁵⁸) იქვე. იხ. კიდევ ანტონის «მზა-მეტყველების» წინასიტყვაობა.

მოუწოდა სამღვდელოების კრებას კათალიკოსის ამოსარჩევად. კრებამ ერთ-ხმად აირჩია ანტონი კათალიკოსად, როგორც „ორ წილად უუღირსესი იერარქი, რომელმაც სიჭაბუკიდან დასტოვა სიმდიდრე, ქვეყნიური მეფობა, შეიყვარა ზეცა, მისცა აღთქმა და აღიკვეცა“. კრებამ აცნობა ანტონს მისი კათალიკოსად აღრჩევა და სთხოვა მიეღო ეს წოდება. ავადმყოფი დომენტი III ემუდარებოდა, რომ მას არ უარეყო ეს სულის წმიდის აღრჩევა. მიუხედავად ამისთანა ხვეწნა-მუდარისა, ანტონმა, როგორც „ქართლის ცხოვრება“ მოგვითხრობს, „არ ინება და არ მიიღო წინადადება უმაღლესი იერარქის წოდების მიღებაზედ სიმშვიდისა გამოო“⁵⁹). „მაშინ შესწუხდა ნეტარი პატრიარქი დომენტი“. „მან მოუწოდა ურბნისის ეპისკოპოსს ნიკოლოზს (ხერხეულიძე), მოაყრევიანა მუხლნი თვისს სარეცელთან, დასდო ხელები თავზედ, აკურთხა პატრიარქად, მისცა მას კვერთხი (პატრიარქისა) და განეშორა სოფელსა ამისაგანაო“⁶⁰). ეს მოხდა იანვარში, 1742 წ.

ძნელი ასახსნელია რამ აიძულა ანტონი უარი ეთქვა პატრიარქობაზედ. მცხეთის კათალიკოსი იმ დროს დიდს პატივის დებაში იყო არამც თუ მეფისაგან, არამედ სპარსეთის შაჰისაგანაც, რომელიც ყოველ გზით სცდილობდა მოეპოვებინა მასთან კეთილ-განწყობილება. ამასთანავე აღმოსავლეთის საქართველოში ამ დროს უფრო მყუდროობა იყო, ვინემ დასავლეთისაში, რომლის სამეფო ტახტი ხშირად ერთი ხელიდამ მეორეში გადადიოდა თურქების და ლეკების მეოხებით.

(შემდეგი იქნება)

მღვ. კ. ანთაძე

⁵⁹) იქვე.

⁶⁰) იქვე.

ცხრა ჯვარი

ვისაც თბილისის რკინის გზით უვლია და თვალი ჩრდილოეთისკენ მიუბჟრია, უეჭველია, შემჩნეული ექმნება ერთი მაღალი მთის კორტოხი, რომელიც შორიდგან უზარ-მაზარ ციხეს უფრო ემსგავსება, ვინემ მთას და ამაყად დაჰყურებს ტყიბულის არე-მარეს და სრულიად ოკრიბის მხარეს. ეს კორტოხი არის მწვერვალი ველიგოის მთისა, რომლის ძირასაც მდებარეობს საწირის საზოგადოების ერთი სოფელი: აგანი, სახელდობ ძიროვანი. ამ სოფლის მცხოვრებლები, რიცხვით სამასამდე მეკამური, სახაზინო გლეხებია და ოკრიბის მესაკუთრეებთან შედარებით შეძლებულად ცხოვრობენ, რადგან მათ საკმაო სახნავ-სათესი მიწები და უფრო მეტი ტყეები აქვსთ სახმარებლად მიცემული.

ჭირნახულთაგან, გარდა სიმინდისა და ღომისა, რომლების მოსავალი რიგიანი იცის, ძიროვნელები ღვინოსაც კარგს აყენებენ. რასაკვირველია, ბევრი რამ ითქმის ხალხის ყოფაცხოვრებაზედ, მაგრამ, რა-კი მე წერილის მიზნათ „ცხრა ჯვარი“ მაქვს დასახული, ამისათვის იმედია მეპატივება, თუ სიტყვას შევამოკლებ და მკითხველის ყურადღებას მხოლოდ „ცხრა ჯვარი“-სადმი მივაქცევ.—

ზემორე მოხსენებულს ციხე-კლდეს ხალხი „ცხრა ჯვარს“ იმიტომ უწოდებს, რომ მის მოხაზულ საკმაოდ ვაკე თავზე, რომელიც სამასამდე კაცს დაიტევს, ნაპობი ქვით აგებულ ერთს პატარა სენაკში დასვენებულია ცხრა რკინის ჯვარი, რომლებსაც დიდი სასოებით და კრძალვით ეპყრობა მთელი ოკრიბა და განსაკუთრებით-კი სოფ. ძიროვანი. ეს უკანასკნელი სოფელი ყოველ წლობით, მაისის შუა რიცხვებში, დი-

დის ამბით დღესასწაულობს „ცხრა-ჯვარობას“. ერთს ამგვარს დღესასწაულობას მე თვითონ დავესწარი განძრახ ამ ოთხი-ოდე წლის წინეთ და უსარგებლოთ არ მიმაჩნია, გავაცნო მკითხველს ჩემი შთაბეჭდილება და ყოველივე ის, რაც გადმომცეს ამ „ცხრა ჯვარი“-ს შესახებ.

სოფელ ძირივანში, იქ, სადაც ახლა თლილი ქვის ლამაზი ეკლესიაა, მოსჩანს ნანგრევი ძველი ეკლესიისა. როგორც გადმომცეს, ეს დანგრეული ეკლესია ძველად დიდი ტაძარი იყო თურმე და ზემოხსენებული ცხრა ჯვარიც ამ ტაძარში ესვენა. „ეს ჯვრები დიდი სასწაულოთ-მომქმედნი იყვნენო: მათზე ფიცს არამც თუ მტყუანი, მართალიც-კი ვერ ბედავდაო“, — ასე რომ ახლაც ვერც ერთი მოძივან-მოპასუხე ვერ ბედავს ცხრა ჯვარზე ფიცს.

ერთხელ რაღაც სასოფლო საქმის გამო მთელმა სოფელმა ცრუ ფიცი გაბედა „ჯვრების“ წინაშე. სადაო საქმე ამ გვარი ფიცის შემდეგ, რაღა საკითხავია, სოფელმა მოიგო, მაგრამ ვაი იმისთანა მოგებას! „ცხრა ჯვარი“ განრისხდა და მთელ სოფელს მუსრი გაავლოო“...

გაჩნდა რაღაც უცნობი სენი, რომელიც ცელსავით უსომდა ხალხსა. ხალხი შეწრიალდა, იგრძნო თავისი შეცდომა, დაუწყო ვედრება ჯვრებს. ყოველ დღე, ვინც-კი ფეხზე იდგა, ეკლესიაში მიდიოდა და დილიდგან საღამომდე ცრემლის ღვრით შესთხოვდა ჯვრებს მიტევებას. ხალხთან ერთად მოხუცებული მოძღვარიც ხელ-აპყრობით ევედრებოდა უფალს. ერთი ამ გვარი ლოცვის შემდეგ მოძღვარს სიზმარში ვილაც მოხუცი გამოეცხადა და უთხრა: „ჯვრებმა შეისმინეს შენი ვედრება, რადგან შენ მათი ერთგული მოსამსახურე იყავი; აპატივეს ხალხს შეცოდება, მხოლოდ ეს კია, ამის შემდეგ ამ ხალხში დარჩენა მათ არ უნდათო. დილას რომ ადგები, ლოცვის შემდეგ, გალავანში რომ დიდი ცაცხვი დგას, თვალი მიაპყარ, იმის წვერზე შენ დაინახავ მტრედს; დაინახავ თუ არა, მტრედი გადაფრინდება და სადაც ის მტრედი და-

ჯდეს, ჯვრებიც იქ დაასვენეო“... მოძღვარმა დილას ილო-
 ცა, გამოვიდა და მტრედი მართლა დაინახა. მტრედი აფრინ-
 და, გაეშურა მთისკენ და ერთბაშად კლდის წვერზედ დაეცა.
 მაშინვე დაჰკრეს ზარს, ხალხი შეიკრიბა და ჯვრები იქ წა-
 სვენეს. ხელად ააგეს საჯვარე და ჯვრები შიგ დაასვენეს.
 როგორც გადმომცეს ეს საჯვარე ძველად ისე დიდი იყო
 თურმე, რომ „ცხრა-ჯვარობას“ მღვდელი იმაში სწირავდა.
 ახლა-კი ამ სენაკში კაცი ვერ გაიმართება თუ არ დაიჩოქა.
 ეტყობა გადანგრეულა და ახლა ხან ყავრით გადაუხურავთ.
 გარდა ცხრა რკინის ჯვრისა, რომელთ შორის უდიდესი ნა-
 ხევარი არშინის სიგრძეა, აქვე ერთი სპილენძის კათხაა ბარ-
 ძიმის მსგავსი და ერთიც შუბის თავი. ჯვრები საფლავის ქვის
 ჯვარს მოგაგონებთ: ერთი თავი ისე წვეტიანი აქვს ჯვარს,
 როგორც საფლავის ქვის ჯვარს აკეთებს უბრალო მქედელი.
 მათზე მოთხრობილ საგულისხმო ლეგენდის მიხედვით, მე
 უფრო საინტერესო სანახაობას მოველოდი „ცხრა ჯვარზე“
 ასვლით; ხოლო მოლოდინი არ გამიმართლდა, მაგრამ სამა-
 გიეროდ „ცხრა ჯვარი“-ს დღეობამ-კი საგულისხმო შთაბე-
 ქდილება მოახდინა ჩემზე. 14 მაისს, ძიროვნელმა გლეხმა,
 მაშინ საწირის საზოგადოების მამასახლისმა, მითხრა:—რა-კი
 „ცხრა-ჯვარობის“ ნახვა გინდა, ხვალ დილას წამოდი ჩემსა
 და, რადგან წელს ხევის-ბერი მე ვარ, ყველაფერს შენი თვა-
 ლით ნახავო. ცხრა ჯვარზე ასვლას შენ ვერ შესძლებ, მა-
 გრამ, სულ ერთია, სალამოს სოფელი, მთიდგან რომ ჩამოა-
 გნევს, ჩემსას შეიკრიბება ვახშამზე და კარგი სეირი იქნებაო.
 მეორე დღეს მე რომ ძიროვანში ავედი, წირვა უკვე გამო-
 სულიყო და საყვირის ცემა ისმოდა ხევის-ბერის ოჯახში. სა-
 ყვირის ხმა შესწყდა და ორასამდე კაცი დაჯდა სადილად.
 ხევის-ბერი მასპინძლობდა მლოცველებს. ხელად დააგეს გრ-
 ძელ-გრძელ ხის სუფრებზე ღომი, ჩამოარიგეს თითო კაცზე
 თითო ჩარქი ყველი წონით, შემოდგეს დიდრონი ხელადე-
 ბით ღვინო და გაიმართა ღვინი. მკითხველს გაუკვირდება,

უეჭველია, ეგ თითო ჩარეჟი ყველი და ისიც წონით რას ნი-
შნავსო? დამავიწყდა მეთქვა, რომ ამ დღეს სუფრაზე ხორ-
ციული არ სჩანს, თუმცა, მიუხედავად ამ საზოგადო წესისა,
მასპინძელი მე ქათმით გამიმასპინძლდა, მაგრამ ისე-კი რომ
ხალხთან ჯერ ბოდიში მოიხადა: „მაპატივეთ, „უჩიტელი“
უცხო კაცია, ხორცი უნდა მივართვაო“.

დიად, ის უნდა მეთქვა, თუ ყველით მასპინძლობა რა
მოსაზრებით შემოულიათ. ხვეის-ბერი ყოველ შემოდგომაზე
ჰკრებდა და ჰკრებს ახლაც „ცხრა-ჯვარობის“ სამასპინძლოს
სოფელში. ყოველი მეკომური აძლევს ხვეის-ბერს თითო ჩაფს
კარგ ღვინოს და თითო ბათმანს ღომს. შეჭამანდი-კი ხვეის-
ბერისაა.

ძველად ძროხებს კლავდა თურმე მასპინძელი, მაგრამ
რა-კი უძველო პირუტყვი, მოგეხსენებათ, არ არის, ამისათვის
ულუფის დარიგება ძლიერ გასაჭირი ხდებოდა. ხშირად უკმა-
ყოფილება მომხდარა იმის გამო, რომ ერთს ძვლიანი ულუ-
ფა შეხვედრია და მეორეს-კი უძვალო. ამ ოხერ-სულობის
ასაცილებლად ერთხელვე დაუდგენიათ: ყველით იქმნეს მას-
პინძლობა; თითო კაცს სადილ-ვახშმად სამ-სამი ჩარეჟი ყვე-
ლი მიეწონოს; აქ მეტ-ნაკლებობა აღარ იქმნება, მორჩა და
გათავდაო! ამ დადგენილობისათვის რაღაც მოსაზრებით ისიც
დაუძენიათ: იმ დღეს სუფრაზე ხორცი არავინ სჭამოსო. მგო-
ნია, საკმაოდ განვმარტე ყველით მასპინძლობის მიზეზი. ახ-
ლა ისევ მასპინძლობას დავუბრუნდეთ. თუმცა სადილს ხან-
გრძლივად არ შერჩენია ხალხი, რადგან მთისკენ მიეჩქარე-
ბოდათ, მაგრამ ხმელი ყველის ნაჭამზე წყურვილის და ჭინის
მოსაკლავად ერთი ზღვა ღვინო დაილია მაინც. უზომოთ
არავინ დამთვრალა, ხოლო ზომიერად-კი ყველა შეზარხოშ-
და. დაილოცეს „საყოვლად-წმიდო“, ხალხი აიშალა და მო-
ემზადა მთაზე წასასვლელად. რა-კი ბრწყინვალე დღე იდგა,
ყველამ ჩოხები გაიძრო და ახალუხის ამარა შეუდგნენ მთას

შესაწირავების მისაღებად დიაკვანი (მედავითნე) და სამი „ჯვარის კაცი“ გაუძღვა ხალხს. მღვდელი ახლა აღარ აღის მთაზე. ორი საათის მგზავრობის შემდეგ ავცილდით „ველიეთის“ სათიბს და მივალწიეთ პირველ კიბეს. ეს კიბე კლდის დიდრონი ნაპობებით არის შეკოწიწებული. კიბიდგან ზევით ცოტად შეივაკებს, მაგრამ მალე ისევ მეორე კიბე უნდა აიაროთ. ცოტაც ავიარეთ და მივალწიეთ „ცხრა-ჯვარი“-ს ძირსაც. პირველ დანახვაზე გული გაუსქდება კაცს: ამ სალკლდეს საიღამ მოვუდგები, თვალს ძლივს ვუწვდენო, იფიქრებს ხამი მგზავრი, ხოლო გზის მკოდნე-კი ძირიღამ სულ 40 წამში ავა კლდის წვერამდის. სამხრეთის კლდე კედელსავით ჩამოთლილია, ხოლო გზა მას ჩრდილოეთით მოუვლის. კლდის ძირიღამ, ე. ი. ველიეთის მთის ქედიღამ მთის ჩრდილოეთის ფერდს დახედავს მგზავრი. ეს ფერდი მთისა ატეხილის ნაძვნარით არის დაფენილი. მთის ქედიღან ტყეში დავეშვით და მალე „ცხრა ჯვარი“-ს კლდეს ჩრდილოეთით მოვექეციით, აქედამ-კი „ცხრა ჯვარი“-ს აკიბულ ბილიკს ავყევით და სულ 20 წამში კლდის მოხაპულ წვერზე გავიშალეთ. ხალხმა ჯვრებს მიაართვა შესაწირავი—თაფლის სანთელი და გროში. როცა ყველამ სათითაოდ მოილოცა, შეიკრიბნენ და დააბეს ფერხული (ფერხულის საგალობელი არ მაგონდება). *) ამის შემდეგ ყველამ ჩაიჩოჭა, მედავითნემ და ჯვარის კაცებმა შენაწირავი შემოავლეს მათ თავზე და ხალხიც აიშალა.

საღამოს შვიდ საათზე მასპინძლის ოჯახს მოვუწიეთ.

*) საჭიროა, რომ ხალხის ზნე-ჩვეულებათა აღმწერთ დიდი ეურადლება მიაქციონ მისი (ხალხის) ცხოვრების ყოველგვარ წესრიგს. ფრიალ საგულისხმოა ვიცოდეთ ზემოთ აღწერილ დღესასწაულ-ღვინებისა და მისთანა გასართობების დროს რა შიორ-სიმღერებს დამღერაინ ხოლმე. რედ.

აქ ეზოში კვლავ დააბეს ფერხული და ვახშობამდე ფერხულის სიმღერები არ შეწყვეტილა. ვახშმის სამასპინძლოც ისეთივე იყო, რაც სადილის, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ღვინის ხელადები და ჭიქები არ ჩნდა სუფრაზე. ამ გარემოებამ ცოტა არ იყოს გამაკვირა და ის იყო უნდა მეკითხნა მასპინძლისთვის, განა ვახშამზე ღვინო აღკრძალულიათქო, რომ დარბაზის შუა გულს დავინახე ვეებართელა თაბახი (გობი).

მოუშვეს ერთბაშად თაბახზე ორი თუ სამი კაკის ჰირი და აავსეს თავამდე. ხალხი ორ თანასწორ ნაწილად გაიყო. ჯერ ერთი ნახევარი დაეწიათა გობს და ძირამდე ამოაშრო. შერე, რა რომ გობი ხელმეორედ აავსეს, მეორე ნახევარი დაეწიათა გობს და აკრეთვე ამოაშრეს. ასე ამ რიგად ეს საუცხხოო სასასმე ხან ერთს, ხან მეორე ჯგუფს ეთმობოდა ცისკრის ამოსვლამდე. გამოჩნდა თუ არა ცისკრის ვარსკვლავი, სტუმრები ერთბაშად აიშაღნენ და გაუდგნენ გზას.

ზევით ვთქვი—საგულისხმო შთაბეჭდილებათქო. საგულისხმოდ მე აქ ის გარემოება მიმაჩნია, რომ, მოგეხსენებათ, სადაც ამდენი მთვრალი კაცი შეიყრის თავს, იქ ჩხუბი და აყალ-მაყალი, ხშირად თავ-პირის მტვრევაც, ჩვეულებრივი მოვლენაა ხოლმე. უფრო ის არის საკვირველი, რომ ამ დღეს აქ მთელი სოფელი იკრიბება და მთელი სოფლის მცხოვრებთ შორის რომ რამდენიმე გლეხი ერთმანეთის მომღურავი არ იყვეს—იშვიათია; ხოლო მიუხედავად ამისა, ამ დღეს ყველა ისე ექცევა ერთმანერთს, თითქოს მათში სანეტარო განწყობილება სუფევდეს. ყოვლად შეუძლებელია, რომ ვინმემ ურიგო ყბედობა დაიწყოს და „თუ ვინმე ასეთი თავზე ხელადებული აღმოჩნდა, ვაი მის დღეს“. ასეთ დამნაშავეს სასტიკად სჯის ხალხი: ჯერ ერთი, რომ ის მაშინვე გაძევებული იქნება ხალხიდან. ამას გარდა მან საუბატიო უნდა მიართვას „ცხრა-ჯვარს“—ფულად ხუთი მანეთი. ხოლო თუ ხალ-

ხმა მომავალშიც არ აპატივა დამნაშავეს, ის დიდხანს ვერ ეღიროსება სხვასთან ერთად წასვლას „ცხრა-ჯვარზე“. ერთი შეხედვით არც წისქვილიდი სასჯელია ხუთი მანეთი ჯარიმა, მაგრამ ჯერ მაგალითი არ ყოფილა, რომ ეს საუბატიო ვისმე ეზლოს თავის მიზეზით. ასეთი გავლენა ჰქონია ხალხზე მისგანვე შემოდებულ წეს-რიგს!..

სოფლის კაცი.

აღდგომა სოფელი (იმერეთში).

(დასასრული *)

კვერცხის დაკვრა. ჯერ გასინჯვენ კვერცხს, ამოირჩევენ მაგარს და დასაკრავი კვერცხები ცალკე აქვთ ნაგულე-ბი. ერთი გააჩერებს კვერცხს, ხელში დაიკავენს, მეორეც ზეიდან დაჰკრავს, რომელიც გასტეხავს, გატეხილი მისია და თუ ორივე გატყდა, მაშინ პატრონებს თავიანთი გატეხილი კვერცხები რჩებათ. დაკვრაც ორნაირად იციან: გასინჯვით და გაუსინჯავად. გაუსინჯავად თუ, როგორც ესენი ეძახიან, უნახავად დაკვრა იმასა ნიშნავს, რომ თავიანთ კვერცხს ერთი-მეორეს არ აჩვენებენ, ისე „ალაღ ბედზე“ უნდა სცადონ თავიანთი კვერცხის სიმაგრე. გასინჯვით-კი—ერთი მეორეს აჩვენებენ ხელში კვერცხებს, თავად გასინჯვენ, სხვასაც ანახვებენ და, თუ მოუვიდათ ყუათში, მერე დაჰკვრენ. თუ ვერ შეებედეს, შეიძლება კიდევ გასცვალონ და მერე დაჰკრან შენაცვლებული თუ გაცვლილი კვერცხები. კვერცხს კბილებზე მიირაკუნებენ და ხმაზე ატყობენ, რომელი გასტეხს, რომელი არა. ზოგი მაინც ისე დახელოვნებულია, ისე კარგად იცის კვერცხის შეტყობა (ცნობა), რომ თითქმის უმტყუნრად გეტყვის, გატყდება თუ გასტეხს. ხმაც, მგონია, ბუგე უნდა ჰქონდეს; რომელსაც კუხე ხმა აქვს, ან ჯღრიალა, ის არ ვარგა; რომელიც გვამში იძახის, მაგრად, წმინდა ხმით—ის არი მაგარი. კვერცხი ნამღვევა მაგარი (ნამღვევა-სავით არის გამომდგარიო, არ გაგიგონიათ?) ისიც ძველი დედლის, ვარიის-კი სუსტია. რომელსაც კანი სქელი აქვს, თა-

*) იხ. „მოგზაური“, №№ 6 და 7.

ვი ცოტა წასოსოლავებული და გარსით სავსეა, აი საზოგადოდ, მაგარი ის არი. გამოდგომაზეაც არის. ერთი გამოდგარი რამდენიმე ათს და ოცს კვერცხს გასტეხს. ასი კვერცხი გამიტეხია ერთი კვერცხით, ბათმანი კვერცხი დამიმტვრევიაო, — უთქვამთ. კვერცხის სიმაგრე ჯიშმა და ადგილმა იცის. ამბობენ: „თუ არ დააჯენ დედალს, მის კვერცხს სხვა დედლის კვერცხი ვერ გასტეხს. დედალი უნდა აძველო, არ უნდა დააჯინო თავისობას და მაგარი კვერცხი ეცოდინებაო“. ადგილობრივ ფრინველებში მაგარი კვერცხი ციცარმა იცის; ბატისას ნამლევის მეტი მას კვერცხი ვერ გასტეხავს *) და, თუ ნამლევია და ნაძველები, იმას ხომ ქვითაც ვერ გასტეხავ!

ასეა თუ ისე, დასაკრავი კვერცხი ყველას ცალკე აქვს ნაგულები. გასინჯვენ თუ უნახავად დაჭკვრენ; ზოგი გასტეხავს, ზოგი გატყდება და ზოგი-კი ერთი-მეორეს შეასკდებიან. და მიტომაც იციან შედარება: „კვერცხივით შეასკდებიან ერთმანეთსო“, — თანატოლები რომ შეხვდებიან ერთმანეთს. ზოგი გასტეხავს, ზოგს გაუტეხენ და არის ერთი სიცილი და ხალისი, ზოგი ისე ოსტატურად, მოხერხებით ურტყამს კვერცხს კვერცხზე, რომ ძალით სტეხავს კვერცხს, ფრჩხილს თუ ცერს ახვედრებს მას. ზოგს ნაწვალეებიცა აქვს კვერცხი—ვინ იცის რაფრად და მაშინ ვინ იცის, რა ამბავი შეუდგებათ ხოლმე!..

კვერცხის დაჯენა თუ ჯენაობა. ერთი კვერცხს აჯენს და სხვები ესვრიან, რასაკვირველია, დანიშნულ ადგილიდამ. თუ მოახვედრა, **აიყვანს** (ამ მოხვედრებას აყვანას ეძახიან): ნასროლიც და ნაჯენიც მსროლელისაა; ახლა ამან უნდა დააჯინოს და სხვებმა ესროლონ. თუ არა და კვერცხი დაიკარგა, ნასროლი კვერცხი, აცილებული ყველა, ვინც კვერცხს აჯენს, მისია. გამობრუნებული მოხვედრა არ არის ჯერი;

*) გაუჭირდება კიდევ, თუ მოდებული ანაა.

კვერცხი პირ-და-პირი სროლით უნდა მოხვდეს, დაჯენილი კვერცხი წაიქცევა თუ არ შეირყევა (გაინძრევა), ეგ სულ ერთია. ცილაგულას *) სროლაც ჯერი არაა. თუ არ უჯერიან ერთი-მეორეს (შეიძლება, ვერ დაინახა რომელიმე მხარემ), მაშინ „ისე მართალმა პური ჭამოსო“, — ხელახლა უნდა ესროლოს, რასაკვირველია, ისევ ის ნასროლი კვერცხი. და, თუ არ დაუჯერეს, როგორმე ყაბულს არ გახდენ, ო.. ო.. ო!. მაშინ.. ნულარაფერს მკითხავ!. შეექნებათ ერთი წეწვა-გლეჯა.

აქ თავ-მოყვარება ელახებათ, რომელიმე მხარე თავს ჩაგრულად გრძნობს და როდი აჩაგვრინებს თავს ეგრე ადვილად: თავისს პირად სამართალს მიმართავს, ძალ-მომრეობს და უკმაყოფილოც, ვინ იცის, შეურაცხყოფილ თავ-მოყვარეობას რა რიგ დაიკმაყოფილებს!. ამას ქომაგი გამოუჩნდება, იმასაც წამოექომაგებიან მისიანები.. და თუ მაინც ცოტა, „ქირქიტიც“ უწევთ, უნდა უყურო სერი!.. ერთი კვერცხი მაშინ დაუჯდებათ ხოლმე ფასად.. თუ არ გაუტოლდა ადამიანს, ბევრით ნაკლებად აღარ დაფასდება!. ვინ იცის, რა ყალილა არ ატყდება ხოლმე კაპეიკიან კვერცხზე!. სისხლს ვიღა იტყვის, კაცის სულიც-კი შეუწირავთ მისთვის..

კვერცხას ჯიდაგა ანუ დაგვარება. ბეგის თავში დაჯდებიან ანუ მალლობ ადგილს მოსძებნიან, თავქვე დაქანებულს. ორ კვერცხს დადებენ მიწაზედ თანასწორად, წინიდან ჯოხს გაუჩერებენ, კვერცხები სწორაა ზედ მილაგებული. ჯოხს გააცლიან და თავდაღმართში კვერცხები გაექანებიან, მირბიან, მისრიალობენ, მიგორავენ და რომელიც გაასწრებს, კვერცხებიც მისია ორივე.

მერე (მკვლევას რომ მორჩებიან), მღვდელს საკურთხის აკურთხებინებენ და ჩაუჯდებიან. საკურთხზე ჯდომაც ჩვეუ-

*) ცილა-გულას უკანო კვერცხს ეძახიან, რომელიც მარტო ცილი და გული-დაა, ერთად თუ ცალ-ცალკე.

ლებრივია, როგორც უბრალო დღეს და ამას მაშინ ავწერ, როცა ქირის დღეებს ანუ სულის-საქმეს და სადილებს შევეხებით. განსხვავება აქ ის არის მხოლოდ, რომ საკურთხზე აქ პასკა ყველას აქვს. მეორეც: ამ დღეს საკურთხზე დაჯდომას ქალებიც არ საზრახისობენ **). გადაჰკვრენ კარგად: ცოცხალს აღდგერძელებენ, მკვდარს სულის უხსენებენ და სადღეგრძელო-მადღეგრძელოს-იცოცხლე-მაცოცხლეს შემდეგ თავიანთ სახლში წავლენ და მისვლისათანავე, რასაკვირველია, ამ დილაზე (წირვა სწორედ გამთენიოს გამოდის) სადილს მიირთმევენ.. სხვები უსადილო უცდიან შინ.

ნასადილევს, წინად, როგორცა ვსთქვი, გალაფანში შეიკრიბებოდნენ: ქალი და კაცი, დიდი და პატარა—ყველა იქ მხიარულობდა ერთად.. და გალაფანში დღეს პატარა ბავშვებსაც ძვირად ნახავ!. ფერხისას ვილას უყურებ, სადღა გაიგონებ!..

ნათქვამია: „აღდგომას“ მზესაც უხარია, ისიც თამაშობსო—ისე დიდებულია და სამხიარულო აღდგომაო. და ახლაც რომ გამოვლენ საყდრიდან, ახლად ამოსულ მზეს აკვირდებიან—თამაშობს, თუ არაო. მაღლა ცაზე თუ მზეს აათამაშებდა სამხიარულო აღდგომა, ხალხი რატომ არ იმხიარულებდა?..

და მართლაც რა მხიარულება, რა სიხალისე იყო, რომ მახსოვს!. რა აღტაცებით შემოუვლიდნენ ხოლმე, ლიტანიას!. რა მხიარულობა ეტყობოდათ ყველას სახეზე, რა ხალისი!. როგორ ცხოვლად დაიგრიალებდნენ „ქეშმარიტად“-ს, მღვდელი რომ „ქრისტე აღსდგა“-ს შესძახებდა. რა სასოებით იყო წარმოთქმული ის „ქეშმარიტად“, რა აღფრთოვანებით!. რა გაცხოველებული დაუშენდნენ „ქვა-ურთას“!. ყველაფერში სიცოცხლე, ყველაფერში სიხალისე ეტყობოდათ. გათავ-

**) უმისოდ-კი ქალები არ რჩებიან (საკურთხზე), ძრახვენ.

დებოდა წირვა და შეიქნებოდა ერთი... ეჰ! ყველას უხარო-
და, ყველას მაშინ და დღეს.. ვილას ეხალისება ახლა!..

დღეს ადამიანის გული დაჩაგრულია... დროის ნალველი
საერთოდ ძმარავს ყველას გულს...

მაგრამ დღეს ძველებურად აღარ მხიარულობს.. მეორე
დღეს, აღდგომის ორშაბათსაც, ილიაობა იცოდნენ (წმიდა
გიორგზე): საყდარზე შეიკრიბებოდნენ—თემობა იცოდნენ,
მაგრამ დღეს ისიც გადავარდა.. მიატოვეს ილიაობაც და მი-
სი თემიც.. *)

ნაწირვებს ახლა სამაგიეროდ ოჯახად ჩამოივლიან ხოლ-
მე... აქაც ბაზრის **) „ყაიდა“-ზე სტოლის გაწყობა შემოიღეს:
დიდს თუ მცირეს, თავ-თავის წესზე ყველას აქვს გაწყო-
ბილი ამ დღეს სტოლი: გოჭ-ქათმოულობა, ყველ-ხაქაპუ-
როულობა, პასქაც, რასაკვირველია, ნაჭერი მაინც მისი, ღვი-

*) წითელი კვერცხი ამადლებამდი უნდა ჰქონოდათ. როგორ
შეიძლებოდა, ზირველ ნახვასზე რომ კვერცხი არ მაემკვლიათ კაცის-
თვის!. და ახლა ვილას უნახვავ? ამადლებას-კი არა და ადღგომასაც
არ უკავია ხელში ყველას კვერცხი. ქრისტე აღსდგა და ხელს
ანთმევენ მხოლოდ. მაშინ-კი გმობად მიმჩნევიათ. აი დღესაც იცი-
ან წუგეგაში: «ისემც დაიკავა ადღმას ხელში წითელი კვერცხი».
წუგეგად არის დღესაც დარჩენილი. ამადლებას ისეთივე კვერცხის
ჯენა და დაგვრა იცოდნენ, როგორც ადღგომას—უკეთესი კიდევ;
სახალგვიროდ ხელ-ახლა შეჭლებავდნენ კვერცხებს, როგორც სააღ-
დგომად, ისე. საჯამიც ნამადღობებამდის «ქრისტე აღსდგა» უნდა
ეძახნათ. კვანზე თუ შინ, მუშაობასზე თუ უმისოდ, «ქრისტე აღ-
სდგა»-თ ეუბნებოდნენ კამარჯობა-დილა-საღამო-მშვიდობის ნაცნუად,
—ეს იყო ადღგომიდან ამადლებამდი მათი საჯამი და დღეს.. ახალ-
კვარემდი კიდევ გესმას «ქრისტე აღსდგა» და მერე.. თავს გიგრაფს!.
გეთხოვებთ...

**) სოფელი ქალაქის კუდია და ეთველთის მისი (ქალაქის)
ნაკლებად ზირველს მოხვდება ხოლმე.

ნაც და აი მისი სტოლიც.. არა, წახედულობამ—მოგეხსენებათ, ნათქვამია—წამწყმიდაო და ესენიც ამ წახედულობით „მტრის ჯინაზე ძალით ცხონდებიან“... ხარჯს ხარჯი ემატება და დღემდი (უმისოდაც) დაჩაგრული გული, დღეს ოდნავ წუთით გამხიარულებული, მით უარესად იჩაგრება.. თუ ზვალ დაიჩაგრება.

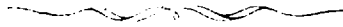
—

„აღღომას“ ნაწირვებს (თუ ვერ მოასწრებს, მეორე დღეს ჩამოივლის, მესამეს—რა, ვადა-კი არ მიუდის!) მღვდელმა ჩამოვლა იცის სოფელში: სახლის მოაკურთხებს, ნათლისღების წყლით მოასხურებს შიგნი სახლს და თან „ქრისტე აღსდგა“-ს გალობს—და ეს არის მათი სახლის მოკურთხებაც. მღვდელს თან ახლავს ორი მედავითნე „სტოროჯი“ (ასეა მონათლული დღეს ეკლესიის მეკარე და მეც ამ ნათლიობის სახელს აღარ ვარქმევ), ბიჭიც-კი მოჯამაგირე, თუ კი ჰყავს.. რაღა უკეთეს ადგილას წავა? სახლს მოაკურთხებენ, დაჯდებიან „ღვინის დასალევად“. მიუტანებენ თავიანთ ულუფას: მღვდელს --საკლავის ბეჭს, პურს, პასქას, მედავითნეს— თეძოს თუ „შუა-რძვალს“, სხვებს კერძს და ამისთანა კერძებს, პურს თუ მისაწებს ამათაც არ მოაკლებენ. ესენიც ჩაუჯდებიან თუ შეყვებიან და.. გამობრუშდებიან „თქვენი მოწონებული“. ღვინოს დალევენ, საწებს წვენს, რასაკვირველია, პურს.. უკაცრავად!.. მჭადს, ღომს, თორემ პურს შესაქმელად როგორ გაიმეტებენ!. დიად, რაც უნდა შესაქმელად, ე. ი. რაც ისეთია, რომ წაღება არ მოუხერხდება, იმას ყველას მუცელში ჩაიყრიან, სხვას-კი: პურს, მშრალ ხორცს... წარმოიდგინეთ, წვენშიც-კი ამორეკენ ხორცს და ყველას ერთად ხურჯინში უკრავენ თავს. ღვინის წაღება ჩვეულებათ არა აქვთ (არაყიკი მიაქვთ, თუ თვალი სადმე მოატანეს),—მაგრამ სამაგიეროდ ღვინოს აქვე ცხელ ღვინს აყენებენ—სვამენ და ხშირად ბლანცი რომ აღარა აქვთ, თავისას მაინც არ იშლიან კიდევ—ამ

ღვინის დასაღვეს მაინც არ ეშვებიან. თუ ველარ შეიძღეს, იქვე მიწვებიან. რაფა, მტრისას-კი არ არიან, თავის ოჯახში არიან და რა უშავთ!. შესაქმელს შექამენ, წასაღებს წაიღებენ და ახლა მეორესას გადავლენ და ასე, ამ რიგად, მთელი სამი დღე დაიარებიან გამობლანცულები სოფელში და ორმოცი დღის ნამარხულნი მთელ „ნათაქს“ ამ სამ დღეს კრეფენ!..

ოჯახშივე წააკითხებენ მღვდელს წიგნს (ზოგი საყდარ-ზედაც)—თავი აღარ გვეტკინებაო. წიგნის წაკითხვაც ასე იციან: ცალ მუხლზე დაიჩოქებენ, მღვდელი თავზედ ოლარს გადაათარებს და ლოცვანს უკითხავს. გაათავებს ლოცვას, ოლარს ახდის, ამთხვევიებს ზედ, მერე აღგებიან, ჯვარზე ემთხვევიან და ერთ კვერცხს მისცემენ მღვდელს.. შეუძლია ორიც მისცეს და მეტიც *), მისი ნება არ არის, ვინ დაუშლის!

აფრ. მერკვილაძე.

*) სულ მაუცემლობა-კი არ შეიძლება: მაშინ ხომ თავის ტკივილს გედარ გადურჩებიან!..

აპოკრიფი: განჩინება პონტოელი ბილაგისა.

საქრისტიანო ხალხთა შორის გავრცელებული იყო ძველად ის თხზულებანიც, რომელნიც სამღვთო წერილის შინაარსისანი იყვნენ, მხოლოდ შექმნილნი საერო გადმოცემაზედ, ან გამოგონილნი მწიგნობართაგან. ასეთს ნაწერებს უწოდებენ აპოკრიფს ანუ ეკკლესიიდან გადევნილს^ა თხზულებას.

1550 წელსა კონსტანტინუპოლის იერემიას პატრიარქობისა ჟამსა განკხადნა განჩინება ესე პონტოელისა მიერ გამოცემული მაცხოვარსა ჩვენსა იესო ქრისტეს ზა (ზედა), რი (რომელი) იპოვეს ქალაქსა შა (შინა) აკილიასა, რიცა (რომელიცა) ერთსა კლდესა შინა მდებარე იყო შვენიერისა რკინისა კიღობნითა და რომელსაცა შა (შინა) იყო სხვა კოლოფი მარმარილოჲსა საკვირველი და მუნ მას შა (შინა) იღვა დაბეჭდილად განჩინება ესე ეტრატსა ზა (ზედა), დაწერილი ებრაულისა ენითა და ითარგმნა ენასა ზა (ზედა) ბერძულსა, რომელსა შა (შინა) წერილ იყო ესრეთ: „წელსა 17-სა მეფობასა ჰრომაელთა მონარხისა უძღვეველისა ტიტეს კეისრისასა, ინდიქტიონსა 12, მზის მოქცევისა 8-სა, დასაბამითგან ჩვენსა და ებრაელთა რიცხვსა 4174 წ. და შთამოგებითგან რომანთა მეფობისა 73 წ. და განთავისუფლებითგან ბაბილონით ისრაილთა ტყვეობისაწელსა და საღმრთოჲსა მეფობისა წარწყმედიტგან.... *) წელსა იპატოსობათა შა (შინა) ერსა ზა ჰრომაელთასა ლუკიოსისსა, პიზიონისსა, პარკუსსა და პავსინოზისსა და პირველ იპატოსობათა შა (შინა) ილი-

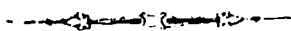
*) გამოტოვებულია ხელნაწერი.

რიკიოსისსა, ვალურიოსისსა და პალოსტერაკსა, საზოგადოდ განგებელობასა იუდეანთა მრ (მიერ) კინტ და ფლობიოსისსა და განგეობასა შა ქალაქისა იეროსალიმისასა მტკიცისა მბრძანებელისა პილატესსა, ზედამხედველობასა ქვემოდასა გალილეასასა იროდი ანტიპატროსისა, მღვდელმთაფრობასა ზედა ანნა კაიაფა აღნატოს და მაილოსსა, დიდის ტაძრისა მოძღვართა რაბა ამამბელ და იოქტინოსსა, ასის თაობასა ჰრომაელთა ქალაქისა იეროსალიმისა კორნილოს სუმბლმა სექსტუ ჰომპილუ და რუფოსსა, თივეუსსა მარტსა 25. . . მე პონტოელმან პილატე განმგებელმან ჰრომაელთა მეყობისამან ვჰსაჯე და განვაჩინე პრეტორსა შა სიკუდილი იესოსი, რომელსა ეწოდების ერის მრ (მიერ) ქე (ქრისტე) ნაზარეველი და მშობელთაგან არს გალილეველი, კაცი აღმაშფოთებელი, წინა აღმდგომი მოსეს ჰსჯულისა და დიდისა კეისრისა ტვერიოსისა, ამისთვის ვბრძანებთ და განვაწესებთ, რათამცა იქმნას სიკუდილი მისი ჯვარსა ზა (ზედა) გარნა სამსქვალთა მრ ვა ჩვეულება არს ბოროტის მოქმედთა კაცთათს, ვინაჲდგან შეჰკრიბნა მან სიმრავლე კაცთა მდიდართა და გლახაკთაგან და არა დასცხრა შემოტანად აღშფოთებათა ყა იუდეასა შა, ჰყოფს თავსა თვისსა ძედ ლისა და მეუფედ ისრაილისა და იქადის აოხრებასა იეროსალიმისასა და დარღვევასა საღმრთოდასა ტაძრისასა და უარჰყოფს შიშსა კეისრისასა და კდ აქუს კადნიერება შესუღად ქალაქსა იერუსალიმსა შინა ბაიათი და დიდითა დიდებითა რითამე კერძოდათა ერისათა ვა მეფე ვინმე, ამის ვუბრძანეთ ჩუენსა პლსა (პირველსა) ასის თავსა კვინეტ კორნილიესა, რათა წარიყვანოს ცხადად ქალაქსა შა (შინა) იეროსალიმსა შეკრული, ტანჯვით, შემოსილი პორფირითა, გვირგვინოსანი გვირგვინითა ეკლისათა და ეტვირთოს ჯუარი თვისი მხართა თვისთა ზა, რათა იქმნეს საჩვენებელ ყთა ბოროტისა მოქმედთა კაცთა, რლისა (რომლისა) თვისცა მნებავს, რათა იყოს მასთანა ორნი ავაზაკნი მესისხლენი.

და განიყუანოს საპპაროდა(?) კარით, **ხოლო აწ ანგონითა წოდებულით** და წარიყვანოს ქრისტე იგი ცხადად მათსა ზნა კალვარიისასა და მოკლას იგი. ჯვარსა ზნა (ზედა) დაიდვას ტიტული მისი დაწერილი სამისა ენითა ბერძულ, ჰრომაულ და ებრაულ. ბერძულ ესრეთ: იესუს ნაზარეთს ვასილევს იუდეონ და ჰრომაულ ესრეთ: იესუს ნაზორეთს რექს იუდეორუმ, ხოლო (ხოლო) ებრაულ ესრეთ: იესო ნანოზრი მელოხ იელოუნდიმ, ხოლო (ხოლო) ებრძანეთ, რათა არავინ იკადროს უბრალოდ რომლისაცა მდგომარეობისა იყოს, რათამცა წინააღმდეგობობა რაჲმე იხმაროს ჩუენ შრ განჩინებულისა ამის რიცა არს ბრძანებული და ქმნილი ყთა ნამდვილობათა ზნა კანონთა შრ რომაელთათა ებრაელთა ზნა გარდახდევინებად აღშფოთებისა-თს ჰრომაელთა მეფობისა, მოწამენი ჩუენისა ამის განჩინებისანი არიან **იზაკთა და დიკასტთა შრ (მიერ) ებრაელთა რაბანნი** ბანეარსოლ და მანდან *); თარისეველთა შრ ბარბან, სიმეონ და ბონალო; მეფობისა მიერ ჰრომაელთა ლუკიოს, სესტილოს და მათემალიოს; მსაჯულთა შრ ნათესავისა ისრაილისათა რადამ, დანიელ, რაბინალ, იუაონ, ბანივან, რადამ იუდაველ და პირიკულამ და მღვდელმთავართა შრ (მიერ) რამბან იუდა და ბონ-ვასოლლე.

„იოსტეპოლითი იოსტეპოლი“ **)

აღ. ხახანაშვილი.

*) სახელები დიკასტთა ნახე ჩემი წიგნი: Очерки по ист. груз. слов., I და III წ.

**) ეს აპოკრიფი ამოწერილია ხელთნაწერიდან, რომელიც დაცულია ს.-პეტერბურგს. Изъ собранія князя Грузинскаго № 84 II. П. Б. (№ 13 საპოლიტიკო თეატრი ესე იგი საყოფაქცეო სახილველობა).

რათ ემახიან დუდაროვებს მეჭ გვარად „სლონოეს“.

(გარდმოცემა)

(გაგონილი თეფსარიყო ცარახოვისაგან და ჩაწერილი „ქართველი ოსებ-ში“-ს-მიერ).

თეფსარიყო ცარახოვი თითქმის ას-ოცი წლის კაცია. თუმცა ასეთი ხნიერია, ჯერ ყმაწვილ კაცებს მუშაობაში თითქმის სასაცილოდ იგდებს ხოლმე. ეს ის თეფსარიყოა, რომელიც ბ. პასტუხოვს აუძღვა ყაზიბეგის დიდებულ მთაზედ. ბევრს ძველებურს საგულისხმიერო ამბავს გაიგონებს კაცი მისგან, თუ რომ ყური დაუგდო. სხვათა შორის თეფსარიყომ მიამბო შემდეგი: დუდაროვების წინაპარნი მოვიდნენ საჩეჩნეთიდან (ყულდაი) სოფელ ფითხუზში, საცა სცხოვრებდნენ „ხმათიყოვები“ და მათ მამულზე შეიხიზნენ. პირველათ, თუმცა საწყლად სცხოვრებდნენ დუდაროვები, მაგრამ თან-და-თან გაძლიერდნენ და, ბოლოს, თითქმის ხმათიყოვნებს დაუწყეს დაძალვა და ამიტომ ჩამოუვარდათ შური ერთმანეთში. ერთხელ დუდაროვებს ჰყვანდათ გასაზრდელათ აყვანილი ბიასლანელ ჩერქეზთ ბატონის პატარა ვაჟი.

ეს ყმაწვილი რომ გაიზარდა, ასე, რომ ცხენზედ შეჯდომა და ცხენზედ თამაშობა შეეძლო, დუდაროვებმა მოაშხადეს ყმაწვილი: ცხენით, იარაღით და სხვა საჩუქრებით, რომ წაჰგვარონ მშობლებს. ამასთანავე, ჩვეულებისამებრ, რასაკვირველია, საკლავ-სასმელიც უნდა მოემზადებინათ გასატანებლად. დუდაროვებმა, შედგეს ლუდის დიდი სახარში ქვაბი და დაიწყეს ლუდის ხარშვა. ამავე დროს უთხრეს თავიანთს გაზრდილს ჩერქეზთ ბატონიშვილს: „აბა, ჩვენო გა-

ზდილო! შეჯექი ცხენზედ და გაათამაშ-გამოათამაშე, ვნახოთ როგორა ხმარობ ცხენს, თორემ, თუ კარგად არ გეცოდინება ცხენის ხმარება, ჩვენთვის სირცხვილიაო“. ყმაწვილიც შეჯდა გალალეზულ ცხენზედ და დიდ ეზოში გაათამაშ-გამოათამაშა. მაგრამ მათდა საუბედუროთ, ცხენმა ყმაწვილი იქით გაიტაცა, საითაც ის ვეებართელა ქვაბით ლუდი (ბაგან) იხარშებოდა. ცხენმა წაიბორძიკა, ყმაწვილი წინ გადავარდა, ლუდის ქვაბში ჩავარდა და სანამ მიეშველებოდნენ და ამოიღებდნენ, შიგ ჩაიფუტქა. რა გაეწყობოდა, დუდაროვებმა დიდათ იმწუხრეს თავიანთ გაზრდილის ამ ნაირი უბედურის შემთხვევით და სიკვდილით; მერე გაუკეთეს სპილენძის კუბო, ჩაასვენეს და დროებით დაასაფლავეს; თანაც აცნობეს მწუხარებით ჩერქეზთ ბატონს, რომ თქვენი შვილი თავისი დლით გარდაგვეცვალაო. ჩერქეზთ ბატონი მოვიდა დუდაროვებთან სოფ. ფითხუზში, თავისი შვილი სპილენძის დაკეტილი კუბოთი წაასვენა სამშობლოში და დუდაროვებმაც დიდის მწუხარებით გააცილეს თავიანთ გაზრდილის მიცვალებულის გვამი.

მიდიოდა დრო და ჟამი. დუდაროვები თან-და-თან გამრავლდნენ, დაუწყეს ხამათიყოვებს ჯაბნა და შევიწროება. მოთმინებიდგან გამოსულმა ხამათიყოვებმა, ერთ დღეს ადგნენ და გაუგზავნეს მთხრობელი ჩერქეზთ ბატონს, რომ „თქვენი შვილი თავისი დლით-კი არ გარდიცვალა, დუდაროვებმა ქვაბში ძალათ მოხარშეს და სპილენძის კუბოშიაც განგებ თქვენს მოსატყუებელათ ჩაასვენესო. თუ არა გჯერათ, ამოიღეთ, გასინჯეთ თქვენი შვილის გვამი და დარწმუნდებითო“.

ჩერქეზთ ბატონმა, მართლაც, გასინჯა თავისი შვილის გვამი და რა დარწმუნდა, რომ მისი შვილი მართლაც აღულებულ წყალში ჩაფუტქული იყო, შეჰკრიბა ჯარი, თავს დაესხა დუდაროვებს და სულ ერთიანათ გაწყვიტა დუდაროვები დიდიან-პატარიანად. გადაარჩინა მხოლოდ ერთი მშვენიე-

რი შეხედულობის ლამაზი დედაკაცი, რომელიც ამ დროს ფეხ-მძიმედ იყო და თან წაიყვანა. ღმერთს არ უნდოდა დუდაროვების გვარის ამოფხვრა, მოუვიდა დრო, დალოგინდა დუდაროვების წაყვანილი დედაკაცი და ვაჟი შობა.

დედაკაცს ვაჟი წამოეზარდა. ყმაწვილმა დაიწყო სიარული თავისს ტოლებში და თამაშობა. საბრალო ყმაწვილს თავისს ტოლებში აბუჩად იგდებდნენ, დასცინოდნენ და უპატრონობის გამო „ნაბიჭვარს“ ეძახდნენ. ერთ დღეს ყმაწვილი სათამაშოდგან დაღონებული შემოვიდა შინ და დედას უთხრა: „დედი, შენი ჭირიმე, ძუძუ ჩამადებინე პირშიო“. დედამ ჯერ უარი უთხრა, რაღა დროს შენი ძუძუაო, მაგრამ რომ აღარ მოეშვა ყმაწვილი, მერე ადგა დედა და ჩაუღო ძუძუ პირში. ყმაწვილმა დედას ძუძუზედ მოუჭირა კბილი და უთხრა: „მითხარი ვინა ვართ, საიდგან და ან გვყავს ვინმე თუ არა, თორემ არ გავუშვებ ძუძუსაო“. დედამ ჯერ უარი უთხრა, მაგრამ ყმაწვილი რომ აღარ მოეშო, უთხრა: „ღმერთმა ჰკითხოს იმას, შვილო, ვინც შენ ეგ ჩაგიგდო გულში და ეგ ჩაგაგონაო“. ადგა და უამბო ყველაფერი თავიანთ თავგადასავალი. მას დღეს აქეთ ამ ყმაწვილმა ჩაიდო შური გულში და განიზრახა ჩერქეზთ ბატონისთვის სამაგიერო გადაეხადა.

ეს ყმაწვილი გაიტყუებდა ხოლმე ჩერქეზთ ბატონის გვარის ბავშვებს სათითაოდ დიდი მდინარის პირისკენ, მოჰკლავდა, ნიშნად თითო ღილს ააჭრიდა და მკვდარს-კი მდინარეში გადააგდებდა ხოლმე. კარგა დრო გავიდა. ამ ყმაწვილმა, ასე შეუმჩნევლად და მოხერხებულად ბევრი გამოასალმა წუთისოფელს ჩერქეზთ ბატონის გვარისა. ბევრს სცდილობდნენ გაეგოთ, რად ეკარგებოდნენ ასე უგემოდ ბავშვები, მაგრამ აბა რას იფიქრებდნენ, თუ ეს ობოლი დუდაროვი იქნებოდა მიზეზი.

ერთ დღეს პატარა დუდაროვმა თავი ჩაუღო კალთაში თავის დედას, ამოიღო დახოცილ ბავშვებზედ აჭრილი ღილეები, უჩვენა დედას და უთხრა: „აბა, დედა, დათვალე, ამაზედ

მეტი გაწყვიტა ნეტა ჩერქვით ბატონმა ჩვენი გვარისაო?“ დედამ თავში ხელი შემოიკრა და უთხრა: „შვილო, რა ამბავია, ეს კითხვა რას ნიშნავსო?“ ახლა-კი შვილმა უამბო ყველა საიდუმლო დედას. დედა ძლიერ შეშინდა და მწუხარებას მიეცა, მაგრამ რაღა იქნებოდა. იშოვნა ერთი მადლიანი ამბის წამლები და, შეუთვალა საჩენეთში თავიანთ ნათესავებს: „ასეა და ასეა ჩვენი საქმე და ეგება გაგვაპართ როგორმეო“. მართლაც მოუვიდნენ ფარულად ნათესავები საჩენეთიდგან და დედა-შვილი გააპარეს.

გაიზარდა ყმაწვილი, შეირთო ცოლი ზე გადმოსახლდა ისევ ფითხუხში, საცა მის წინა-პართ ეცხოვრათ. გაუჩნდა შვილები და გაშენდნენ ისევ დუდაროვები, რომელთაც მას დღეს აქეთ მეტ გვარად დაერქვათ „სლონოვი“ (სილ ოსურათ დედალია), ე. ი. „დედაკაცისგან ჩამოსულნიო“. ასე დაასრულა თეფსარიყო ცარახოვმა თავისი საუბარი დუდაროვებზედ.

ქართველი ოსებში.

სოფელი იანეთი *).

სოფელი იანეთი მდებარეობს ქუთაისის გუბერნიასა და იმავე მაზრაში, მახლობლად სამტრედიისა, აღმოსავლეთის მხრით. შუა ადგილას სოფლისა არის ერთი პატარა ტყე, რომელსაც ჰქვიათ ძაღის კვირის ტყე. ეს ტყე უწინ დიდად შემკული იყო დიდრონის ხეებით, ხოლო შუა ალაგას იდგა ერთი გათლილი ლამაზი დიდი სიპის ქვა, ზედ ამოჭრილის ჯვარით. ეს ქვა ზამთრობით ხავსით იყო შემოსილი, ზაფხულობით-კი გასუფთავდებოდა ხავსიდან. გადმოცემით სხვა ბევრს სასწაულებსაც აჩენდა ეს ქვა და მე ამათზე უნდა ვუამბო მკითხველს.

ვინც მის ტყეში ხეებს მოსჭრიდა ან შეშას წაიღებდა, იმ კაცს უთუოდ ან ხელს გაუხმობდა, ან თვალს დაუბრმავებდა და იმ დრომდე ეგრე დასჯილი იქნებოდა, სანამ ამ ქვას არ მიართმევდა ფარა-სამთელს და მის წინაშე მუხლ-მოღრგვით არ შეეხვეწებოდა მიტევებას შეცდომისასო. იანეთის მცხოვრებლებმა მღვდლების შემწეობით და განკარგულებით განი-

*) ვბეჭდავთ ამ წერილს, როგორც ნიმუშს იმისას, თუ როგორ და რა სახით ხშირად ფეხს იდგამს ჩვენს უსწავლელს ხალხში რომელიმე ცრუ-მორწმუნეობა. სტატია ესე ძვირფასია ჩვენთვის კიდეც იმით, რომ იგი თვალ-ნათლივ გვიხატავს სინათლის შემუქებას თვით უშორეს ყრუ სოფელშიაც ჩვენის ქვეყნისა. ამაში დიდი ძალი ღვაწლი ეჭვი არ არის მიუძღვის ჩვენს განათლებულს და თანამედროვე სწავლით აღჭურვილს მღვდელ-მთაწერებს, სამღვდლოებას და სოფლის ინტელიგენციას. „მოგზაური“-ს რედაქცია მუდამ დიდის სიამოვნებით დაჰბეჭდავს ასეთს წერილებს, რომლებშიაც ზედ-მიწევნით იქნება აწერილი ჩვენის ხალხის რწმენანი, ჩვეულებანი და სხვ. რედ.

ძრახეს ამა სასწაულთ-მოქმედი ქვის გადატანა, წმიდა ღვთის-მშობლის ეკლესიაში, რომელიც მდებარეობს ნახევარ ვერსის მანძილზედ. დანიშნეს ღრე გადატანისა. გამოიწვიეს რამოდენიმე პირნი შემძლებელი ხელ-ლონისა, ხარები და ურემი; მივიდნენ „ძალის ჯვარის ქვა“-სთან ოცამდე კაცი, მაგრამ სრულებითაც ვერ გაანძრიეს, მოიმატეს ორმოცი კაცი და ღიდის გაჭივრებით შედვეს ურემზედ; ქვას სიგრძე ჰქონდა ორ არშინ-ნახევარი, სისქე—ნახევარი არშინი. წაიღეს ქვა ეკლესიაში და შიგნით დაასვენეს. რავდენიმე ღდის შემდეგ, ვინც თავი კაცი იყო და ვინც-კი იმ ქვას ხელი ახლო წაღებაზედ, ყველა ავად გახდა. პირველი გამძრახველი ამ ქვის ეკლესიაში გადატანისა იყო მღვდელი კოპალეიშვილი, რომელიც გარდაიცვალა ამის მიზეზით და შემდეგში ათამდე სხვებიც გარდაიცვალნენ, ხარები-კი, რომლებიც ურემში იყვნენ შებმული—მეორე ღდესვე დაეხოცათ პატრონებსო. დანარჩენმა ხალხმა სთქვეს: თუ ეს „ძალის კვირის ქვა“ ისევე არ წავასვენეთ თავის ადგილზედ, უთუოდ ჩვენც ყველას დაგვხოცამსო. მივიდნენ ეკლესიაში, სადაც ეს ქვა იყო დასვენებული თავის ადგილზედ წასაღებად იმ რიცხვით და იმ წყობილობით, როგორც ზემოთ ვსთქვით, მაგრამ ამდენი რიცხვი ხალხი, ურემი და ხარი სრულებით აღარ დასჭირებია ამ ქვას. ეკლესიიდან თავის ადგილამდის სულ ოთხმა კაცმა ხელით მიარბენინეს. ძლიერ გაჰკვირდნენ, როგორც იქ მაყურებელნი პირნი, აგრეთვე გამგონიც ამ ამბისა. ღდესაც ბევრი იპოვება ამ სოფელში ამ ამბის მცოდნე პირები. ამისთანა საკვირველ სასწაულთ-მოქმედებისთვის, იანეთლებმა ვალად დაიდვეს ამ „ძალის კვირის“ მოლოცვა ყოველ წლივ და დანიშნეს ღრე მოლოცვისა ახალ-კვირის მეორე ღრე ორშაბათი, რომელსაც უწოდებდნენ სახელად „სტეფიანეობა“-ს. აი როგორი მოლოცვა და ღლეობა ჰქონდათ იმ ღდეს ამა „ძალის კვირის“ ტყეში იანეთში მცხოვრებლებს.

ყოველ წლივ სტეფიანეობას ორ კომლს კაცს მოჰქონდა ორ-

ორი დიდრონი დაკლული ღორი, ღვინო, პური, დაკლული ქათმები, გამზადებული სტოლი, სკამი და ყველაფერი სტოლის მორთულობანი და იქ ძალის კვირის წინაშე ტყეში უნდა გაემართა სამასპინძლო ყველაფერი. გარდა ამისა ყველა მოსახლეს მოჰქონდა იმ დღეს ამ ტყეში თავ-თავისი სამასპინძლო და იქ უნდა გადაეხადათ დღესასწაული სტეფიანობისა; ვისაც მოლოცვისთვის მომავალი წლისა და ამ დღისთვის რიგით შეხვდებოდა ღორების მოტანა, იმ კაცებს იმ დღეს, ე. ი. დადებულ დღეობას მოტანილ ღორების თავებს მიაართმევდნენ და ის კაცი უთუოდ ვალდებული იყო, მომავალ დღეობისთვის დაკლული ღორები მოეტანა, თავისი რომ არ ჰყოლოდა, უნდა ეყიდა და ისე უნდა წაეღო. ეს ვალდებულება ყველას რიგით ხვდებოდა და სხვებს-კი თავისი სამასპინძლო სადილი სუფრით და ჯამით ყველას მოჰქონდა. მივიდოდნენ თუ არა იმ ქვის წინაშე, უთუოდ ყველას უნდა მოელოცათ და შემდეგში, როცა ყველა, იმა ძალის კვირის შემომავალი ხალხნი თავს მოიყრიდნენ, ერთს კაცს მომლოცველათ ამოირჩევდნენ, რომელსაც „ხატის კაცს“ ეძახდნენ. ყველა კაცს მოსალოცველათ გამზადებული ჰქონდა ხელში სტაქანი ღვინო, პატარა პურის კვერი, პატარა თავლის სანთლის ნატეხი და სანთელზე უნდა მიკრული ყოფილიყო კაპეკიანი ან ორ კაპეკიანი ფული; მიუტანდნენ იმ ხატის კაცს და ის კაცი გამოართმევდა მიმტანს, იმ ქვის წინ დაიჩოქებდა, ამ პურის კვერს, სტაქან ღვინოს, ფარასანთელს თავზე შემოავლებდა და ეს ხატის კაცი ესე ეტყოდა: „ღმერთო! კეთილად მოუხდინე დღევანდელი მოლოცვა ამ კაცს და მის ოჯახში მყოფიარეს შინ და გადაღმაო“. რამოდენიმე გოდორი პურის კვერები შეიკრიბებოდა იმ დღეს და ესევე წმინდა სანთლის ნატეხი და თითო-ორ-ორ კაპეკიანი ფული, ამ ქვის წინ. როცა მოლოცვას გაათავებდნენ, მერე ამ ძალის კვირის ქვას ყველანი ერთად გარეშემოუფ-

ლიდნენ ეკლესიის ბაირაღებით და ყველანი ამ ნაირ გალობას ყვიროდნენ ერთად-ერთ ხმაზედ: „კირიალესოოოხოო, კირიალესოოოხოო“. გაათავებდნენ თუ არა შემოვლას, ეცემოდნენ ამ გოდრებს, რომელიც კვერებით იყო სავსე და ყველას ერთბაშად გადაჰყრიდნენ დასავლეთის მხრით ამ ტყეში, რომელ ადგილზედაც შეკრებილნი იყვნენ ურიცხვი ბავშვები სოფლისა კვერების მოსაბოჭველად. არც ერთი ბავშვი ისე არ დარჩებოდა, რომ ათი-თორმეტი კვერი თითო ბავშვს არ ეშოვა; ფული ო სანთელი-კი იქ უნდა ყოფილიყო ქვის წინაშე დაყრილი, როგორც იმ წლის, აგრეთვე რამოდენიმე წარსული წლებისაც. ერთხელ შორე ქვეყნის კაცს გაეგლო ამ ძალის კვირის ქვის წინაშე, დაენახა, რომ ამ ქვასთან შეგროვილი გროშის ფულები ეყარა, გაჩერდა, დააქქერდა და სთქვა: ეს რა ამბავიაო, ამდენი გროშის ფულები ვის დაუყრია აქ და ან ვის დაჰკარგვიაო, მაგრამ ამ კაცმა ვერც დაკარგულად იცნო და ვერც სხვას მიხვდა-რა. შემდეგ შივიდა ეს კაცი და რამდენიც ჯიბეში, უბეში და სხვებში ჩაეტეოდა, ყველა გამსებული წაიღო, მაგრამ შეხედე იმ საწყალს, რა სასწაული უყო „ძალის კვირამ“? ეს კაცი რომ თავის გზას მიეჩქარებოდა, სრულებით იმ ტყეს ვერ გაშორდა, ბევრი იარა იმ ტყეში ამ კაცმა, მაგრამ სრულებით თავისი გზა ვერ ნახა, თვალებიც დაუბრმავდა. ბოლოს ნახა ის ერთმა იმ სოფელში მცხოვრებმა კაცმა და ჰკითხა: კაცო, ვინ ხარ შენო? ამ ტყეში რომ დაიარები — სადაური ხარ და სად მიხვალო? მაგრამ ეს კაცი სრულებით ხმას არ სცემდა, თურმე რუსი ყოფილიყო, ქართული არ იცოდა, რუსულათ უთხრა: „Поискал пути, найди мнѣ дорогу“. ამას რუსული არ ესმოდა, მერმე იანთელმა შენიშნა, რომ რუსს ჯიბე და უბე გროშის ფულებით აქვს სამსე, მიხვდა, რომ ნამდვილად ამას „ძალის კვირის ქვის“ ფულები მოუპარიაო და „ძალის კვირის“ ძალა არ უშვებსო. დაიჭირა ეს უცხო კაცი, მიიყვანა იმ ქვის წინაშე, ფულები იქ დააყრევინა და თვითონაც დაიხო-

ქა და მის მაგივრათ შეეხვეწა „ძალის კვირას“: „გთხოვ, დიდებულო „ძალის კვირა“-ვ, ეს შეცდომა აპატივო ამ უცხო კაცს, ძრიელ შემცდარია შენს წინაშე, მაგრამ, რადგანაც არ იცოდა, შეცდომილება აპატივე, გაისტუმრე მის გზაზედ თვალ ახილული და ის შენი ფულები „ყველა მოგართვაო“. ააყენა ეს კაცი ამ კაცმა, რაოდენიმე მანძილი ხელ-მოკიდებული გზაზე გაიყვანა და გაუშვა.

სხვა, როგორც წინათ მოვიხსენიეთ, ამ ძალის კვირის ამბები მლოცველებმა სტეფიანეობას, იმა დანიშნულ დღი-დამ ორშაბათს, მეორე დღეს ახალ კვირისას, დიდი შეკრებულება იცოდნენ ამავე ტყეში: შესანიშნავი ბურთის თამაში ჰქონდათ კაცებს და ქალებს, ცეკვა და თამაშობა, მასთან ბავშვებსაც, ერთი სიტყვით, დიდი ამბავი და ქეიფი ჰქონდათ იმ დღეს აქაურ მცხოვრებლებს. ეს იყო სტეფიანეობის დღეობა. როგორც იქაურები, აგრეთვე სხვა სოფლიდანაც მოსულნი, კაცი და ქალი, მოდიოდნენ საჯარიანოდ ამ ტყეში ცხენოსანი და კეხოსანიც ყოველ წლობით. იმ ძალის კვირის მრევლნი ვინც იყვნენ, ისინი ყველანი უნდა იმ დღეს წასულიყვნენ შეკრებულებაში, არც ერთი არ უნდა დაჰკლებოდა, თორემ ძალის კვირა გაწყურებო, იტყოდნენ. შემდეგ ამოდენა გარემოებისა, არ ვიცი, ხალხს მოეწყინა, თუ დროებამ მოიტანა, ამ დღეობას ცოტ-ცოტა ყოველ წლობით მოაკლდა ვალდებულება მრევლიდან, ასე რომ ყოველ წლობით რომ ამისთანა ამბავი იყო, მერმე ხალხმა დაიწყო მარტო ფარა-სანთლით მლოცვა და მოხსენებული მასპინძლობა და ჯარიანობა-კი სულ მოისპო. ბოლოს, ამ ხუთის წლის წინათ, ბრძანებისამებრ მღვდელ-მთავრისა, ეს ქვა მიწაში დამარხეს იანეთის მღვდლებმა, როგორც მიცვალებული, რაოდენიმე კაცის დახმარებით. შემდეგ ქვის დამარხვისა შეიქნა იმ წელში დიდი გვაღვები ასე, რომ მთელს ექვს თვეს წვიმა ზეციდგან არ ჩამოვარდნილა. მცხოვრებლები რომ შესწუხდნენ, სთქვეს: ძალის კვირის ქვა რომ დამარხეს

მიწაში, იმისი მიზეზია ეს გვალვებია, მივიდნენ რაოდენიმე პირნი მღვდლებთან და სთხოვეს, რომ ნება მიეცათ იმ ქვის ამოღებისა, მაგრამ მღვდლებმა უარი უთხრეს ამათ. ესენი მანც მივიდნენ სადაც ეს ქვა იყო ჩაფლული ამოსაღებად, კიდევ ამოიღეს და თავის ადგილზედ მიიტანეს, იმ დღეს წვიმაც მოვიდა, მაგრამ ეს რომ მღვდლებმა გაიგეს, ძლიერ გაჯავრდნენ, ეს როგორ შეიძლებაო, მღვდელ-მთავრისაგან ბრძანება იყო და თქვენ როგორ ამოიღეთო, ეს კერპთ-თაყვანისცემა არისო, ქვას ძალა და მადლი ვინ მისცაო, ან სასწაულს როგორ იქმსო. წავიდნენ მღვდლები თავისი კრებით, მთავარ-დიაკვნებით, პრიჩეტნიკებით და ეს ჩვენი ძალი კვირის ქვა ნატეხ-ნატეხათ გახადეს, როგორც გზატკეცილზე დასაყრელი ქვიშა, და კიდევაც გზაზედ დაყარეს. მთლად ეს სოფელი გაკვირდა; ეს ამბავი რომ გაიგეს, ასე სთქვეს: ეს ჩვენი მღვდლები სულ ერთიან დაიხოცებიანო, მაგრამ ის მღვდლები დღესაც ცოცხლები არიან თავის კრებით. მხოლოდ მთავარ-დიაკონი იყო ავად ერთს წეს წადს და ამბობდნენ, რომ იმ ქვის მიზეზით არის ავათო, მაგრამ ჯერ-ჯერობით კარგად არის დღესაც. მერმე ის ტყვეც მოსჭრეს, შეშათ გაყიდეს, ფულები მღვთის-მშობლის ეკლესიას შესწირეს, მიწა-კი ერთი დესეტინა იქნება, დღესაც არის და საეკლესიოთ ირიცხება. დღეს აქ აღარც მოლოცვა იციან და აღარც იმდენი მასპინძლობა და ჯარიანობა, სულ თავი დაანებეს.— ბოლოს ერთმა იმა სოფელთაგანმა კაცმა სთქვა: „მოხუცებულა საწყალი ჩვენი ძალი კვირის ქვაო, თვარა, თუ ძველად იმისთანა სასწაულებს შერებოდა, ეხლა, სულ რომ დაამტვრიეს, რატომ არაფერი ქნაო“. ბევრმა გაიციინა და სთქვეს: „ქვას რა მოახუცებდა კაცოვო“.

კოსტა იანეთელი.

სოლომონ ლეონიძე

(შემდეგი *)

მთიულნი აზვადნენ, ცნობილ იქმნა ამათი განდგომა, ამ დროს მთიულეთში დაღესტნიდგან თათრის მოღლებიც გაჩნდნენ, მათ იმედი მიეცათ მთიულების ოსების კვალად გათათრებისა, მათ ამის შესახებ ქადაგება მოართეს, მაგრამ ცოტა არ იყოს „ხევის ბერები“ შეებნენ, არ მოეწონათ, ამათ ნახეს, რომ ისლამის მიღების მეოხებით თვით ხევის ბერნიც მოისპობოდნენ, მაგრამ მოღლებიც ოსტატურად, მოლურად იქცეოდნენ და ფეხს მაგრულობდნენ. ქართველთ სცნეს ეს ამბები ზ, 1786 წ. წარსდგა სოლომონ ლეონიძე მეფესთან და აუწყა მთიულთა საშიში მდგომარეობა:

„თქვენი შტერი, შეუეო, თუ მთიულნიც გადასენ, შერე ჩვენ დავიდუბებით, იგინი თქვენი შარჯვენა მკლავნი აკიან, ნუ იზამთ დასადუბ საქმეს, ალაკმეთ მათი მღვწეულნი, ალაკმეთ მათი მკურავი, ზარი შიშისა დაეციეთ მათ საყოველთაოდ, მთიულნი დაშოშმინეთ და გიორგა ბრწყინვალისაშებრ მიანიჭეთ მათ საკუთარი ძაღა, უფლებს და ჰატევი, თორემ მათის დაკარგვით ჩვენი სამეფოს დასადუბი დღე მოახლოვდება“.

მეფემ შეისმინა რჩევა და საჩქაროდ მოახერხეს ყველაფერი, დაიბარეს მოდავე თავად-აზნაურები და მთიულთ დევნა და დავა საყოველთაოდ აღუკრძალეს. ამ საქმის შემდეგ სოლომონ ლეონიძე წავიდა მთაში და მთიულთ გამოუცხა-

*) ან. „მოგზაური“, № 5 გვ. 495.

და მეფის განკარგულება, მასთან სიყვარული და პატივი. თავისი მოქარგულის ენით მან დააწყნარა მთიულნი, დაამშვიდა, დაუმტკიცა მათ მეფის პატივისცემა და სიყვარული, მოღლები განდევნა, სრული მშვიდობიანობა ჩამოაგდო, მალე დაბრუნდა თბილისში და მეფეს აუწყა ყოველისფერი. მთიულთ ასეთი დაწყნარება და დამშვიდება მემამბოხე თავად-აზნაურებმა სოლომონ ლეონიძეს მიაწერეს იმ აზრით, რომ მეფე იგი იმეცადინებს და მეფეს თითონ გამოსტყუებს ამ ადგილებსა და თვით დაიმორჩილებსო, ამის ძალაც შესწევს მასო, რადგანაც მან შეირთო ქსნის ერისთვის შვილის ქალი, რომელსაც დიდი მამულებიც აქვნდა მზითევში. მთიულებსაც სწორედ მიტომ ემხრობა და ჰქილიკობსო, რომ ბოლოს ამ დამეგობრებით და სიყვარულით უფრო ადვილად დაიმორჩილებს მათაო. ამათ ეს ბოროტი აზრები მალე მთიულებშიაც განავრცეს, საბუთებს ჭეშმარიტებით აუწყებდნენ მთიულთა, მაგრამ ეს ლიქნაობა მალე გაიგო ს. ლეონიძემ, იგი წავიდა მთაში, ბოროტებისაგან გავრცელებულ ცნობებს მეხი დაარტყა, მეჭორენიც ალაგმა და მთიულნი უტყუვრად დაამტკიცა თავისს უზადობაზე. ეს სიმტკიცე მაშინ უფრო გამოჩნდა, როცა მთიულთ საუკეთესო ვაჟკაცთ ლაშქარი წარმოუდგინეს მეფეს 1795 წ. და ყველაზედ ერთგულადაც ამათ იბრძოლეს ომში, ისე, რომ ერთი კაციც არ გადაჩა მათ ლაშქარს.

კეთილ მხნე მოღვაწეების მეოხებით იმერთა თავადობის წინაშე დაიბადა აზრი ქართლ-კახეთ-იმერეთის და მისს სამთავროების ერთად დაკავშირებაზედ, ერთ სამეფოდ აღიარებაზედ, ერთის ქართველთ მეფის ყოლაზედ. ამას ლალადი მოსცეს ახალციხის ქართველთ კათოლიკეებმა და მართლ-მადიდებლებმაც, ამათ სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა, აბა მაშინ შეეძლებოთ ოსმალთაგან განდრეკას და ერთად დაკავშირებასო. კეთილმა ხმამ იმერთა შორის დიდი ადგილი დაიკა-

ვა, ყველას გულში მტკიცე ბინა იპოვა; იმერნი თითქოს თვით-მცნობელობაში შევიდნენ, თითქოს იგრძნეს მომავალი, ამასვე აპყენენ სამღვდელონი და მთელს იმერეთში მოჰფინეს პატროსანი რჩევა, ამაზე სამეფო სახლში გაიმართა კრებები, აღიძრა ერთობის მნიშვნელობის კითხვები, რომლებიც პატრებმა განავრცეს ევროპის ერთა ცხოვრების და ერთობის ცნობებით. მრავალ იმერთ სიხარულით მოისმინეს რჩევა, კეთილმა დარიგებამ საერთოდ განიდგა ფესვი. ამ დროს სოლომონ ლეონიძეც იმერეთში იყო სამეფო საქმეების გამო. ამას ძლიერ გაეხარდა იმერთ ქადილი, საქართველოში სიხარულით დაბრუნდა და სამეფო საქმეთ ცნობებს გარდა ხსენებული დაკავშირების ცნობები მოიტანა, მრავალთ ქართველთ განიხარეს ამ ამბით, მრავალთ არა, მრავალნი ამბობდნენ, რომ იმერნი ამას არ იზმენო. იგინი მეფე ერეკლეს არ შეიწყნარებენ და ჩვენ კიდევ მათ მეფესა, თუმც ორივე ბაგრატიონების გვარის წევრნი არიანო. საქმე მოახლოვდა: 1788 წ. თბილისში მართლაც ჩამოვიდნენ იმერთა დესპანნი, ესენი წარსდგნენ მეფე ერეკლესთან და მოახსენეს ნატვრა მეფის მონათესავეთა, მთავართა, სამღვდელოთა და მთელის ერისა. მეფე ერეკლემ მაშინადვე პასუხი ვერ მისცა, მიიხმო სოლ. მსაჯული და განუცხადა საქმის ვითარება. ამისთვის სამეფო სახლში დაინიშნა დიდებულთა კრებები, იქმნა სჯა, თათბირი და რჩევა იმერთა თხოვნაზე. პირველ კრებაზევე აქეს მრავალთ იმერთა აზრი, ანტონ კათალიკოსმა დალოცა იმერნი, აკურთხა დესპანთ შორის ქუთათელი და გენათელი, აქო ყველანი, კათალიკოსმა სიტყვა სთქვა და შეავედრა მეფეს და დედოფალს თხოვნის შეწყნარება. ამ სიტყვამ ჩვენამდის ვერ მოაღწია, მის თხოვნაც, ანუ შინაარსის ცნობებიც განქრა ზეპირ-სიტყვაობით ხალხში. კათალიკოსის სიტყვის შემდეგ წარმოთქმულ იქმნა რჩევა პატრებთაგან, ამათ შემდეგ

სიტყვა სიტყვა ჭაბუა ორბელიანი და მათ შეუდგა სოლომონ ლეონიძე, რომელმაც მოახსენა მეფესა და დიდებულებს შემდეგი:

„მეფეო და დიდებულნო! იმერთა ერთობა ადრევე იქმნა უწიებული და ცნობილი; ჩვენ ამისთვის მათ 1780 წ. მივმართეთ და ვსთხოვეთ ერთობა. მოგეხსენებათ ისიც კარგად, რომ ამისთვის ჩვენ შეკადვინეთ შეერთების ჰინობები, მე გაიხეღით იმერეთში და ჩვენი ნატვრა ვაუწიეთ ვეფლას, თან ჰინობის სახეც კარდავეცით, იმერთა გაიცნეს ვითარება, უარი ჰქევეს ჩვენი თხოვნა, შემდეგ ხომ ჩვენი დაკავშირებაც დაირღვა, დაფრჩით ისევ განცალკევებულნი ძველებურად. კეთილი რჩევის ხსოვნა-ვი არ მოსზობილა მათში, ნელ-ნელა წინ წასულა, მას მრავალი ჰატვისმცემელი გამოსჩენია და ნიშნად ამ ჰატვისცემისა და ჭეშმარიტებისა, აკერ თქვენს წინაშე სდგანან იმერთა დიდებულნი და გავედრიან ერთობას, ერთ-მეფობას!.. ეს, ბატონებო, დიდს ღვთიურ შემეცნებად უნდა ჩაითვალოს; თუ ასე დაგვაგშირდებით ვეფლანი ერთ სამეფოდ და ერთად, მაშინ თვით ჩვენ მოფუფლით ჩვენს სამეფოს, თვით ჩვენ განვაგებთ ჩვენს საქმეებს“...

ასე და ამ გვარად მიუგებდნენ სხვანიცა და აქებდნენ იმერთა თხოვნას. კრებაზე სოლომონ ლეონიძემ კვლავ სიტყვა:

„მეფეო და დიდებულნო! დღეს ჩვენ გვაბადა ჩვენი სამეფო, მეფე, ერი, მოქალაქობა, ვაჭრობა, თოფხანა, დაშქარი, თუფლი, მწიგნობრობა, სასწავლებლები, შეძლების-და გვარად აზრის კერძოთ რამე ხალხს ვგეგვართ, მხოლოდ ერთად-ერთი საუნჯე და ერთს ძალა გვაკლავ, ეს ერის ძალა და საუნჯე არის ქართველთ ერთობა, ქართველთ ერთობამ თავის დროს აღმოაცენა კეთილი საყაფი, ერთობამ დახადა ბაკრატ მესამე, ბაკრატ მეოთხე, დიდებულნი დაკათ აღეს-

შენებელი, თამარ მნათობი და მრავალნი სხვანიც, ერთბაშეუკ ძლიერ ჰყო ქართველთ გვარი, განამშენეს აგი. მწიგნობრობით, ენით, სწავლით, სიბრძნით, მეცნიერებით, ხატვით, კერით, ეკლესიასთა შენობის რიტატობით და ვინ იცის, რამდენი სხვა რა გინდ არა. ამიტომ ჰქმენით, შეუყო, ერთობა, განძლიერდით მათით, გაძლიერე იცინი“...

მეფემ თანხმობა განაცხადა. თანხმობის შემდეგ დესპანნი წარვიდნენ იმერეთში, თან გაჰყვნენ ერეკლე მეფის დესპანნიც, ამათში იმყოფებოდა სოლომონ ლეონიძეც. იმერეთს მისული ს. ლეონიძე წარსდგა მეფის წინაშე და ქება-კურთხევით მოახსენა შემდეგი სიტყვა და მეფე ერეკლის თანხმობა:

„რადგანაც ჩვენ, ქართველთ, ერთობა არა გვაქვს, ამიტომ მათ სხვები სარკებლობენ, სხვები გუბატონობენ და ამიტომაც ვართ უფულები დასაგრედი, მზაკვრობის გზაზედ დამდგარი, მარად უამს დაცინებული, მასხარად აღებული მძლავრთაგან. ვითარცა დამკარგველი თავის გამკეობისა, სულის ძალისა და მით სხეულის ძალისა; ჩვენს დაცინებით ჩვენს სხეულს ეფინება შეუდროების სარეცელი, შეტუველება მღუშარებს, საქმის დიდად შემეცნების მიხვედრა გონებას ესპობა, ენასა, მწიგნობრობას და მის შეტუველებას ბოლო ედება. ამიტომ შეუე ერეკლემ წარმადგინა უფულები ეს და ინატრა იმერთ ერთობა და სამუდამოდ დაკავშირება“.

იქმნა ამისთვის დიდებულთა კრება და მეფე ერეკლის თანხმობის განცხადება და ნატვრა დიდებულთაგან სიამოვნებით იქმნა მოსმენილ-მიღებული. საქმე გარდასწყდა, მალე დესპანნი ხელმეორეთ დაბრუნდნენ თბილისში, წარსდგნენ მეფე ერეკლეს წინაშე და მოახსენეს იმერთა მეფის პირობები დაწვრილებით; კრებაზედ დაესწრნენ ყველა დიდებულნი ქართველთა, კაალიკოსი და დედოფალი დარეჯანი. დედოფ-

ფალს ეწყინა რჩევა და წავიდა თავისს სახლისაკენ ენა ამო-
ულდებლივ. საქმის დაბოლოება გადიდო შემდეგისთვის. მესა-
მე კრებამდე დარეჯან დედოფალმა იმეცადინა მეფე ერეკლეს-
თან, აიყოლია მეფე და ერთობის რჩევა უარ აყოფინა. და-
შთენილია, რომ მეფე ერეკლეს დარეჯან დედოფალმა შე-
მდეგი სიტყვა უთხრაო:

„რას შერები, ირაკლი, რატომ მჭრი ექვს, რად ახარებ
ჩემს გერს ჩემსე, რას ემართლები ჩემს ძმას, რად ათიშეგ
ტახტს, რად ამიწებ მის ძაფას, მამი-ჩემის ხსენებას, ტახტს?
მე ვერ ვიზამ ამას, მე ვერ მოვითმენ, ვერ ავიტან, მე
თავს მოვიკლამ, ჩემის ძმის ტახტის გამაწიარვა შენ არ შე-
გძლიან. მე ამისთვის შირქვე დავუშობი, თავს მოვიკლამ,
ეს შიარჩევინა, რადგანაც ცოცხალი უკანასკნელ ჩემი გერის
დასაცინი გავხდები“.

ისე იმეცადინა ამ დედაკაცმა, რომ ერის დიდი, წრფე-
ლი პატიოსანი რჩევა უარ აყოფინა. დარეჯან დედოფალს
ამ საქმისთვის დიდათ ამაგრებდნენ

მეორე კრებაზე მეფემ უარი განაცხადა, ამას დაუმატა
მუხრანის ბატონმა, რომ „ჩვენ, ჩვენა თავისთვისაც ვერ მოკვი-
ვლია და ახლა იშურეთაც მოვიხვიოთ თავზე, ვერ ვიზამთ ერთ-
ბასა“. ეს ეწყინათ მრავალთ და ამისათვის ჰყვედრეს მუხრა-
ნის ბატონი. უთხრეს მას:

„შენ თუ ვერ მოუგლი ქვეყანას, გაიგლის დრო, მოვა
სხვა მუხრანის ბატონი და იგი მოუგლის ქვეყანას“.

აქ სხვა საყვედურებიც ასმინეს მას, ეს ეწყინათ მეფის
ნათესავებს და თვით მეფეს, რაისა გამო კრება დაიშალა და
საქმეც დაიფუშა. ეს მოულოდნელი უბედურება, ეს შავის
სევდებით გარემოცული ნაღველი ბევრმა არ იცოდა, მოუ-
ლოდნელმა უბედურებამ მენი დაატეხა ყველა მათ თავზედ. ს.
ლეონიძე გაშეშდა, გაიყინა, აღარ იცოდა, რა ექმნა დარდი-
საგან, ამხედრდა მკვეთრის ენით, ბასრის კბილებით და სი-
სხლის ცრემლით დაიწყო ლაღადება. ამ კრებაზედ სოლომონ

ლეონიძისაგან წარმოთქმულს სიტყვას პ. იოსელიანი ასე დაუმატებს:

„სოლომონ ლეონიძისა იყო ხმა ღაღადებისა უდაბნოსა, ენითა ცემა ჭკურისა და ამაო ბგეკა ბაგეთა; იხილა ესე ს. ლეონიძემან ადრევე და შორს მხედველმან ვეღარ ჰხოვას სხვა დონე დაცვისათვის შეულობისა, რომლისათვისაც გამაგონია მამისა სემისაგან, იტანჯებოდა ავი, ესევე იყო ში. ზეზი, რომელ შემდგომ მეფისა გიორგისა წარვიდა იმერეთს და მუნით სხარსეთს, მოკვდა მუნ დატირებული სომეხთა კათალიკოსის ეფრემისაგან, რომელთანაც ცხოვრებდა რამდენსამე ხანს, სიკვდილა მასი იყო მეგონი 1810 წ.“.

ჩვენ არ შეგვიძლიან დაწვრილებით ავსუსხოთ ის სისხლის ცრემლითი გოდება, რაც-კი მაშინ მომხდარა, მაგრამ ყოველისფერი უბრალოდ დახარჯულა, უბრალოდ თქმულა, უკუღმართობას თავისი გაუტანია, რადგანაც იმავე მეისტორის სიტყვით:

„ოთხასის წლის განმავლობაში მტკიცედ ყოფილნი და მოკლობელნი მთავარნი მოასმენდეს სოლომონ ლეონიძის სიტყვას ერთობისათვის, გასნა სადღა იყო ძალი დამაკავშირებულა მათი, ოდესმე შეფემან ერეკლემ დაკარგა იმერთ ერის ერთ მეფობის თხოვნა, მაშინვე დაკარგა მან ძალი კავშირისა, მასთანვე მანვე დაკარგა მით თვით თავის სხეულის ძალიც, სულიერათ და ხორციელათაც დაეჭა, ეს მოხდა მეგრელის დიაცის დაჩეხანისაგან“.

რაკი დაკავშირება არ მოხდა, მერე ის მოხერხდა, რომ, რადგანაც ჩვენი ერთობა არ მოხდა და ცალკ-ცალკე ვიყვნეთო, ერთმანეთში მტრობა მაინც ნუ გვექნებაო, ერთმანეთს მაინც ნუ ვუღალატებთ ისე, როგორც 1770—1771 და 1772 წლებში ვღალატობდითო.

ეს-ლა იყო მათი დროშა და ფარ-ხმალი, ამით-ღალატობდნენ არსებობის იმედებს. ვითომც ეს გახდა მის მიზეზად,

რომ მეფე ერეკლეს ბრძანებით ქართლიდგან იმერეთში 4000 კაცია გაიგზავნა, ამათ იმერეთის ტახტის მომტაცებელი დავით ბატონიშვილი ჩამოაგდეს და მის მაგიერ სოლომონი გაამეფესო, რაისა გამო იმერნი მეფე ერეკლეს ემადრიელებოდნენ. საქმის უბედურად გათავების შემდეგ, იმერთა დესპანნი წარვიდნენ იმერეთს, თანვე გაჰყვა სოლომონ ლეონიძე შეწუხებული, წასვლის წინედ მეფე ერეკლეს მოეხვია მუხლებზე, მოელაპარაკა წყნარად ერთობის მნიშვნელობაზედ, დედოფალს ამაყათ ელაპარაკა, დარიგება მისცა, მაგრამ დედოფალი არ ისმენდა. მრავალთ დიდებულთ ამცნია საქმის უბედურად გათავების მნიშვნელობა, მომავალის განსაცდელი, ბევრნი გოდებდნენ ამ საქმეს, ბევრნი იხარებდნენ. სოლომონ მსაჯულმა მეფეს უთხრა:

„მეფეო, შემდგომ ინანებთ, მაგრამ რალა დროს, მაშინ ერთობ გვიან იქნებაო“. სოლომონ ლეონიძე იმერეთს მისული წარსდგა მეფის წინაშე და სირცხვილით მოახსენა მეტად დიდი უბედურა წადილი ქართველთა, იმერთ მთავრებთ წინაშე სცხვენოდა უარის მოთხრობისათვის, გამართლება უნდოდა, მაგრამ ვერ ამართლებდა, რადგანაც ამ საქმის გამო ქართველთ ძვალნიც-კი უნდა შეინძრნენ საფლავში, რომ სმენა და გაგონება იყოსო. აუხსნა საქმის ვითარება იმერთა და დააშოშმინა ყველანი. რასაკვირველია სასტიკად გაჰკიცხა დარეჯან დედოფალი, თვით გიორგი მეფეც, რომელმაც არა მცირედ არია შეერთების საქმე. ეს გვამი რალაც საიდუმლოს ოცნებით ხელმძღვანელობდა და ამიტომ არ შეთანხმებოდა მამას, იმერთა თხოვნა თვისის ტახტის დაღუპვად მიაჩნდა. რაც ენატრებოდა, იგი აღუსრულდა, იმერნი ამერთ ვერ დაუკავშირდნენ.

სოლომონ ლეონიძემ იმერეთში მოისაქმიანა, მეფეს და დიდებულთ შორს-მჭვრეტელობით ბევრი რამ აუწყა მომავალი ცხოვრების, რაც იმერთ სიამოვნებით მოისმინეს, მისგან ბევრი რამ ისწავლეს. მას სთხოვდნენ იმერეთში დარჩენას,

მაგრამ იგი არ დარჩა იქ; მას მეფე სოლომონ იმავე თანამდებობით სტოვებდა, რაც მას ქართლში ეკავა, მაგრამ სოლომონ ლეონიძემ არ ქმნა, მეფე ერეკლეს უნდა ვეახლოვო. იგი მალე ჩამოვიდა თბილისში და დაიწყო მოქმედება. უკანასკნელ მან შეატყო მეფე ერეკლეს, რომ იგი მზად იყო მიეღო შეერთების მუდარება და თხოვნა, ხოლო ამას არავის უცხადებდა, გვირ მეფეს ცოლისა ეშინოდა, ეს სათქმელათაც-კი სამარცხვინოა, ვერ ასატანი, მაგრამ საქმე კი სწორედ ასე გახლდათ. მან თავისი აზრი გაანდო მხოლოდ სოლომონ ლეონიძეს, ისიც საიდუმლოდ, არავის შეატყობინოვო, თუ გინდა იმერთა წინაშე ამის სასარგებლოთ ხელ-ახლა დავიწყოთ ცდა და შრომაო. ამ საქმის შესახებ სოლომონ ლეონიძემ იმერთა ზოგიერთ დიდებულებს და მეფეს წერილი მისწერა და მეფის განზრახვა აცნობა, იმერთაგან თანხმობის წერილი მიიღეს, საქმე თითქმის ხელ-ახლა უნდა დაწყებულიყო, მაგრამ აქ კიდევ გაჩნდნენ მოწინააღმდეგე პირნი, იმოქმედეს მეფეზე და ხელ-ახლა ჩაშალეს საქმე; ამ საქმის ჩაშლის შემდეგ-კი სოლომონ ლეონიძე და მისი მომხრენი სამუდამოდ გამოეთხოვნენ დაკავშირების ნატვრას და ოცნებას.

მეფე ერეკლეს დიდად მოსწონდა სიტყვა სოლომონ ლეონიძისა. ესენი კვლავინდებურათ ესაუბრებოდნენ ერთმანეთს, ხშირად ამათ თათბირს არავინ ესწრებოდა, ორნი გადასწყვეტდნენ საქმეს. მეფესი და ლეონიძის ასეთი კავშირი ბევრს თავადიშვილებს არ მოსწონდათ და ძლიერ სწყინდათ, თვით ბატონიშვილებსაც-კი. ნელ-ნელა მიდიოდა დრონი და მეფე ერეკლეს ხშირად უმართლდებოდა სოლომონ ლეონიძის სიტყვა, მომავლის უბედურება. ბრძნული სიტყვა ლეონიძისა მაშინ უფრო გამართლდა, როცა 1795 წ. თბილისს შავი და ბნელი რისხვა მოევლინა, როცა დაემხო სამეფო ტახტი; მაშინ გამოჩნდა ყოველისფერი, მაშინ იგრძნეს ქართველთ დიდებულებმა თავიანთი შეცდომა, მაგრამ ეს გრძნობაც დროებითი იყო; უბედურობის რამდენიმე დღის შემდეგ

ყველაფერი დაავიწყდათ. სოლომონ ლეონიძემ შეიტყო, რომ დარეჯან დედოფალმა კარგათ იცოდა მტრის მოსვლის ამბავი და თავის გერზე გაჯავრების მეოხებით მტერთან მიწერ-მოწერა ჰქონოდა, მტერი აიძვებდა ამ დედაკაცს, რომ ოდესმე მე შენ გაგამეფებ და არა შენს გერსაო. მეფობას შენს ნაშენს მივცემთ, თუ შენ ჩვენი ერთგული იქმნები და რუსებს არ მიემხრობიო. ამის გულისთვის და გერის ჯავრით ლალატობდა საქართველოს და მტრებს სწერდა წერილებს და შინაურ საქმეებს ატყობინებდა უშიშრად და მოურიდებლად.

ასეთისავე თვისების იყო გიორგი მეფე, თვით ამისი შვილი დავითიც და მრავალნი სხვანნი. სოლომონ ლეონიძემ და ამის თანამოაზრეებმა ადრევე სცნეს ქართველთ ბატონიშვილების უხეირობა და ამიტომ მეტათ არა კეთილის თვალთ დაუწყეს ყურება. მათ უმზერდნენ ისე, ვითარცა ქვეყნის მოლალატეებს, სამეფო საქმეთა ცნობების გამსყიდველთ.

სპარსეთში უკვე გაძლიერდა ყაჯარი. შემდეგ ხმა განიჰმა საქართველოში, რომ სპარსნი ამხედრებას აპირებენ და დიდ გალაშქრებას საქართველოზე, საეჭვოა, რომ საქართველო წინ აღუდგეს მათაო. ერეკლე მეფეს ბევრ გზის მოახსენა ს. მსაჯულმა სხვა-და-სხვა ამბები და ცნობები შესახებ სპარსეთისა და აუწყებდა, კარგი იქმნება, კაცები გავუგზავნოთ ყაჯარს და ვაუწყოთ ჩვენი ერთგულება და არაფრის მორიდებაო. ვარწმუნოთ იგი, რომ ჩვენ არც მომხრენი ვართ რუსებისა და არც აქ შემოვიყვანთ მათაო; ნუ ფიქრობს ჩვენზე ლალატს და ქვეყნის გაცემას მხოლოდ მათის ჯაბრით და ჯავრის ამოსაყრელათაო. 1793 წ. მართლაც კაცებიც გაგზავნეს სპარსეთში და მათ შორის ერთი სოლომონ ლეონიძეც, რომელნიც მივიდნენ ყაჯარის წინაშე, არწმუნეს ერთგულება ერეკლე მეფისა და დააიძვრეს უშიშრობაზე; მაგრამ ასეთი იმედები და დადინჯება ყაჯარისა იყო დროებითი, რადგანაც ჰალე გაჩნდნენ განჯელი მტრები და აუწყეს ყაჯარს, რომ ერეკლე

მეფე ყველაფერში სტყუისო, იგი გატყუებთ თქვენაო, იგი თქვენს სამეფოს დიდს განსაცდელს მოაყენებს გარსაო. მისი შვილები და სამეფო კაცნი წამ-და-უწუმ რუსეთში მოგზაურობენ და ლაპარაკი აქვთ გამართული რუსეთთანაო. 1794 წელს საქმემ იქამდის მიაღწია, რომ ყაჯარმა განჯელი მტრების მეოხებით გარდასწყვიტა საქართველოზე გალაშქრება და ქართველთ დამხობა. ეს აზრი მან შეასრულა 1795 წ. მარტში, როცა ყაჯარი უკვე მზათ იყო დიდი ძალის ჯარით. მალე გამოემართა საქართველოსკენ. ამის ამხედრების ამბები ქართველებმა წინათვე შეიტყეს. ქართველნი შეუდგნენ სამზადისს და თათბირს; მეფე ერეკლეს სახლში მუდამ დღე იკრიბებოდნენ მდივნები, სარდლები, სამეფო გამგენი და საუბრობდნენ მტრის დახვედრის სამზადისზე. მტრის მოსვლაზე ძლიერ სწუხდნენ მოქალაქენი, ხელოსანნი, ესენიც სამზადისს ეძლეოდნენ და მეცადინობდნენ მტრის დახვედრას და მოგერებას, ხშირად იკრიბებოდნენ სოლომონ მსაჯულთან და საუბრობდნენ სამზადისისათვის.

მსაჯული მოქალაქეთა ლაპარაკს დიდის ყურადღებით ისმენდა. ყოველ რიგიან მოსაზრებას ქალაქზე ჰნიშნავდა. თვითონ დიდ მწუხარებას აუწყებდა მოქალაქეთ ქართველთ უმადურობის გამო, მწარედ სტიროდა მომავალ ქვეყნის დაცემას და დანარცხებას. მოქალაქენი მეფეს დიდს ერთგულებას უცხადებდნენ და სთხოვდნენ, რომ სხვათა ქრისტიან სახელმწიფოთ მიმართეთ საშველად, თორემ ჩვენ მარტო ვერას გავაწყობთო. ეს იყო მიზეზი იმის, რომ ერეკლე მეფემ თხოვნა გაუკზავნა რუსეთის ხელმწიფეს და იმერეთის მეფეს, რომელთაც სთხოვდა დახმარებას მომავალ გაჭირვების დროს. ასევე ხელ-ახლა წერილი იქმნა გაგზავნილი კალკუტაში სომეხ მახრამიანთან, რომელთანაც ბევრად ადრე იქმნა ლაპარაკი დაწყობილი, შესახებ საქართველოს ტახტის გაძლიერებისა. უმოავრესად-კი ყაჯარის ამხედრების მიზეზად შემდეგი გარემოება უნდა ჩაითვალოს:

სომხების დევნის გამო, მეფე ერეკლე გადაეკიდა განჯის ხანს ზიად-ოღლის. განჯაზე გასალაშქრებლად წავიდა, თან წაიყვანა 8000 ურემი, თითო ურემზე 4 ჯარის-კაცი იჯდა, სულ 32 ათასი ქართველი წაიყვანა. განჯის ხანი დასცა მთლად. ეს ჯარი სომხების გამო შეაწყვიტა. იქილამ დაბრუნების შემდეგ სომხები მაინც ზიად-ოღლის მიემხრნენ. აუწყეს, რომ ჩვენს თქვენთან სამტრო რა გვაქვს, ჩვენ მეფე ერეკლემ გაგვაბრიყვაო. განჯის ხანი მეფეს დაემუქრა, ასე შემოუთვალა: — „იხაკლი ხანს მე შენ სამაგიეროს ალა-მაჰმად-ხანის დახმარებით გადგიხდი და ვნახოთ, მაშინ შენ რაგორ გიშეკდიან სომხებო, ეჩმიძინი ჩემთვის დოცულობს, შენ ნახავ შენს სეირსო“. მართლაც ზიად-ოღლიმ ალაშხედრა ალა-მაჰმად-ხანი ქართველებზედ. საქართველოში მოსვლის დროს ალა-მაჰმად-ხანს ზიად-ოღლი წინამოუძღოდა და მასთან მრავალი სომეხნი, რომელნიც მართლა საქართველოს გზასა და კვალს უჩვენებდნენ, ბევრ რამ ცნობებს აძლევდნენ და თანაც ეხმარებოდნენ, რითაც იგინი ერთგულებას უკიცხებდნენ, როგორც განჯის ხანს, ისევე ალა-მაჰმად-ხანს. ეს გარემოება დიდად საყურადღებოა და მასთან კარგი გასარკვევიც. ჟამი გავიდა, ყაჯარი მოადგა განჯასა და ერევნის მიდამოებს და დამორჩილებულ ჰყო აღვილად; იქილამ წამოემართა თბილისისაკენ; მგზავრობის დროს აქა-იქ სოფლებს და ქალაქებს კალიასავით ედებოდნენ და იკლებდნენ. თბილისში შიკრიკები მოვიდნენ და მეფეს, სამეფო პირთ და მოქალაქეებს მტრის მოსვლის ამბავი აუწყეს, ამბავს დასძენდნენ დიდ საშიშარ შემთხვევებს და უბედურს მომავალს ქართველთა ზედა. მექორეთა მიტანილ ამბებმა ძლიერ შეაშინა თბილისის მოქალაქენი. ამათ მალე კრება მოახდინეს სალაყბოზე, სოლომონ ლეონიძის თანადასწრებით. თათბირი ჰქმნეს და სთხოვეს სოლომონ ლეონიძეს მეფის წინაშე შუამდგომლობა, რომ ერთად შევიკრიბნეთ და ქვეყნის საქმეზე თათბირი ვქნათ და ვარჩიოთ ის,

თუ როგორ დავიხსნათ თავი მტრისაგანაო. მსაჯულს მოეწონა მოქალაქეთ თხოვნა და რჩევა. ის მალე წარსდგა მეფის წინაშე და მოახსენა თხოვნა ერისა, მწუხარება მოქალაქეთა; მეფეს მოეწონა მოქალაქეთა თხოვნა, დაფიქრდა საქმეზე და უბრძანა მსაჯულს: მოახსენე მოქალაქეთ, რომ მე მადლობელი ვარ და მიხარიან მათი ერთგულებათ, იქმნეს რჩევა საერთოდ მარიამობისთვის ნახევარშიო.

მეფის ნებით მართლაც იქმნა კრება თბილისს—დიდათა და მცირეთ მოქალაქეთა, ხელოსანთა, ვაჭართა და მუშათა, იყვნენ სამღვდელთა პირნიც ქართველთა, სომეხთა და კათოლიკეთა. სოლომონ ლეონიძემ სიტყვა უთხრა ქალაქის ხალხს საქმის რჩევისათვის და ომისთვის; გლეხნი ითხოვდნენ არ დამორჩილებას, ზოგნი მოქალაქენი დიდ შიშს და ძრძოლას—ნამეტურ მდიდარი მოქალაქენი, დიდი სახლების და ქარვასლების პატრონნი, ესენი იტყოდნენ, რომ თბილისი აოხრდებათ, ჩვენ მთლად დავაღუპებით, დავიღუპებით სახლ-კარით, ვაჭრობით და სიმდიდრით, ზოგნი მტრის მორჩილებას ითხოვდნენ, რომ მეგობრულათ მივიღოთ, ხარჯი გადაუხადოთ, ერთგულების ფიცი მივსცეთ და ეგები მით უკანვე დავაბრუნოთო, დავარწმუნოთ, რომ ჩვენი ერთი კაციც არ წავა რუსეთშიო. საქმე ოსტატურად მოხდეს, თორემ დავეცემით და მთლად მოგვსპობენო. მოქალაქენი ამტკიცებდნენ, რომ მტერს ფულით შევესყიდოთო და ქვეყანას გადავარჩინოთ უსჯულოებისაგანაო. მოქალაქეთა რჩევა დიდათ ესიამოვნა ს. ლეონიძეს. ამან აღამაღლა ხმა და სთქვა, რომ ეს მეტად რიგიანი მოსაზრება არისო, ჩვენ მათ წინააღმდეგ ვერას გავაწყობთ. ჩვენი შინაგანი განძეულობა მივსცეთ, ერთგულება აღუთქვათ და იმეღია, რომ ისინი მერე გულს დაიდინჯებენ და ქვეყანასაც მოსცილდებიან, იმათ ჩვენი გაცარცვის მეტი სხვა არაფერი ჰსურთ, ნუ ავაოხრებთ ქვეყანას, თორემ მერე ძალით აგვიკლებენ, წარგვეყნიან და ყველაფერ საგანძურს მოგვეტაცებენო. კეთილი და ბრძნული რჩევა მოქალაქეთა და მსაჯულ-

ლისა არ იქმნა მრავალთა დიდთა თავადიშვილთაგან მოწონებული; ესენი მიუკრძალავდნენ ომს ითხოვდნენ, იმედი ჰქონდათ, რომ მტერს გავაწყობთო; მცოდნე პირნი აუწყებდნენ, რომ ვერას გავხვდებით, ქალაქი წაგვიხდებოდა; ამისათვის ბევრი ისაუბრა სოლომონ ლეონიძემ, მაგრამ ვერა გააწყობა.

მეფე ერეკლე და მეფის ძენი მიზიდულ იქმნენ მოწინააღმდეგეთაგან, საქმე მით გადაწყდა, რომ ქართველთ ომი უნდა დაეწყათ სპარსელებთან. სოლომონ ლეონიძეს ერთი ის-ლა დარჩა, რომ დამორჩილებოდა მეფის და დიდთა თავადთა ბრძანებას და შესდგომოდა ომის სასარგებლოდ თავდარიგს და ერის გამხნევებას; ეს დადიოდა აქა-იქ სოფლებში და ამხნევებდა ხალხს, ეუბნებოდა გმირობით ბრძოლას, ამხნევებდა ქალაქის ერს და აუწყებდა ქვეყნისთვის ერთგულებას და თავდადებას, ერთგულობისათვის ფიციც მოახდინეს. ომის დაწყების პირველ დღესვე შეამჩნია სოლომონ ლეონიძემ, რომ სპარსნი გვძლევნო, ამან სალამოზე მოქალაქეებთან თათბირი ჰქმნა და მათ აუწყა ქალაქიდან გასვლა და თავის გადარჩენა. მოქალაქეთ მოისმინეს რჩევა სოლომონისა და მეორე დღეს შეუდგნენ გამგზავრებას ანანურისკენ, დუშეთისკენ და სხვაგან. ასე, რომ მეოთხე დღეს, 14 სექტემბერს 1795 წ. სპარსთ თბილისი აიღეს და იჯერეს გული. თბილისის შემდეგ სხვა ადგილებსაც მიჰყვეს ხელი, მაგრამ სამუდამოთ მაინც არა რჩებოდნენ, მალე აიყარნენ და სპარსეთში გაემგზავრნენ. ქართველთ მალე კვლავ ისურვეს თავის მოკრება თბილისში და უკან დაბრუნება. მალე თვით მეფე ერეკლე და სოლომონ მსაჯულიც ჩამოვიდნენ. მსაჯულმა და მოქალაქეებმა დარბაისლური რჩევა ჰქმნეს—თუ როგორ ვუშველოთ ჩვენს დაქცეულს სახლ-კარსაო. ასე მოახერხეს. თბილისის მცხოვრებნი გაიყვნენ რამდენიმე წრეებად, რამდენიმე კაცმა იკისრა ქურახანების განახლება, იქ მუშაობა, ალიზის კეთება, აგურის და კრამიტის წვა; ხურობებმა და დურგლებმა იკისრეს სადურგლო და ხუროს საქმეების კეთება,

მკედელთ—სამკედლოსი, მრავალთ—მუშაკობა. მაგრამ საქმეების დასაწყობათ საჭირო იყო ფული და ფულის მოპოვება-კი გაძნელდა; მსაჯულის რჩევით მოქალაქეთ სთხოვეს ეჩმიადინის ძმობას სესხით რამდენიმე ფული. ძმობამ მოქალაქეთ რამდენიმე ასი თუმანი მისცა, ათას თუმნამდე ერეკლე მეფემ დაურიგა, მოზღოკ-ყიზლარიდამ და რუსეთიდამაც მრავალთ ვაჭართ და სხვათ გამოვეზავნათ ფული თავიანთ ნათესავებთან დასახმარებლათ და სახლ-კარის აღსადგენათ. მალე ქალაქის განახლება და აღდგენა დაიწყეს, ასე, რომ გიორგობისთვის წინახეგრამდის თბილისში ქალაქის ქუჩები გაჩაღდა, სახლები გაკეთდა, მართალია ისე არა, როგორც წინეთ იყო — ორ-სამ სართულიანი სრა-პალანტი, შუშაბანდებით, აივნებით, ბაღებით და შადრევნებით, მაგრამ მაინც ხელ-და-ხელ დაცემული ერისაგან საჭიროებისა გამო დროის შესაფერად იქმნა განახლებული, მხოლოდ ველარ განახლდა ტყავის ქარხანა, რკინისა, სპილენძისა, ტილოსი, სათთელ-საპნისა და სხვ. მუშაობის დროს მშრომელთათვის სურსათს ჰკრეფავდა ს. ლეონიძე; ეს წავიდა ქართლში, ნახა მთელი ქართლის ხალხი და ცოტა ხნის შემდეგ თბილისს მოადგა რამდენიმე ათასი ურემი, დატვირთული ჰურით, ქერით, სიმინდით, ლობიოთი, ღვინით და სხვა საჭირო რამეებით.

ამ საქმეების გამო მეფემ დიდათ აქო მსაჯული, ქებას თვით გიორგი მეფეც აუწყებდა და თან ამბობდა, რომ სოლომონ ლეონიძე ყველა დიდებულს სჯობიაო, იგი ძვეყნის ჰკვიანათ მმართველიაო.

ია მარუშიძე.

(შემდეგი აქნება)

კონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილი და მისი გვარის ისტორია. *)

ასპინძის ზუბალაშვილები და მათი გათავისუფლება.

1629 წ. ოსმალეთმა დაიმორჩილა დასავლეთი საქართველო, რომელსაც იმ დრომდე თავის ავტონომია ჰქონდა და 1590 წლიდან მხოლოდ ხარკს იხდიდა. მთელს დასავლეთს საქართველოში 13 საეპისკოპოსო კათედრა ითვლებოდა, ერთი მილიონი ქართველობა მარტოდ მესხეთში სცხოვრობდნენ. ოსმალეთმა ყველა ეს ვრცელი ადგილები 24 სასჯახად გაჰყო და ოთხ სათაშალიკოდ. ასეთი ვრცელი ადგილების დაკარგვით საქართველო დიდათ დაუძლიურდა, ეს დაუძლიურება ყველასთვის ცხადი შეიქმნა, ყველა გრძნობდა მას და ნამეტურ მესხეთის და ჯავახეთის ქართველნი. მაგალითებრ, ჩვენ კარგათ ვიცით, რომ XVIII საუკუნის ნახევარს, ახალციხის, ასპინძის და აწყვერის ქვეხა კაცებს და იშხანებს დიდათ სურდათ ქართლ-კახეთ-იმერეთთან დაკავშირება და ამისათვის მათ მეფე ერეკლესთან მოლაპარაკებაც ჰქონდათ გამართული საიდუმლოდ.

ასეთ თანამგრძობ პირებად ახალციხიდან ხურსიძეები აღმოჩნდნენ და ასპინძის ზუბალაშვილები. მაშინ ასპინძის ზუბალაშვილები შეძლებულნი იყვნენ, ქვეხებად ირიცხებოდნენ და ოსმალთ წინაშე ცნობილნი ყოფილან, ვითარცა მათი ერთგულნი, მაგრამ ნამდვილად-კი ასე არ ყოფილა: ზუბალა-

*) იხილეთ «მოგზაური» №№ 6 და 7.

შვილები დიდი თანამგრძობელი ყოფილან მეფე ერეკლესი, რომლისთვისაც მათ იმედები უძღვევიათ ომში საიდუმლოთ დახმარებისათვის. მეფე ერეკლემ სულ ამ ზუბალაშვილების და ასპინძაში მცხოვრებ კათოლიკების დაიმედებითა გარდასწყვიტა პირველად ასპინძაზედ მისვლა, ჯერ ასპინძის აღება, მის ციხეში ფეხის გამაგრება და მერე აქედან ახალციხის, ახალქალაქის და არტაანის აღებაც. ერთის სიტყვით, 1770 წელს ქართველთ ცხადათ გაიკვლიეს ის გზა და კვალი, რომ ვიდრე საქართველოს სამეფოს თავის ადგილები არ დაუბრუნდება, მანამდის მის გაძლიერება შეუძლებელი იქმნებაო.

მოგეხსენებათ, რომ ასპინძის გამარჯვებითა ქართველთ საქმე კარგად ვერ წავიდა: თუმცა გაიმარჯვეს, მაგრამ იქიდან შორს წასვლა ვეღარ გაბედეს. ბრძოლა ერთის მხრით საზარალოთ დაშთა, რადგანაც ქართველნი უკან დაბრუნდნენ. ოსმალთ ამ საქმეს გაფაციცებით შეხედეს. ამ დროს მესხეთში ათაბაგების გვარის ფაშა აღარავინ იყო და ახალციხეში ვილაც ოსმალელი ფაშა იჯდა, უცხო ტომის. ამ ფაშამ მესხეთისა და ჯავახეთის ქართველებს ძლიერ ცუდის თვალთ დაუწყო მზერა, ზოგიერთ ქრისტიანებს და ნამეტურ ასპინძის ქვება კაცებს ღალატი დასწამა, მეფე ერეკლეს მომხრეობა და სხვანი. ომიანობის დაწყნარების შემდეგ, ფაშამ ზოგიერთი ქრისტიანი ქართველები სამართალში მისცა; ამათში მოჰყვნენ სხვათა შორის ასპინძაში მცხოვრები ზუბალაშვილებიც. ფაშა ამათ სწამებდა ღალატს, ქართველ მეფის მომხრეობას, საიდუმლოდ ქომაგობას. რისხვა და მუქარა ფაშისაგან ძლიერ იყო აზვიადებული. ქრისტიანი ქართველები ფაშის წინაშე თავს მართლულობდნენ, რომ ჩვენ არავითარი კავშირი არ გვქონდა, არაფერი ქომაგობა არ გაგვიწევიაო. ფაშა მაინც არ წყნარდებოდა და მეტის მრისხანებით განსაკუთრებით ასპინძელებს ეპყრობოდა და ნამეტურ შეძლებულთ კათოლიკე ზუბალაშვილებს. ერთ დღეს ფაშასა და ასპინძის ზუბალაშვილებთ შორის ასეთი საუბარი მომხდარა ახალცახეში.

— თქვენ თუ მეფე ერეკლესთან არა ვითარი კავშირი აქ გქონდათ, მე ამას ვირწმუნებ მხოლოდ მაშინ, როცა თქვენ ქრისტიანობას ჰგმობთ და თათრობას მიიღებთო, — უთქვამს ფაშას.

ზუბალაშვილებს მიუგიათ:

— ბატონო ფაშავ! ჩვენი შიში რათ გაქვსთ, ჩვენ კათოლიკენი ვართ, ჩვენ პაპს ვემორჩილებით, ერეკლე მეფესთან საერთო რა გვაქვს, რომ თქვენ ჩვენ ღალატს გვწამებთ.

— ასეა საქმე, ჩემს საბრძანებელში, დღეის შემდეგ ქრისტიანად დაშენა აღარავისი არ შეიძლება, კათოლიკეა თუ ქართველი ყველა უნდა გათათრებულ იქმნენ, ჩვენ ეს აღრევე უნდა გვექმნა, მაგრამ ვერ ვქენით და ამიტომ ჩვენ დიდათაც ვიზარალეთ. დღეის შემდეგ ასე უნდა შესრულდეს საქმე, თქვენგან ჩვენ ერთგულების იმედი არ გვექმნება, ვიდრე არ გათათრდებითო, — უთქვამს ფაშას გადაჭრით.

— ჩვენ მაგას ვერ ვიზამთ, ამაზედ პაპს დავეკითხებით, ჩვენი გათათრება არ შეიძლება, — მიუგეს ზუბალაშვილებმა.

— ორში ერთი ამოიჩიეთ, მე პაპის კითხვამდის არ და გაცლით, საქმე ასეა, ან გათათრდით, ან აქედგან წადით, ან დაიხოცებით. ხვალ ამის მაგალითებს ნახავთ...

მეორე დღისთვის დანიშნული იყო ფაშის წინაშე ყველა ქრისტიანთ ქართველთ გამოცხადება. ქრისტიანები გამოცხადდნენ. ოსმალეთის სულთანის ბრძანება გამოეცხადათ, რომ დღეის შემდეგ თათრის სამფლობელოში ქრისტიან ქართველების დაშენა აღარ შეიძლება, ყველა თათრის რჯულს უნდა აღიარებდეს, ასეა ბრძანებაო. ამაზედ დიდი შლილობა მოხდა და 1773 წ. ქრისტიანთ ხოცვა და ჟლეტა უღვთოდ დაიწყო, ჯერ გლეხებს ზოგს ხოცავდნენ და ზოგს ათათრებდნენ. საქმე გაჭირდა, ქრისტიანებისთვის დადგა დიდი განკითხვის დღე. კათოლიკეებმა პაპთან კაცები გაგზავნეს, ცნობები აუწყეს, ამაზედ მიწერ-მოწერაც გაიმართა, მაგრამ ოსმალნი მაინც არ დაწყნარდნენ. ახალციხის ფაშას კათოლი-

კებმა დიდი ქრთამიც მისცეს, მაგრამ არც არა ამ ქრთამე-
ზით იქმნა რამე, ასპინძის მცხოვრებთ ქევხა კაცებს მაინც
სასჯელი არ უმცირდებოდათ, მთავრობის რისხვა უფრო მათ-
ზედ ძლიერდებოდა, ლალატს თითქმის მარტო იმათ სწამებ-
დნენ და ზუბალაშვილებმაც თაშისაგან ამიტომ ვერ იხსნეს
თავი.

თუმცა ძლიერ მორიდებით-კი, სინანულით, მაგრამ მე-
ტად გაჭირვებულმა და შეწუხებულმა ზუბალაშვილებმა გა-
დასწყვიტეს მუსულმანობასთან დაკავშირება ჭ მით თავის გადარ-
ჩენა, უფრო-კი იმ მამულების გულისთვის, რომელიც ქრისტიან-
ობის დროს მათ ამის წართმევა ელოდათ. ზოგნი წინააღმდე-
გნი გამხდარან გათათრებისა, მამულებისთვის თავი დაუნებე-
ბიათ და სხვაგან გადასახლებულან, მამულები-კი მეგვარეების-
თვის დაუტოვებიათ. ვინც ასპინძას დარჩენილან, იმათ ცხო-
ვრების საქმე ძლიერ გასჭირებიათ და ამიტომ თაშისთვის
განუცხადებიათ გათათრების ნატვრა, სურვილი. თაშას გაჰხა-
რებია და უთქვამს:

— ძლიერ კარგი, აი ახლა-კი გიწამებთ ჩვენს ერთგუ-
ლებად.

— ნება თქვენი აღსრულდეს, — მიუგეს ზუბალაშვილებმა.

ზუბალაშვილები მალე გაათათრეს, ერთ კომლს საკხო-
ვრებელ ბინად ახალშენი მისცეს, იქვე ასპინძასთან ახლოს
და დანარჩენნი ასპინძაში დასტოვეს. ამ ზუბალაშვილების გათა-
თრების დროს, სხვა ქართველნი კათოლიკენიც მრავლად გა-
თათრებულან, რადგანაც ესენიც დიდს დევნაში ყოფილან
შთაცვივნულნი. მაშინდელ გათათრებულ ქართველ კათოლი-
კეთ შთამომავალნი დღესაც სცხოვრობენ მესხეთსა და ჯავა-
ხეთში. ამ გათათრებულთ გარდა 1773 წ. ოსმალეთის მთავრობამ
დანარჩენ კათოლიკებსაც ცუდის თვალთ დაუწყო ცქერა და
ქრისტიანების სასარგებლოდ მათ თავისუფლად მოქმედების
ნებას აღარ აძლევდნენ. კათოლიკობის გავრცელება შეჩერ-
და, მის შემდეგ იშვიათად-ღა ხდებოდა ამის მაგალითები ქარ-

თველთ შორის. კათოლიკის მღვდლებს ბრალი ედებოდათ მასზედაც, რომ იგინი სასტიკად ამაგრებდნენ თვით მართლმადიდებელ ქრისტიან გლეხთაც, რომ იგინი არამცა და არამც არ გათათრებულებიყვნენ.

გათათრებულ ზუბალაშვილებს მიენიჭათ ის უპირატესობა, რაც უნდა მიეღოთ მათ, იგინი მიეცნენ განსვენებით ცხოვრებას და ნელ-ნელა ისლამის წესებსაც შეეჩვივნენ. რამდენიმე ხნის განმავლობაში მათ ქართულის ენის მაგიერ ოსმალური ენა შეითვისეს, უკანასკნელ მათმა ქალმა, კაცმა და ბოვშმაც-კი დაივიწყეს დედა ენა და სრულიად თათრულად იწყეს საუბარი და მოქმედება, ასე რომ ქრისტიანობისადმი ამათ დიდი მტრობაც ჩაენერგათ გულში და ქართველთ სასტიკად ვნებდნენ. ამათ გადაგვარებას და გადასხვაფერებას ის გარემოებაც უწყობდა ხელს, რომ ახალციხიდან ახალქალაქამდე, მტკვრის შეყოლება, სადაც-კი კარგი ადგილები და სოფლები იყო, ოსმალებმა ნახევრამდე ქურთები დაასახლეს. ასევე მოხდა ასპინძაში, სადაც ნახევარზე მეტი ქურთები დაასახლეს, ქართველი მუსულმანები მათში აირივნენ და მია უფრო გადაგვარდნენ.

ნელ-ნელა ზუბალაშვილებში ფანატიკობა სრულს წერტილამდის ავიდა და 1877 წლის ომის შემდეგ ზუბალაშვილების რამდენიმე კომლი ფანატიკობით ოსმალეთში გადასახლდნენ. ასპინძაში დღეს მხოლოდ ერთი კომლი-ღა სცხოვრებს ზუბალაშვილებისა, ამათ ქართული ენა დავიწყებული აქვთ, შეძლებულ მცხოვრებლათ ითვლებიან, ნამდვილი თათრის ფანატიკები არიან, თუმცა ზეპირ გადმოცემით ის ამბებიც იციან, რომ მათი წინაპარნი ქრისტიანები ყოფილან და ოსმალთა ბრძანებით გათათრებულან. ისიც არის მათში დაშთენილი, რომ ჩვენი მონათესავეები თბილისისაკენ სცხოვრობენო. ერთმა ხიზაბავრელმა გლეხმა (ი. მ.) შემდეგი მიამბო:

მოხუცებულთაგან გამიგონია, რომ ასპინძაში ზუბალა-

შვილების სამნი ძმანი ყოფილან იმ დროს, როცა მათთვის თათრობა განუცხადებიათ; ერთი ძმა, რომელიც გათათრებულა, ასპინძაში დარჩენილა, მეორე ძმა, რომელსაც თათრობა არ მიუღია, თბილისში წასულა და მესამე გორში. ასპინძის ზუბალაშვილებში ის უკუღმართი ცნობაც არის დაშთენილი, რომ ვითომც ესენი ძველად თათრები ყოფილან და მერე გაქრისტიანებულან. ეს, რასაკვირველია, მოღლებისა და ხოჯების პოლიტიკა გახლავსთ, ამათის მეოხებით არამც თუ მარტოდ ასეთ გვართა გათათრების ცნობები მახინჯდება და სხვაფერდება, არამედ ამათ თვით ჩვენს თამარ მეფესაც მოჰხვიეს ხელი და ყველა ქართველ მუსულმანს იმას უმტკიცებენ, რომ თვით თამარ მეფეც მუსულმანი იყო. ასეთია ამ ფანატიკების ისტორიული ცოდნა და მის ჭეშმარიტების ძიება.

სწორეთ ამავე დროს გაუთათრებიათ სოფელ ბალაჯორში (ბორჯომის ახლოს) მცხოვრები ქართველთა კათოლიკეთ რამდენიმე კომლი. დღეს ბალაჯორში რამდენიმე კომლი-ღასცხოვრებს კათოლიკეთა. ამბათ არის დაშთენილი, რომ აქაურნი ქართველნი თათრობაზედ კათოლიგობიდგან არიან გადასულნი ასპინძის ომის შემდეგ (1770 წ.), როდესაც მთელს სამცხე საათაბაგოში ქართველ კათოლიკეთ დევნა ოსმალთაგან მეტათ გაძლიერდა და გაგრძელდა 1780 წლამდის. ამ წელს-კი პაპსა და სულთანს შორის კავშირის პირობა დაიდო და ოსმალეთის საქართველოში ქართველ კათოლიკენი და მათი სამღვდლონი განთავისუფლებულ იქმნენ და დაჯილდოვებულ იმ პირობით, როგორც იგინი მანამდე იყვნენ.

ვიტყვით იმასაც, რომ შეიძლებოდა ასპინძის ომის შემდეგ, ასპინძაშივე მცხოვრებ ზუბალაშვილები და სხვანი არაფერის დევნას მისცემოდნენ, იქნება ოსმალთა წინაშე ზუბალაშვილების არავის რა შეატყო, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა, რადგანაც იგინი და რამდენიმეც სხვა კათოლიკენი ოსმალთ

წინაშე დაბეზლებულ იქმნენ იმ დროის ქრისტიანთ სომხებთან. სომხების მტრობა გამოწვეულ ჰყო შემდეგმა გარემოებამ: იმ დროის სომეხთ ექმიაძინი მთელს კათოლიკე სამღვდელოებას ევედრებოდა, რომ იგინი გრიგორიანთ ტიბიკონს დაკავშირებოდნენ, ნამეტურ ამას ავალებდნენ სამცხე-საათაბაგოს ქართველ გვარის კათოლიკეთ, რომელთა სამღვდელოებაც სომხის ტიბიკონზე იდგა და ეკლესიებშიაც უმეტეს ნაწილათ სომხურათ სწირავდნენ. ექმიაძინი ამისთვის ფულსაც ხარჯავდა, მათ კათოლიკის ზოგიერთ სამღვდლო პირნიც შეისყიდეს, იმედი ჰქონდათ დაკავშირებისა, მაგრამ ეს ვერ მოუხდათ, რადგან მათ იმავე დროს ჰყვანდათ მოწინააღმდეგენიც, რომელნიც არ ეურჩებოდნენ მათს რჩევას. ასეთ პირებს იგინი მოსაკვლავათაც არ ინდობდნენ. ასეთ მოწინააღმდეგეთაგანი იყო ქართველ კათოლიკეთ მოძღვარი იოანე გარსევანიშვილი, რომელიც სომეხთაგან მოწამლულ იქმნა ნთებერვალს 1779 წ., იგი მღვდლობდა შავშეთის სოფელს ოქრობაგეთს. ასევე მოწამლეს შემდეგ დროებში პატრი არლოზი. 127 წ. ოსმალოს მთავრობაც შეისყიდეს და აღდგომის პარასკევს დღეს ჯავახეთსა და მესხეთში ქართველ კათოლიკეთ 22 მღვდელი დააჭერინეს, ციხეში ჩაასმევინეს, ეკლესიები დაკეტეს და კლიტეები თვით დაიკავესო. აი ასეთი მტრობა ყოფილა დათესილი და ამ მტრობას გამოუწვევია ასპინძელ ქართველ კათოლიკეთ დაბეზლება და მტრობა.

პაპის წყალობა რომ არ მოვლენოდათ კათოლიკებს, უამისოდ ქართველ გვარის კათოლიკენი დიდს უბედურებაში ჩავარდებოდნენ, მათი დევნა არასოდეს არ მოისპობოდა და მით მთელს კათოლიკობას გათათრება, ან გრიგორიანებთან დაკავშირება აუცილებლათ მოუხდებოდათ. მაგრამ ეს ვერ მოახერხეს მათ და კათოლიკენი თავისუფლათ დაშთნენ, ხოლო 1780 წლის შემდეგ, რაც პაპსა და სულთანს შორის კათოლიკების შესახებ ხელ-შეკრულობა მოხდა, ოსმალებმა კათოლიკეთა დევნას თავი გაანებეს.

ზუბალანთ გგანის წევნი სამეგრელოს მთავრის დადიანის სახლში.

რადგანაც ქართველებში ბევრი რამ ნაწერები მტრის მახილის და ცეცხლის ქვეშ მოიპოა, მიტომ ჩვენ დრომდის ვერც რამე ვრცელმა აღწერაებმა მოაღწიეს და ვერცა-რასხვა ძველ სავაჭრო და შინაურმა დავთრებმა. თბილისში მე ვიცნობ ბევრს ძველს მოქალაქეთ ოჯახებს, დავიარე მათში, ვსძებნე რამე ცნობები ძველის აღებ-მიცემის, გასესხების, მაზანდის, სხვა-და-სხვა პირობების და საქმეების შესახებ და უნდა მოგახსენოთ, რომ ძლიერ მცირე ცნობები ვპოვე. ერთის ოჯახის დავთრებში-კი აღმოჩნდა ცნობები შესახებ მე-XVIII საუკუნის აღებ-მიცემის, საქართველოდგინ ინდოეთსა, ოსმალეთსა და სპარსეთში ვაჭრების წასვლის და საქონლის შემოტანის შესახებ. ამ საქმეს დიდათ ხელს უწყობდა მეფე ერეკლე და ვაჭრებს ყოველ ნაირ შეღავათს ანიჭებდაო. XVIII საუკუნის თბილისის ვაჭართ და მოქალაქეთ შორის პირველი აღგილი სჭერია ივანე ზუბალოვს, ამის ბიძას გიორგის და სხვათაც.

ჩვენს ძველს მოქალაქეთ ოჯახებში 1820—1870 წლებში, ბევრი რამ ძველი დროის ბარათები იყო დაშთენილი, სიგელ-გუჯრები, სხვა-და-სხვა სავაჭრო ცნობათ ფურცლები და ნამეტურ დავთრები, სადაც იწერებოდა ყველა სავაჭრო ცნობები, მაგრამ ჩვენდა საუბედუროთ ძველ მოქალაქეთ ახალგაზრდა სომხის პატრიოტ შეილებისაგან მთლათ ეს ძველი ქართული დავთრებიც გაჰქრა, ცეცხლს და წყალს მიეცა, რადგანაც მათ ასეთი დავთრების მნიშვნელობისა არაფერი წარმოდგენა ჰქონდათ. შესმენილი ჰკუა ასეთ გულ-გრილობას მწუხარის თვალით შეხედავს და უგრძნობისათვის-კი არაფე-

რია. ასეთი დავთრების მოსპობა რამდენათაც საერთოდ არის საფნო და საზარალო ჩვენის ისტორიისთვის, იმაზედ უფრო მეტად უნდა ჩაითვალოს იმ მოქალაქეთათვისაც, სადაც ეს დავთრები იწერებოდა, ვის გვარს და ოჯახსაც ეკუთვნოდა, ვის ძეთა გონებრივს და აღებ-მიცემის საქმეს შეეხებოდა. ამიტომ ხშირად ჩვენ ჩვენს ისტორიის ნაწილში ზეპირ-სიტყვაობასაც უნდა დავუთმოთ ადგილი და შემოვიტანოთ ყველა ის ზეპირ-გარდმოცემები, რაც-კი საყურადღებო იქნება და საზოგადო ხასიათს არ მოკლებული.

აქ შემოვიტან ერთ ზეპირ-გარდმოცემას, რომელიც მიამბო ქართველ კათოლიკეთა ვაჭარმა გრიგოლ ანტონის ძე ნალბანდოვმა (ძველი გვარი შოშიაშვილი). ამათი გვარის წევრნი ახალციხელები არიან და აღებ-მიცემას ძველიდგანვე შესჩვევიან, ახალციხიდან შემდეგ ქუთაისს გადასახლებულან და, უკანასკნელ, ბათუმშიაც დაუწყვიათ აღებ-მიცემა. ქუთაისში გადასახლებულთ ნალბანდოვებს გაუცვნიათ იმ დროის გამოჩენილი ვაჭარი იაკობ ზუბალაშვილი. ეს გაცნობის ხანა უნდა მიეწერებოდეს 1820 წლების არა უგვიანეს, როდესაც იაკობ ზუბალოვი მთელს იმერეთში ცნობილი პირი ყოფილა და სოლომონ მეფეც კარგად სცნობია. სოლომონ მეფეს ანტონ ნალბანდოვიც (შოშიაშვილი) კარგათ იცნობდა და როცა ეს მეფე ტრაპიზონს გაიქცა, მაშინ ანტონ ნალბანდოვიც სტამბოლში სავაჭროთ მიმავალი თან გაჰყოლია. საზოგადოთ უნდა ითქვას, რომ სოლომონ იმერთა მეფე ქკვიანი კაცი იყო, ბრძენი და მასთან მოქალაქეც. იგი თავისს სამეფოს ბევრს ვაჭრებს იცნობდა. ბედშაჟ მეფეს ბედმა არ გაუღიმა, თორემ მისის მეოხებით იმერეთის დამოუკიდებლობასთან ერთად ვაჭრობაც აღორძინდებოდა. მართლაც მის დროს მრავლად იწყეს ვაჭრებმა მგზავრობა ოსმალეთში. XVIII საუკუნის სტამბოლიდამ, ტრაპიზონიდან და ყირიმიდანაც დიდი ძალი საქონელი შემოჰქონდათ და გაჰქონდათ ქართველთ ვა-

ქრებს, რომლის უმეტესი ნაწილი ქართველ კათოლიკებისა-
გან შესდგებოდა.

როგორი პატივის-მცემელიც ვაჭრობისა მეფე სოლომონი ბრძანდებოდა, ისეთივე სამეგრელოს მთავარი იყო და გურიისა. სამეგრელოს მთავარი და მისი მეუღლე ეკატერინე, ასული ალექსანდრე ჭავჭავაძისა, იქამდის კარგად იცნობდნენ იაკობ ზუბალოვს და საზოგადოთ ვაჭრობას ისე აფასებდნენ ესენი, რომ უკანასკნელმა იაკობ ზუბალოვს სამეგრელოში ვაჭრობის სრული უფლება მისცა, თავის სასახლის ვაჭრათაც იგი დანიშნა და რაც-კი საჭირო იყო მთავრის სასახლისთვის, ყველა ის საჭირო ნივთები იაკობ ზუბალოვს მოჰქონდა მთავრის კარისათვის. ასეთ სამთავრო სახლის მოვალეობამ იაკობ ზუბალაშვილი იძულებული ჰყო, რომ საქართველოს ვაჭრობის და მრეწველობის გარეშე კონსტანტინეპოლის გზით ევროპის ვაჭრებთანაც ჰქონდა აღებ-მიცემა და კავშირი. უნდა ითქვას, რომ ი. ზუბალოვი მთავრის სახლს დიდის თავაზით ეპყრობოდა, არაფერს არ აკლებდა, მთელი საგარეულო დადიანებისა და თვით მთავარი დადიანიც დიდს პატივს ანიჭებდა ზუბალაშვილს. სხვათა შორის იაკობ ზუბალაშვილს მთავრის სახლის საჭიროების გამო დაახლოვებული კავშირი ჰქონდა კონსტანტინეპოლში მყოფს ქართველ კათოლიკეთ ვაჭარ ნალბანდოვთან, რომელიც სტამბოლიდამ ბევრს რამე საქონელს უგზავნიდა ზუბალოვს და ესეც სამაგიეროთ კონსტანტინეპოლს დიდ ძალს საქონელს გზავნიდა, რაც მაშინ დიდს ფასადაც საღდებოდა. იაკობ ზუბალოვი საქართველოდამ გზავნიდა ბამბას, მატყლს, აბრეშუმს, ბზის ხეს, ხოლო იქიდან მოსდიოდა ფარჩეულობა, შაქარი, ჩაი, ყავა, ძაფეულობა, სარკეულობა და სხვაც ამ გვარნი. უნდა ვსთქვათ, რომ ძაფეულობა და ჩითეულობა საქართველოშიაც იცოდნენ, მაგრამ მთავართა და მეფეთა სახლთათვის უცხოეთისას ხმარობდნენ, რადგანაც უცხოეთის ნაწარმოები უფრო ნაზი თვისების ყოფილა.

როდესაც სამეგრელო რუსის მთავრობას ჩაბარდა, მაშინაც იაკობ ზუბალოვი დიდათ დაახლოვებული იყო მთავრის ოჯახთან. უკანასკნელ დღემდე, ვიდრე ამ სამთავროს ავტონომია მოიშლებოდა, ზუბალოვი მთავრის დიდ პატივის-მცემლათ და ერთგულათ ირიცხებოდა. ზუბალოვის ეს ერთგულება მთავრის მეუღლემაც კარგათ იცოდა და როდესაც მთავრის სახლის წევრნი წარსდგნენ რუსეთის მთავარ-მართებლის წინაშე, მაშინ მათ იაკობ ზუბალოვიც თან მიიყვანეს, ზუბალოვიც წარუდგინეს მთავარ-მართებელს და მოახსენეს შემდეგი:— „ეს ვაჭარი გახლავსთ იაკობ ზუბალოვი. ზუბალოვები საქართველოში აღრიდგანვე არიან ვაჭრობით ცნობილნი და დამსახურებულნი, როგორც ქართლში მეფე ერეკლეს და გიორგის წინაშე, ისევე აქ იმერეთში და ჩვენი სამთავროს წინაშეც. იგი არის სანდო პირი; სწორი, რასაც იტყვის, არას მოგატყუებსთ, რასაც დაგპირდებათ, ყველაფერს შეასრულებს. ამიტომ ვითხოვ, რომ როგორი პატივის-ცემაც ამ პირს და ამათ გვარის წევრთ მეფე ერეკლის, გიორგის და ჩვენის სახლის წინაშე ჰქონდათ, ისეთივე მიანიჭოთ თქვენა და თუ სადმე ვაჭარი კაცები დაგჭირდესთ, ამას მიმართეთ, ეს ყველაფერს შეგისრულებსთ, რასაც თითონ ვერ მოასწრობს, იმას სხვებს გარდასცემს, სხვებსაც გი'შოვნისთ, ნამეტურ თქვენს ჯარს ეს დაეხმარება სურსათის გარდმოცემით, „ფოდრატი“-თო. ზუბალოვს შეგიძლიანთ ერთი მილიონის იჯარა მისცეთ, მე ვარ ამის პასუხის მგებელიო“.

მთავრის ნიკოლოზ დადიანის სიტყვა მთავარ-მართებელმა მოისმინა, იაკობ ზუბალოვი გაიცნო და იმ დღიდან იგი სანდო პირად იქმნა ცნობილი. პირველის წლიდგან ე მას მიანდეს პურის „ფოდრატი“, პური-კი დიდი ძალი იყო საჭირო. აქ ზუბალაშვილმა დიდი მხნეობა გამოიჩინა და მთავრობას ყველაფერი შეუსრულა, რისთვისაც მან მთავრობისაგან მადლობაც მიიღო და რაც შეეხება მოგებას ესეც კარგათ მოუხდა. მან მაშინ კარგა ბევრი ფული მოიგო და იმ

დღიდგან წავიდა მისი საქმე წინ. რუსების იმერეთში შესვლის შემდეგაც იაკობ ზუბალოვის კავშირი არ მოსპობილა დადიანის სახლთან, ვიდრე სამეგრელოს მთავრის შვილებს რუსეთში გადაასახლებდნენ. ამას ითხოვდა მთავრის ოჯახის პატივისცემა, პურ-მარილი და მიტომაც იყო მათი ერთგული, პატივისმცემელი და მარადის ნატვრით მომგონებელი.

იაკობ ზუბალოვის მამა, ივანე ზუბალოვიც, დაახლოვებული პირი ყოფილა, როგორც სოლომონ მეფის, ისევე სამეგრელოს და გურიის მთავრების. ივანე ზუბალოვი თავის შვილებს პატარაობიდანვე ატარებდა იმერეთში, ვაჭრობას და ხალხს აცნობდა. ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, მაშინ ახალგაზრდა იაკობ ზუბალოვი იმერეთში მგზავრობას ვერ დაიწყებდა და ისე ადრე ვერც სოლომონ მეფეს გაიცნობდა და ვერც სამეგრელოს და გურიის მთავრებს. იმერეთში, ჯერეთ სოლომონ მეფემ და შემდეგ სამეგრელოს და გურიის მთავრებმაც ისურვეს ზუბალაშვილების აზნაურობით დაჯილდოვება, მაგრამ ზუბალაშვილებმა ეს არ ინდომესო, რადგანაც საქართველოში, მეფე ერეკლეს დროიდგან მოქალაქეებს, ანუ ვაჭრებს მეტი პატივი ჰქონდათ, ვიდრე აზნაურებსაო. მეფე ერეკლის ოჯახი, სოლომონ მეფის და სამეგრელოს მთავრის სულ აზნაურ მოსამსახურეებით იყო სავსე და მოქალაქე ვაჭარს-კი თქვენ ერთსაც ვერ ნახავდით, ამას მათ ვინ აკადრებდაო, ვაჭარს ყოველთვის მეფე და მეფის ძენი სავარძელზე დასომდნენ და ისე ემუსაიფებოდნენ სავაჭრო საქმეებზედო. აზნაურები-კი ყოველთვის კარის კაცებათ იდგნენ და თავს დაჰყურებდნენო. ამიტომაც იყო, რომ ზუბალაშვილები აზნაურობას არ ნდომობდნენო. რამდენჯერაც მიუმართათ ამათთვის აზნაურობის მიცემის საუბრით, იმდენჯერვე მათ უარი განუცხადებიათ და უთქვამსთ:

მეფეო, თქენი წყალობა იქამდის უხვი გახლავსთ ჩვენზედ, რომ ჩვენ ამ წყალობაზედ მეტს სხვას არას ვსაჭიროებთ, ოღონდ მეფე ბრძანდებოდეს კარგათ.

სამეგრელოს მთავართ პატივისცემის ცნობები ზუბალაშვილების წინაშე მრავალთ ახსოვთ დღესაც, ბევრნი არიან მის მომგონებელ-მომთხრობნი. მთავართ პატივისცემამ და საზოგადოთ ზუბალაშვილებისადმი ნდობამ თვით ქართველ მეფეებიდამ დაწყობილი რუსეთის მთავრობამდის ისე წაიყვანა მათი საქმე, რომ უკანასკნელ ზუბალაშვილები იმერეთის სამრეწველო ასპარეზზედ ერთს მთავარ მრეწველად აღმოჩნდნენ. ჯერეთ, ვიდრე იმერეთის სამეფო მოისპობოდა, მინამდისაც მრეწველობდნენ ესენი იქ და სამეფოს მოსპობის შემდეგაც აწარმოებდნენ თავიანთ საქმეებს, თუმცა მხოლოდ აქა-იქ, წვრილ-წვრილად, უკანასკნელ-კი, რა-კი საქართველოს გაერთიანება მოხდა და ვაჭრობამ იწყო აღორძინება, იაკობ და გიორგი ზუბალაშვილებიც ერთი ათად წავიდნენ წინ და მათ ბევრი რამ დიდი „ფოდრატები“ აიღეს, ხოლო იმერეთში მამა-პაპურს სამრეწველო საქმესაც ჯეროვანი ყურადღება მიაქციეს.

„კავკასიის აქტები“ რომ გადავსინჯოთ, იქ ძველ ვაჭრების შესახებ მცირე ცნობებს ვნახავთ, თითქმის სულ არაფერს და აქა-იქ თუ-კი ვინმე მოიხსენება, იმათში ზუბალაშვილებს შესამჩნევი ადგილი უკავიათ. მაგალითებრ, როგორი მხნე მრეწველიც ივანე ზუბალოვი ყოფილა (1747—1817 წწ.), ასეთივე ყოფილა შვილი მისი იაკობ ზუბალაშვილი, პაპა დღევანდელის სტეფანე ზუბალაშვილისა. კარგათ შევნიშნეთ და ეს ყველასათვის აშკარა უნდა იქმნეს, რომ XVIII საუკუნის ზუბალაშვილები საკმარისად მოხერხებულ ვაჭარ-მრეწველად იგულისხმებიან. ჩვენ ქართველთ ასეთი პირების ყოლა დიდს სანარუქო საქმეთ მიგვაჩნია, ჩვენს ცხოვრებაში ამას საკმარისი ადგილი უნდა დაეთმოს, რადგანაც ჩვენ ქართველნი, სავაჭრო ასპარეზს და კარგათ მოწყობილ ენერგიულ ვაჭრებს და ვაჭრობას თითქმის იმ დღიდგან ავსცდით, როცა-კი ჩვენმა სამშობლომ ვრდომა იწყო, როცა აზიის დაგეშილ მუსულმანებმა ჩვენზედ ნაფარდობა იწყეს, მაშინ აბა საიღამ-

და სცალოდა ვაჭრობისთვის, ამის ტრფიალი ვილას უნდა ჰქონოდა, არავის... მაგრამ არა! გმირ ხალხთა ცხოვრებამ ასე იცის და იგი ყოველ განწირულების დროსაც-კი არ ჰკარგავს თავის საკუთარს სულის ძალას, ნაციონალურს სიმტკიცეს, აღმატებას და ყველაფერს შეძლების-და გვარად ეკიდება.

სწორედ ამის უტყუარს ჭეშმარიტებას წარმოადგენს ძველიდგანვე ზუბალაანთ გვარის წევრთა საკმარისის ენერგიით აღვსება, თვალის გახილება, ვაჭრობა, წარმატება და უკანასკნელ ჩვენის გვარის სასახელოდ ვაჭრობის ასპარეზზედ მოქმედება და ჩვენი ავ-კარგიანობის გამოჩენაც. ბევრნი ბრძანებდნენ ხოლმე, რომ ქართველებს არც ვაჭრები ჰყოლიათ, არც ქარხნები ჰქონიათ, ვაჭრობა ხომ სულ არაა, ეს რა მაგათი საქმე იყოვო, ივინი ყველაფერში უქმნი იყვნენ, ამ საქმეებს მათში მხოლოდ სხვა ტომის კაცები აწარმოებდნენო. ამას ბრძანებენ ის პირნი, რომელნიც ჩვენს ქვეყანას სრულებით არ იცნობენ, ან იცნობენ და ამას ჩვენს დასამცირებლათ ბრძანებენ, ჩვენის გვარის უკან მისაგდებად, მტრობით, რათა სხვების წინაშე დაგვამდაბლონ. ასეთმა პირებმა რამდენიც უნდა გვიმტრონ, მაინც ისინი ვერას დაგვაკლებენ, ჭეშმარიტება არ დაეცემა და ნელ-ნელა დრო და გარემოება სხვა ნაირად ახსნის მთელის ერის გვაროვნობის ნიჭიერების საქმეს სამრეწველო ასპარეზზედ. ამ ნიჭიერების დასამტკიცებლად კმარა ჩვენ დავაახელოთ თუნდა იოანე ზუბალოვი, რომელიც XVIII საუკუნის ერთ უმთავრეს მრეწველად ითვლებოდა საქართველოში. როგორ მხნე პირათაც XVIII საუკუნეში იოანე ზუბალოვი სჩანს, ისევე ამის ძე იაკობი XIX საუკუნეში. მოკლეთ დახასიათება ამ პირებისა არ იქნება ურიგო, რადგანაც დროსა და გარემოებას ბევრნაირი ცვლილება და პირობები მოაქვს. იოანე ზუბალოვი მრავალ ნაირად ამალღებული პირია, ნამდვილი სახე ძველი დროის ქართველისა, გავლენიანი პირი არა მარტო წარჩინებულ პირთა წინაშე, არამედ გორის, თბილისის და იმე-

რეთის ხელოსნებსა და ვაჭრებშიაც. გორში ისე რამ სახა უხო საქმე, ან ურთიერთ შორის დამოკიდებულების შესახები კამათი და გარჩევა არ განიბჭობოდა, რომ იქ ივანე ზუბალოვს მონაწილეობა არ მიეღო. იგი იყო მათი მოსარჩლე, მოსამართლე, დაშრიგებელი და დახმარების მიმცემიც. ასეთს გავლენას და უპირატესობას ივანეს გარდა სხვა ზუბალოვებაც არ იყვნენ მოკლებულნი, ყველანი შეძლების-და კვალად ემსახურებოდნენ თავიანთ სამშობლო ქვეყნის უმრავლესობას, ხოლო დღევანდელის მამულიშვილის სტეფანე ზუბალოვის პაპის შამა ივანე-კი მაღლა იდგა და განსხვავდებოდა სხვა იმ დროის ზუბალაშვილებისაგან ბევრი რამის გარჩევ-განსხვავებით.

ივანე ზუბალაშვილი სიქართველოს ერს, მეფეს, მეფის ძეთა და მთავრებსაც კარგათ იცნობდა და ყველგან ჰქონდა მისვლა-მოსვლა, კარგი განწყობილება, თავაზი და გავლენა. XVIII საუკუნის დასასრულამდე, მთელ საქართველოში, სადაც-კი უნდა გენახათ ვინმე და გეკითხათ ივანეს სახელი, ამის ცნობას ყველა გეტყობდათ. იგი და მისი გვარის წევრნი მხნეთ მოგზაურობდნენ და აწარმოებდნენ თავიანთს საქმეებს. დღესაც ბევრს ახსოვს ამათი ვაჭრობის საქმე, თუ ესენი რა ენერგიით აღვსილნი მოქმედებდნენ სავაქრო ასპარეზზედ და თუ რამდენ ნაირი საქონელი შემოჰქონდათ საქართველოში და მით ამრავლებდნენ ქართველ ხალხში. ჩვენ ვიცით კარგათ, რომ ივანე და ამის მეგვარენიც ძველიდგანვე იყვნენ ქართულს მწიგნობრობას შეჩვეულნი, ქართული წიგნების კითხვა და ვარჯიშობა მათს მემკვიდრეობითს ისეთსავე დარგად შესდგებოდა, როგორც სხვა იმ დროის წარჩინებულ ქართველებისას. საუბედუროთ ჩვენის სამთავრო სახლის შვილების ძველმა დავთრებმა, წერილებმა და სხვა-და-სხვა ძველ ბარათებმა ძლიერ მცირეთ მოაღწიეს ჩვენამდე, თორემ ჩვენ დრომდე რომ მათ მრავლად მოეღწიათ, მაშინ იქ ივანე ზუბალოვის ნაწერ წერილებში ბევრი რამ საინტერესო ცნობე-

ბი აღმოჩნდებოდა, მისი საშუალებით ჩვენ ბევრს საინტერესო სავაჭრო მხარეს შევისწავლიდით ძველის ვაჭრობის, მაზანდის და სხვა-და-სხვა საქონლის საქიროების შესახებ.

განსვენებულის კონსტანტინე ზუბალოვის მამა, იაკობი, იყო ძე ამ ივანე ზუბალოვისა, დაიბადა 1792 წ., ესე იგი იმ დროს, როცა საქართველოს სამეფო ჯერ კიდევ მკვიდრს საძირკველზედ იდგა, როცა მისი ხსენება აზიაში ბრწყინვით განისმოდა, ქართველთ სამეფოს მფარველობა კავკასიის ყველა დაჩაგრულთ ქრისტიანებს მალამოსაებ ევლინებოდა, როცა საქართველოში ქართულს ხმაურობას და სულიერებას თავისი კანონიერი ძალოვნება და პატივი ემოსა გარს. იაკობ ზუბალოვმა ჩვენის მეფობის დროს გაახილა თვალები, იგი თუმც პატარა იქმნებოდა, მაგრამ მაინც მოესწრო პატარა კახის მეფობასაც, მის გარდაცვალებას, გიორგი მეცამეტის გამეფებას, შემდეგ, მის სიკვდილს და ქართლ-კახეთში ბაგრატიონების გვარის გამგეობის დასასრულს და საქართველოს რუსეთთან დაკავშირებას. იაკობი 10 წლის იქმნებოდა, როცა საქართველო რუსეთს დაუკავშირდა.

იაკობი პატარაობის დროს თავის მშობლებთან სწავლობდა, შემდგომ კათოლიკის პატრებთან, ქართული ანბანი და წერა-კითხვის ცოდნა მას ჩვენის მეფობიდანვე ჰქონდა შესწავლილი. მას პატარაობიდანვე ეტყობოდა საგვარეულო ნიჭიერება, ყველა საქმისადმი ლტოლვა და მისწრაფება. საქართველოს რუსეთთან დაკავშირების შემდეგ, პირველი რუსული სასწავლებელი 1802 წ. გაიხსნა, ამ სასწავლებელს გარდა ქართველთა სხვა ძველი სასწავლებლებიც გვქონდა: ოთხი სახალხო სასწავლებელი, ერთი სასულიერო, საექიმო და კათოლიკებისა, 1630 წლიდან დაარსებული, რომელიც დღესაც არსებობს. იაკობი ამ უკანასკნელს სასწავლებელშიაც სწავლობდა და შემდგომ ამისა, რუსეთის მთავარ-მართველისაგან გახსნილს სასწავლებელში იქმნა გადაყვანილი. აქ დარ-

ჩა რამდენსამე ხანს, შეისწავლა უფრო უკეთ ქართული ენა, საქართველოს ისტორია, რუსული ენა, სხვა-და-სხვა საგნები, ლათინურიც სკოდნია და სომხური და თათრულიც. მამის სიკვდილის დროს იაკობი უკვე ცხოვრების ასპარეზზედ ყოფილა გამოსული, იგი ენერგიით აღვისილი ყოფილა. 1836 წელს იგი უკვე 12 კლასის მოხელედ მოიხსენება, შემდეგ ეს პირი მოხელეობის ხარისხითაც წინ მიდის. ნელ-ნელა იაკობ ზუბალოვი მაღალის ცნობიერებით იმოსება, სხვა-და-სხვა სამრეწველო საქმით იძენს ქონებას და 1837 წ. ადგენს თბილისში ერთს ახალს სავაჭრო ამხანაგობას, რომელიც თითქმის პირველ სამაგალითო ამხანაგობად ჩაითვლება საქართველოში.

სავაჭრო ამხანაგობამ იაკობის მეთაურობით მთავრობას ნება-რთვა სთხოვა საქართველოში პირველად შაქრის ქარხნის გახსნაზე. მთავრობამ ეს თხოვნა სანაქებოთ მიიღო, რადგანაც 1830 წლებში რუსეთიდგან გზა ძნელი იყო, საქართველოში შაქარი ძვირად და ძნელად მოდიოდა, რაც იყო, ისიც საქართველოს ერის მოთხოვნილებას ვერ აკმაყოფილებდა, და ერთობ ძვირიც იყო, ასე რომ გირვანქა 30—40 კაპ. იყიდებოდა. ხალხში ჩაისა და ყავის სმა წინ მიდიოდა და შაქრის სიძვირე და ხშირი უშაქრობა-კი ძალიან აწუხებდა ხალხს, სპარსეთიდგან, ინდოეთიდგან და ოსმალეთიდგანაც შეაჩერეს შაქრის შემოტანა. 1838 წ. ამათ უკვე შაქრის ქარხანა გახსნეს თბილისში, შაქრის გამოყვანაც დაიწყეს და წელიწადშია 40 ათასი ფუთი შაქარი გამოჰყვანდათ*¹). შაქრის ქარხანა პირველად ვერაზედ გახსნეს, მერე ვერაზედ დაკეტეს და კუკიაში გადმოიტანეს. კუკიის შაქრის ქარხნის სახლი დღესაც არის, კერძო პირს ეკუთვნის, ვერის შენობებში-კი შაქრის ქარხნის დაკეტვის შემდეგ საერო საავადმყოფო გახსნეს, დღეს ამ შენობის ალაგზე სამხედრო სასამართლოს შენობა არის აშენებული.

*) აქტი, ტ., IX გვ. 51 და 52.

შაქარი იყო პატარა ზომისა, მოყვითალო ფერი ჰქონდა, ცოტა დუნე კი იყო, მაგრამ ტკბილი, ადვილად იმტვრევოდა, თითო თაკი 10 გირვანქიდან 15 გირვანქამდე მოვიდოდა, სახელად ამ შაქარს „ქართული შაქარი“ ეწოდა, ნიშნად იმ ქართულის შაქრისა, რომელსაც საქართველოში ჩვენის მეფეების დროსაც აკეთებდნენ. სადაც-კი მიხვიდოდით და იკითხავდით, ყველგან ეს შაქარი „ქართულ შაქრათ“ იწოდებოდა, იგი გირვანქა 15 კაპ. იყიდებოდა და ხალხსაც ძრიელ მოსწონდა, ტკბილი იყო, იაფი და მასთან პატარა თავებად იყიდებოდა. საუბედუროთ ამ შაქრის ქარხანას მომავალში არსებობის საქმე ვერ წაუვიდა კარგათ: გზა გაიხსნა, დრონი იცვალნენ, რუსეთიდგან ჩაი-შაქარი მრავლად იწყეს შემოტანა, უცხოეთიდგან მოსულნი უფრო რუსულ შაქარს ხმარობდნენ, საქართველოს ერიც რუსულ შაქარს შეეწყო, რადგანაც ეს უფრო მაგარი იყო და მაგარი შაქრის უფრო ცოტა ეხარჯებოდათ, ამიტომ უკანასკნელ „ქართული შაქრის“ ქარხანა დაიხურა. დაბურვის შემდეგ სიტყვა „ქართული შაქარი ინგლისურს შაქარს შეენაცვლა, რადგანაც ინგლისური შაქარი ძრიელ წააგავს „ქართულ შაქარს“. თვით ეს სახელი „ქართული შაქარი“ საქართველოს ვაჭრებში და ხალხში (თბილისში) 1880 წლებამდე იხმარებოდა, დღეს კი ამის ხსენება აღარსად არის დაშთენილი, ვგონებ დღევანდელ ქართველთ სიზმრათაც არ გაახსენდებათ „ქართული შაქრის“ ხსენება.

„ქართული შაქრის“ ქარხნის ამხანაგობის და ი. ზუბალოვის მოქმედება ნელ-ნელა უფრო წინ მიდიოდა, ამათ მთავრობისაგან აიღეს სხვა-და-სხვა სავაჭროების წარმოების უფლება, რაის სამაგიეროთაც მთავრობას საიჯარადროდ 120,115 მან. აძლევდნენ. ასეთი ფულის ძლევა იმ დროის კვალობაზედ ჩვენ ეთობ დიდს საქმედ მიგვაჩნია, დღეს ეს მილიონს უნდა უდრიდეს. ამ საიჯარადრო საქმეთა მრეწველობის ას-

პარეზზედ ი. ზუბალოვმა საკმარისი მხნეობა გამოიჩინა, აღებ-მიცემა და მრეწველობა კარგათ წაიყვანა. ამ ამხანაგობის გარეშე, თვითაც იღებდა კერძო „ფოდრატებს“ და ამ „ფოდრატების“ საქმესაც კარგათ ასრულებდა. ამას გარდა კერძოთ ვაჭრობაც ჰქონდა აქა-იქ გამართული და დიდძალს ჰურს, სიმინდს და ქერს ჰყიდულობდა, რაც ერთობ კარგათ ჰქონდა მოწყობილ-მოხერხებული და მით დიდძალ ჰურსა და ქერსაც ჰყიდდა, ამითიც კაი მხარს აძლევდა ქართლის გლეხ-კაცობას და დიდს დახმარებას უჩენდა, რადგან მათ ჰურს, სიმინდს და ქერს კაი ფასათ ყიდულობდა, რაც სხვა ვაჭრებს ძრიელ ეჯავრებოდათ და ამიტომ ზუბალაშვილებსაც სასტიკათ მტრობდნენ. ეს მტრები გორის ვაჭრები იყვნენ, უკანასკნელ ამაზედ საჩივარიც ატყდა, მათ ბრალს სდებდნენ ქართლში გლეხებისაგან ჰურს ძრიელ იათათ სყიდვაზე. გორის წვრილმან სომეხ ვაჭრებმა ზუბალაშვილებს ცილის დაწამება არ აკმარეს, თავიანთ საქმეშიაც ჩარიეს, გლეხებშიაც ხომ გაავრცელეს, რომ „ზუბალაანთ ჩანახი“ ყველაზედ დიდი ჩანახიაო, მაგრამ უკანასკნელ ვერაფრით რა გააწყეს და სიმართლე იქმნა აღდგენილი, ცილისმწამებელნი ცნობილ იქმნენ, ზუბალაშვილებს ვერავენ რა უყო. გორელი ვაჭრების ხრიკები მარტოდ მათთვის დარჩა, სხვას ვერა ავნო-რა. ეს რომ მართალია, და „ზუბალაანთ ჩანახი“ უბრალოდ არის მოგონილი. გორის ჩარჩებისაგან, ეს იქიდანაც კარგად მტკიცდება, რომ ამ ცილის-წამების შემდეგ არ გავიდა დიდი ხანი, რომ საქართველოში ჰურის მოსაგვალმა დიდათ იკლო, გლეხ-კაცობა გაჭირებაში ვარდებოდა და ამ გაჭირებაში ზუბალაშვილებს არ დაუვიწყნიათ ქართლის ღარიბნი და დახმარება უძლევიათ იქ, სადაც ეს საჭიროთ დაუნახავთ. 1856 წ. თბილისში, დიდის სიძვირისა გამო, ი. ზუბალაშვილმა 500 მან. შესწირა თბილისის ღარიბთა სასარგებლოდ *).

*) აქტი XI ტ. გვ. 697.

იაკობ ზუბალოვი გარდაიცვალა 1864 წ. შობიდან 72 წლისა, ეს დასაფლავებულია თბილისის კათოლიკების სასაფლაოზედ. საფლავის ქვას ქართული წარწერა აქვს.

ერთი საყურადღებო მხარე კიდევ საზოგადოთ ზუბალანთ გვარისა და კერძოთ ღღევანდელის სტეფანე კონსტანტინეს ძის ზუბალაშვილის მამა-პაპისა. ჩვენ, ქართველები, ძველიდგან მარტოდ ღვინის ხმარებას ვიყავით შეჩვეულნი, რასაც ვეწყობოდით და საკვებათაც ვხმარობდით, მარტოდ მისი მოყვანა და შემუშავება ვიცოდით, მისი განვითარება. მაგრამ ქართლ-კახეთის ერი ღვინოსთან არაყსაც კარგათ ეწყობოდა, აქ ჭაჭის არაყი დიდს ხმარებაში იყო, მთის ხალხშიც ხომ არაყი იყო გავრცელებული და ლუდი (პივა). ქორშვილი, ლხინი, ალაპი და ყველა ნადიმი ქართლსა და კახეთი ღვინო და არაყით იცოდნენ. აქეთ ჭაჭა უქმათ არ რჩებოდა, მაშინდელი ჭაჭის არაყი ღღევანდელს საუკეთესო კონიაკს უდრიდა. მაშინ ჭაჭის არაყი ძლიერ იაფიც იყო, მთის ხალხში არაყს უფრო პურის, ქერის, სიმინდის, ფეტვის და ხილისგან ხდიდნენ. იმერეთში-კი ეს არ იცოდნენ, იმერეთში არაყი ძლიერ მცირედ იხმარებოდა და დიდი ძალი ჭაჭა უბრალოდ იკარგებოდა, მისგან არავინ რას სარგებლობდა. ამ გარემოებას ი. ზუბალაშვილმა საკმარისი ყურადღება მიაქცია, შეადგინა პატარა ამხანაგობა და მთავრობას თხოვნა მისცა იმერეთში არყის ქარხანის გახსნის შესახებ. ასეთ ქარხანის გახსნას მთავრობაც საჭიროებდა და თვით ხალხიც, რადგანაც დროსა და გარემოებას თავისი ნარუქები მოჰქონდა.

იაკობ ზუბალაშვილმა მალე მიიღო ნებართვა. ამ საამხანაგო საქმეში უახლოვეს ამხანაგათ გიორგი ზუბალაშვილიც ირიცხებოდა. ამათ ქუთაისის ახლოს გახსნეს არყის ქარხანა და არყის გამოსახდელად გლეხთაგან ჭაჭის შესყიდვაც დაიწყეს. აქამდე თუ გლეხნი ჭაჭას უბრალოდ აპნევდნენ, 1835 წლიდან მათ მიეცათ საშუალება, რომ იგი უბრალოდ აღარ ეპნიათ და ფულზედ გაეყიდნათ. იმერეთში პირველი მაგალი-

თი იყო, რომ გლახთა შორის ხმა გაისმა, რომ ი. ზუბალოვი ჭაჭას ყიდულობსო. ჭაჭას იმდენს ყიდულობდნენ, რომ წელიწადში 7200 ვედრა ჭაჭის არაყი გამოჰყვანდათ. ეს რიცხვი იმ დროის კვალათ დიდ რიცხვით მიგვაჩნია. გარდა ამისა, მან იმერეთის ერსაც ასწავლა არყის კეთების ოსტატობა: სადაც სულ არ იცოდნენ, იქ საკმარისად შეისწავლეს და სადაც იცოდნენ ძველიდგანვე მცირედ გამოხდა, იქ უფრო გააუმჯობესეს. საზოგადოთ იმერეთში არყის გამოაზღვის ხელოვნობამ შესაფერი სახე მიიღო და მის გასაღებას და აღებ-მიცემასაც ერთი ათად მიემატა ვაჭრობა. მალე იმერთა შორის არყის ვაჭრებიც გაჩნდნენ, უკანასკნელ, რადგანაც არყის გამოხდა და ვაჭრობა საეროდ გარდაიქცა, ზუბალაშვილებმა თავიანთი ქარხანა დაკეტეს.

ძველიდგან, საქართველოში, წურბლის ჭერას სავაჭრო სახე ჰქონდა მიცემული; ის ტბები, სადაც წურბელა იცოდა, სამეფოსაგან იჯარით იცემოდა, რადგანაც მაშინ წურბელა საქართველოს გარეშე სპარსეთსა და ოსმალეთშიაც დიდი ძალი გაჰქონდათ, იმდენი, რომ მისი საკმარისი ვაჭრობაც იყო გამართული; ვაჭრობდნენ ზოგს ალაგას ქართველი დალაქები და ზოგს ალაგას კერძოთ ამისთვის დანიშნული ვაჭრები, რომელთაც ხელოსნები ჰყვანდათ და აქა-იქ ტბებში წურბელას იჭერდნენ. წურბლის იჯარა რუსეთისგანაც იქმნა მიღებული და ერთ დროს წურბლის იჯარა ზუბალაანთ გვარის ერთმა წევრმა (ნ. ს.) 2000 მანეთად აიღო, რაც მაშინ ეს შეუძლებელი იყო სხვათაგან. ამ პირმა წურბლის წარმოების საქმე ფეხზედ დააყენა, მის წარმოებას სპარსეთსა და ოსმალეთს უფრო წარმატების გზა გაუკვლია *). უნდა ვსთქვათ, რომ ყოველთვის და ყოველგან, ასეთს საქმეებში, ქართველთ დიდს ხელმძღვანელობას უწევდა ივანე ზუბალოვი, პაპის მამა დღევანდელის სტეფანე ზუბალოვისა და აგრეთვე იაკობ ზუბა-

ლოვი. ვინც რა უნდა სთქვას და ჩვენს საუბარს სხვა სახით შეხედოს, მე მაინც ამ პირებს შესაფერის პატივით უმზერ და ჩემის პატივისცემის საფუძვლად ვხმარობ მარტოდ იმ საყურადღებო საქმეთა მაგალითებს, რომ საქართველოში შაქრის ქარხანა ზუბალაშვილის მეთაურობით გაიხსნა, შაქარსაც სახელად „ქართული შაქარი“ ეწოდა. ეს, ბატონებო, ჩვენს გათახირებულს ცხოვრებაში მეტად დიდ საქმედ უნდა ჩაითვალოს. მოკლედ რომ მოგახსენოთ, 1800 წლის შემდეგ, რაც საქართველო რუსეთს დაუკავშირდა, მას შემდეგ ქალაქ თბილისს, ქუთაისს, გორს, ახალციხეს და სხვა ქალაქებშიაც ისე რამე სამრეწველო საქმე არა დამწყობილა-რა, ისე რამე საქმის ქარხანა არ გახსნილა, რომ იქ ზუბალაშვილებს რამე მონაწილეობა არა ჰქონოდათ მიღებული. ჩვენ აქ ყველა წვრილმან საქმეთა მოხსენებით მკითხველს თავს არ მოვაბეზრებთ, ამის ცნობას მხოლოდ მოკლე განმარტებით ვაუწყებთ, თუმცა ისიც-კი უნდა ითქვას, რომ ყოველს მათს წვრილმან საქმეთა და მოქმედებათა ცნობებსაც ერთობ კარგი მნიშვნელობა აქვს ჩვენის ერის ეკონომიურად, ხელოსნურად და ვაჭრობითი აღორძინების ასპარეზზედ. ამ ღირსებას ზუბალაშვილებს ვერავინ წაართმევს და სადაც ერთი და ორი ძველ მოქალაქეთა გვარი და სახელები აიწერება და დაიხატებიან, იქ ზუბალაშვილების გვარის წევრთა მოღვაწეობის ისტორიაც საკმარის ადგილს დაიკავებს. ამას განმარტება არ უნდა.

ამ გვარს რომ ძველადგანვე რუსეთის მთავრობა იმ პატივისცემით უმზერდა, როგორც ამათ საქართველოს მეფეების დროს უმზერდნენ და როგორის ღირსებითაც თვით იაკობ ზუბალოვი სამეგრელოს მთავარმა რუსეთის მთავრობის წინაშეც წარადგინა, ეს პატივისცემა კარგათ სჩანს იმ გარემოებიდანაც, რომ 1855 წელს ერთს ზუბალაშვილს (იოსებს) სხვა-და-სხვა შემთხვევების მეოხებით დიდი ზარალი მოუვიდა. ამ ზარალის მიზეზი კი 1855—57 წ. ომსაც ედებოდა, ამი

ტომ მთავრობამ ზუბალაშვილს ნდობის თვალით შეხედა და მას თვრამეტი ათასი თუმანი აპატია (180,000 მ.). ვგონებთ, ამოდენა ფულის პატიება მთავრობისაგან დიდს განძად უნდა ჩაითვალოს რომელიმე ისტორიულის გვარისთვის (კ-კი). განა ჩვენ ქართველთ ცხოვრებაში ასეთი მაგალითები აღსანიშნავი არ არის? განა თვით ეს ცნობები არ აჩვენებენ შესამჩნევ ღირსებას? ზოგიერთები ძანებენ, რომ ქართველთ შორის სამრეწველო მოძრაობა ისე იყო დაქვეითებული, რომ ქართველთ არც მთავრობა უმზერდა ღირსეულის თვალთით, ქართველებში იგი მარტოდ სოფლის მხვენვლ-მთესველს გლეხ-კაცობას ხედავდა, ქალაქში მუშებს, ხელოსნებს და თავად-აზნაურებსო, სწვა არაფერსო. ეს არ გახლავსთ მართალი. მთავრობა რომ ქართველთ პატივით უმზერდა, ეს კარგათ სჩანს იმ გარემოებიდანაც, რომ მან ბევრი რამ „საფოდრატო“ საქმეები ზუბალაშვილებს მიანდო, ნდობა იმ ზომამდის ავიდა, რომ ივანე და მისმა სახლიკაცებმა 1810 წლებში, თბილისში ფქვილის და ხორბლის მალაზიაც გახსნეს. ამას გარდა, ჩვენ ისე რამე სამრეწველო საქმის დაწყობას ვერ ვნახავთ, რომ იქ რომელიმე ზუბალაშვილს მოინაწილეობა არ ჰქონდეს მიღებული. მართალია, ბევრში ესენი არ იყვნენ უდიდესი პატრონები და მათ თავიანთ ამხანაგებზედ მეტი არა ეკავათ რა, მაგრამ საქმე ის გახლავსთ, რომ შაქრის ქარხნის გახსნა, არყის, სხვადა-სხვა საქონლის შეტანის თუ გატანის და სავაჭრო ამხანაგობის შედგენის მეთაურობა ამათ ეკუთვნისთ, ამათ საკუთრებას შეადგენს.

საუბედუროთ, ჩვენ მარტოდ ჩვენს საკუთარს წარსულზედ ვსჩივით, რომ ჩვენი ძველები ქართველთ მეფეთა, მთავართა და დიდებულთა გარეშე სხვა არაფერს სწერდნენო. უნდა მოგახსენოთ, რომ ესევე ითქმის ჩვენი უახლოეს დროის თანამედროვე ქართველებზედ. საუბედუროთ არც ესენი აპყრობდნენ ყურადღებას შინაგან ცხოვრების სხვა-და-სხვა მხარეებს და მის ავკარგიანობის დაკვირვებას. აბა ქართველებში ვინ რას

მოიფიქრებდა მრეწველობის, ხელოსნობის და ამის ასპარეზზედ ენერგიულად მომქმედთ პირთა შესახებ რამის დაწერას!.. ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, ჩვენ ქართველთ ბევრი რამ ღირსეული ცნობები არ დაგვეკარგებოდა.

ქუთაისს დარჩენილი აშბები.

ქუთაისის ქართველ კათოლიკეებს ძველადგანვე ხის ეკლესია აქვდათ. ქვის ეკლესიის კეთებას ვერ ახერხებდნენ, რადგანაც იმერეთი ოსმალთაგან დიდს დევნაში იყო. კათოლიკეთ ეკლესიის საქმე ისეთ მდგომარეობაში იყო მოთავსებული თათრებისაგან, რომ საეკლესიო ნივთებს, მღვდელს ღამე ეკლესიიდან შინ მოჰქონდა და ინახავდა. ეს შიშიანობა სოლომონ მეფის დროს მთლათ მოისპო, ოსმალნი დააწყნარა, დააოკა, პირობა ჩამოართო, რომ მათ იმერეთზედ ჩუმათ თავდასხმა აღარ შეეძლოთ. ვაჭრობაც აყვავდა, ხალხი ფეხზედ დადგა, ყველაფერს სიცოცხლის ნიშნები დაეტყო. ამ დროს, მეფე სოლომონის კარზედ დიდათ დაახლოვებული იყო ივანე ზუბალაშვილი და მისი ძმები. მეფე მათ დიდს პატივს სცემდა და ესენიც მორჩილებით ემსახურებოდნენ მეფეს, სასახლისათვის სავაჭრო საქონელი სულ ამათ შემოჰქონდათ. 1789 წ. ქუთაისში დაიწყეს ქვითკირის ეკლესიის აგება და იგი მალეც დაამთავრეს. ამ ეკლესიას 1793 წელს ივანე ზუბალოვმა და მისმა ძმებმა სხვა-და-სხვა ნივთები შემოსწირეს. შესაწირავი კაი ფასის ყოფილა.

ეს ეკლესია 1800 წლების შემდეგ მრევლისთვის ძრიელ მცირეთ აღმოჩნდა, რადგანაც ახალციხიდან დიდი ძალი კათოლიკობა გადმოდიოდა ქუთაისს სავაჭროდ და ბევრნი უკან აღარც კი ბრუნდებოდნენ; ვითარცა ქართველნი, ესენი სოლომონ მეფის ხელში ღუბჭირობით ცხოვრებას რჩეობდნენ, ვიდრე ახალციხეს და სხვა ოსმალთს ქალაქებში კეთილ დღეობას და ცხოვრებას. ასე რომ 1810 წლამდე, უქ-

თავისი ახალციხელი კათოლიკეებით მთლათ გაივსო. რადგან ეკკლესია უხერხული ჰქონდათ, ერმა გადასწყვიტა ახალის ეკკლესიის აგება. ამ საქმეს ყველამ დიდის პატივით შეხედა და აქაც ზუბალაშვილებმა მონაწილეობა მიიღეს და ეკკლესიის ასაშენებლად საკმარისი ფული შემოიტანეს. ამათი დახმარება ადრე ქუთაისის მოხუცებულთ შორის მრავალთ იცოდნენ.

ეკკლესიის ცნობებიდან სჩანს, რომ ზუბალაშვილებს ქუთაისის ეკკლესიისათვის არც აშენების შემდეგ აურიდებით თვალი და შეძლების-და გვარათ ყოველთვის კეთილის თვალით უმზერიათ და დახმარებაც უძლევიათ.

ზ. კ.

სახალხო სიტყვიერება.

ისტორიული ლექსები თამარ მეფეზე.

(სოფ. საქარაში გაგონილი).

„თამარ მეფე, დედოფალი“ ძლიერ სახელოვანი მეფე იყო. სულ ცახცახი გაჰქონდათ თათრებს, სანამ ის ცოცხალი იყო. თამარი ხშირად მოგზაურობდა ხოლმე თავისს სამეფოში და ამ მგზავრობის დროს, საცა-კი ადგილი მოეწონებოდა, ეკლესია-მონასტრებს აშენებდა. ეს მისთვის მეტად ადვილი იყო: მას თან ახლდა ხოლმე ურიცხვი ამაღა, თავად-აზნაურთა ქალთაგან შემდგარი; ამ ამაღის ქალებს თამარისაგან ნაბრძანები ჰქონდათ, რომ ყველას სათითაოდ თავსაფარის ყურში გამოეხვია ცოტაოდენი კირი და თან ეტარებინათ. აი ეს თავსაფარის ყურში გამოხვეული კირი ერთად საკმარისი იყო რამოდენიმე ეკლესიის ასაგებად.

თამარი გაივლიდა სოფელში, ჩამოხტებოდა, ოსტატებს (ისინიც მუდამ თან ახლდნენო) დაუძახებდა და სულ მცირე ხანში ეკლესია მზად იყო. მისი მხლებელი ეპისკოპოსი აკურთხებდა აშენებულ ეკლესიას და თამარი ახლა სხვა სოფელში წავიდოდა. იქაც ასე ააგებდა, აკურთხებინებდა ეკლესიას და მერე სხვაგან წავიდოდა. ასე მგზავრობდა ხოლმე თამარი, სანამ კირი არ შემოეღებოდათ.

თამარი ამასთანავე მეტად გულ-მოწყალე იყო. ისე დღე არ წაუვიდოდა, რომ რამე მოწყალეობა არ გაეცა. სამოწყალოდ ის უფრო თავისს ხელით ნაკეთებს და ამ ნაკეთებში ადებულ ფულს არიგებდა.

ამისთანა საქმეებისთვის ის აამალლა ღმერთმა ამ ქვეყნადვე. ჯერ ერთი ის, რომ ხონთქარი და შაჰ მისი შიშით ძრწოდენ: ისინი ვერ ბედავდნენ არამც თუ ომის ატეხას, უბრალო ფიქრსაც ამაზედ. გარდა ამისა, ღმერთმა ამ ქვეყნადვე დაანახვა ხალხს თამარის სიწმინდავე: ის ეკლესიაში ლოცვის დროს იატაკზე კი არ იდგა, არამედ ნახევარი აღლის სიმაღლეზე ჰაერში იყო გაჩერებული. ყველა გაოცებული იყო ამ სასწაულით. თამარიც, რასაკვირველია, ხედავდა თავისს ეგეთს ბედნიერებას და სულ იმის ცდაში იყო, რომ ეს ბედნიერება არ დაეკარგა. ამისათვის დღე და ღამე სულ ლოცულობდა და კეთილ საქმეებს ამრავლებდა.

დიდებულები და კარის კაცება-კი არ ასვენებდენ სახელქებულ დედოფალს. ისინი სულ იმის ცდაში იყვნენ, რომ როგორმე დაეთანხმებინათ ქალწული თამარი ქმრის შერთვაზე. მაგრამ თამარი ცივ უარზე იდგა და არაფრის გულისთვის არ თანხმდებოდა. დიდებულებს არ უნდოდათ უმემკვიდროდ დარჩენა და ამისათვის სულ იმის ფიქრში იყვნენ, რომ ძალით, ნებით თუ მოტყუებით თამარისთვის ქმარი შეერთოთ. თამარს-კი უბრალო საუბარიც ქმარზე დიდ მომაკვდინებელ ცოდვათ მიაჩნდა.

როდესაც თხოვნით, მუდარებით და მუქართაც ვერაფერი გააწყეს, დიდებულნი შეითქვნენ და კათალიკოსის ნებართვით გარდასწყვიტეს, რამე ნაირად შეეპარებინათ ვინმე მამაკაცი მძინარე თამარისთვის. მაგრამ ვინ უნდა შეჰპაროდა წმინდა დედოფალს? ვერავინ ვერ ბედავდა ამ საქმის ჩადენას ღვთისა და მეფის შიშით. ბევრის რჩევის შემდეგ მიმართეს ერთს ვაჟკაცობით და თვალ-ტანადობით სახელ-განთქმულს ჭაბუკს. ჭაბუკი ვერ ბედავდა ამ საქმის ჩადენას, მაგრამ როგორც იყო დაითახმეს.

ერთ დღეს თამარს წვეულება ჰქონდა და ძლიერ მხიარულადაც იყო. დიდებულებმა განიზრახეს დაეთროთ თამარი და ამაღამვე შეესრულებინათ თიფიანთი განზრახვა. მაგრამ

თამარი ღვინოს არ სვამდა მომეტებულს. ღვინით რომ ვერაფერს გახდნენ, ძილის წამალი შეაპარეს ღვინოში და დაალევენეს მხიარულს დედოფალს. დედოფალს ძილი მოუვიდა, თავისს ოთახში გაიყვანეს. იქვე შეიყვანეს ჭაბუკი და კარი გამოხურეს...

მეორე დღეს თამარი ჩვეულებრივ ადრე ადგა და წირვის მოსასმენად შევიდა კარის ეკლესიაში. თამარმა ჩვეულებრივ გულმოდგინეთ დაიწყო ლოცვა. ამ დროს მან შენიშნა, რომ იატაკზედ იდგა და ტანიც მეტად დაჰმძიმებოდა. თამარი ძლიერ შეაწუხა ამ გარემოებამ და ის მაშინვე შინ წავიდა. ბევრი ფიქრის შემდეგ მას მოაგონდა ვიღაც ადამიანის სხეულის ყოფნა მასთან და მეტი არაფერი. მან ერთბაშად მოიაზრა, რაშიაც უნდა ყოფილიყო საქმე და გული წაუვიდა. როდესაც გონს მოვიდა, მოჰყვა ტირილს და გოდებას. დიდებულებს არ იკარებდა და სულ ძაძა შემოსილი იდგა ხატის წინ და ლოცულობდა.

თამარმა მუცლად-ილო და შვა ვაჟი. მას არ უნდოდა თვალით დაენახა ეს „ცოდვის შვილი“ და ტირილით და გოდებით უბრძანა დიდებულებს, რომ ახლად შობილი წაეყვანათ და დიდ უსიერ მთაში დაეგდოთ ღვთის ანაბრად. დიდებულებმა ველარ გაბედეს თამარის ხელ-მეორედ მოტყუება, წაიყვანეს ყმაწვილი და ღვთის სახელით დასტოვეს უსიერ მთაზედ.

ბავშვი მოჰყვა წივილს. ამ დროს ღვთის განგებით გაჩნდა ფურ-ირემი ამ ბავშვთან და ძუძუს წოვება დაუწყო. ამის მერე ირემი თავ-თავის დროზე მოვიდოდა ყოველ დღე და ძუძუს აწოვებდა, ავდარში-კი გვერდით უწვა—არ შესცივდესო. ასე იზრდებოდა ეს ღვთის ანაბრად დაგდებული ბავშვი.

გავიდა რამოდენიმე ხანი. თამარმა დიდი ლოცვა-მარხულობა-მოწყალებით მოიქარვა თავისი მწუხარება. ერთ დღეს დიდებულებმა ურჩიეს სანადიროდ წასვლა და თავის გართო-

ბა. თამარი დათანხმდა და განგებით სწორედ იმ უსიერ მთაში შევიდნენ, სადაც დიდებულებმა ბავშვი დასტოვეს. აქ თამარმა შენიშნა, რომ ერთი ირემი პატარა, ორი თუ სამი წლის, ბავშვს ძუძუს აწოვებდა. თამარის ახლოს მდგომმა ერთმა მონადირემ თოფი დაუმიზნა. თამარმა თოფს ხელი აუკრა და თოფი ჰაერში დაიკალა. ირემს უნდოდა გაქცეულიყო, მაგრამ ყმაწვილი ვერ დასტოვა. ყველა გააოცა ამ ამბავმა, ეგონათ მოჩვენებააო.

თამარს რალაცამ ტკბილად უკბინა გულზე. მივიდნენ და ნახეს, რომ ყმაწვილი — თამარის შვილი იყო. დიდად გაიხარეს და ღმერთს ქება-დიდება შეასხეს. თამარმაც ძლიერ გაიხარა და ღმერთს მადლობა შესწირა. როდესაც ყმაწვილი წამოიყვანეს, ირემიც უკან დაედევნა.

ბავშვი მონათლეს. ის ძლიერ კარგი თვალ-ტანადი ყმაწვილი იყო. როდესაც დავაჟაკდა, მას უთხრეს მისი თავგადასავალი და ირმისაგან გაზრდა. მან მას აქეთ აჰკვეთა ირმის ხორცის ჭამა და ირემზე ნადირობაც. „ამიტომაც არისო, — დააბოლოვა საქარელმა მოამემ, — რომ მისი ჩამომავლობა, ბაგრატიონები, ირმის ხორცს არა სჭამენო“.

ჩაწერილი ბ. ებანოძის-მიერ.

სახალხო იგავ-არაკნი.

კურდღელი და ბაყაყი.

(სტკვა ს. ხელთუბანში მცხოვრებმა გლეხმა შაქრო გაგნიძემ 1896 წ.).

კურდღელი ნამიან ჯეჯილსა სძოვდა; დაინახა ცაში მფრინავი არწივი. შეშინებული კურდღელი ხნულის კვალში

ჩაწვა და სულ-ტყავი გაქიმა, ისეთია, სულ გაიტყლაპა, მიწას დაეკრა,—ეგები ვერ დამინახოს არწივმაო. იქვე თურმე ერთი ბაყაყი იჯდა. ალბათ ისიც ბუზებს თუ ელოდა. დაინახა გატყლაპული კურდღელი, გაექანა, შეახტა კუნკრუხოზედ და დაუწყო დაქადება:

— ჰე, ჰე, კურდღელო, უნდა გაგლიტოვო!

კურდღელს რა იმის დარდი აქვს, ისეთია, შიშით სულს ვერ იქცევს, არწივს შესცქერია.

ბაყაყი კიდევ თავისას არ იშლის.

— რატომ ხმას არ იღებ, რომ გლლეტავო?—ჰკითხა ბაყაყმა.

— ნეტა როგორც შენ ვერაფერს მიზამ და ვერც არას შენი ფაფხურით, ისე აიმ არწივს გადუქრჩო!—უპასუხა კურდღელმა.

აღზევანს წამსვლელი მომგერი.

(სთქვა შაქრო გაგნიძემ 1896 წ.).

ახალგაზდა, გამოუცდელი მოზვერი ურემში შეებათ და აღზევანში მიდიოდნენ. ჩამოიარეს სოფელში და ეს მოზვერი სულ მოთამაშობს.

— სად მიდიხარ, მოზვეროვო?—ჰკითხა გზის პირზედ მდგომმა ბებერმა ხარმა.

— „აღზევან გედერამო“,—დაუთათრულა თავ-მომწონედ მოზვერმა (როგორც ეხლა რუსულია მოდაში, ისე მაშინ თათრული იყო).

მობრუნდნენ ურემები აღზევანიდგან. დავარდნილა მოზვერი, ისეთია, ფეხებს ძლივს მოათრევს.

— სად იყავ, მოზვეროვო?—ჰკითხა ბებერმა ხარმა.

— აღზევანს და ჯანდაბასაო!—მოუქართულა დავარდნილმა მოზვერმა.

ჩაწერილი თ. რაზიკაშვილის-მიერ.

ამბარცაჟანი წაბლი.

წაბლის ბუძგემა ხეზე პირი გაალო, იქიდან მშვენიერი მსხვილი წაბლი გამოვარდა და ძირს ტყევა მოადინა. წაბლმა მიიხედ-მოიხედა იქით-აქეთ და სთქვა: „სიდან გავჩნდი ამ უშნო ადგილზეო?“ მერე მალლა აიხედა და პირდაღებული უშნო ბუძგვი რომ დაინახა, მწარედ გაიფიქრა: „სწორედ იქიდან ვარო“!.. აათვალიერ-ჩაათვალიერა თავისი თავი და წუწუნს მოჰყვა: „ჰმ, განა იმ უშნო ბუძგვიდან ვარ... აფსუს, ჩემის-თანა ლამაზი წაბლი ამისთანა უშნო ბუძგვის შვილი ვიყო!?“

ამ დროს ტყეში მსუნაგი ღორი დაიარებოდა. ხან რას შესჯამდა, ხან რას. მიატანა ამ მოწუწუნე წაბლსა და ვითომც აქ არაფერიო, მოზუნზლული ტუჩებით შექამა. ახიციყო მის თავზე!..

ჩაწერილი ბ. ებანოძის-მიერ.

ნ ა კ ე ე ს ი.

გზაზე აკაკის „დიდი“ დავით ორბელიანი შემოეყარა. აკაკიმ გვერდი აუარა და ჩაილაპარაკა: „დათვი ორბელიანიო“. დავითმა ამას ყური მოჰკრა, აენტო, მოწმები დანიშნა და მსაჯულთან უჩივლა. აკაკიმ პასუხად სთქვა: „მე ვსთქვი, რომ დათვი ორ-ბელიანი უფრო ხშირად არის, ვინემ სამ-ბელიანიო“. ასე გაიმართლა თავი ენა-მახვილმა პოეტმა.

დაბალ ხალხში გაგონილი და ჩაწერილი ბ. ებანოძის-მიერ.

სახალხო ლექსები.

მინდა ვეწვიო ველთაძეს,
ქათმები ბევრი ჭეოლია.
საქათმეს შემოვუარე,
მამალს წავაგლე ხელია;
მამალმა ისე შეჭევირა,
სულ შემიყარა ერია,
სულ ერთიან თავს დამხვია
ერეთის კაცი, მღვდელია.
მღვდელსა შენდობა მოვთხოვე,
გამომიშვირა ხელია,
დავაფრინდი და ვუკობინე,
თვალთ მოვადინე ცრემლია.

ნახაბანთ ქალი ვიუაგ,
სიუმიანთი ზატარძალი,
მუტრუკები დამეკარგა,
ხელთ ავიდე თითის-ტარი,
ვენახების ბოლოს ჩაველ,
იქ დამინზღა აფიცარი,
ცხენი გვერდზე გამიტარა,
გამიცინა, მიუთ თვალთ...

გუშინ რამ ვიუაგ დარშია
ნავალი ვნახე მტრისათ,

გაუწოდე და ვესროდე,
 მოვარტყე გულის პირსა.
 ჩვენი ჰატარა გიგილა
 ლექს მოუდვია ქვესა...
 — მიშველე, ძმაო გიორგი,
 თქვენი ვარ, განა სსვისა!..
 ისე დაბრუნდა გიორგი,
 როგორც ბორბალი წყლისა,
 კაფა და კაფა ლექები,
 როგორც ტოტები ხისა...
 დახე სამშურაშვილსა
 ლექს ეკელივითა სოლისა,
 ჩემი ხანჯალი მეგონა,
 შენიც ხომ კარგათი სჭრისა.

კახეთში ჩაწერილი ზ. ჩხიკვაძის-მიერ.

მერეთი დაძვირია,
 ქართლი შემაჯერებია,
 არ მინახავს შენისთანა,
 ეელი მოგიღერებია,
 წამწამსა და წამწამს შუა
 ბადი გაგიშენებია,
 შიგ სურვილი დაგინერგავს,
 კაცი მოგიუენებია.

ყოვლად წმიდა კარს გადგია,
 გეუერება გალობაო,
 ჩაიცივი და დაიხურე,
 მოგიხდება გალობაო.

ადი, ქალღ, მადლსა ხესა,
 ჩამოყარე ბრძოლელი,
 ჩამოდი და გგერდო მომიჯექ,
 ქამსა *) მოგცე დაწერილი..
 — არცა მინდა შენი ქამსა,
 არცა შენი დაწერილი.
 ისევე ქმარი მიჩეფნია,
 გვირგვინშია ჩაწერილი.

—

ვაუო, ეგ შენი ქებაო
 არა ვსთქვა, არ იქმნებაო:
 ზურის ჭამაზედ მარდი ხარ,
 საქმეზედ წელი გწელებო.

აზნაურის მუცელი.

მუცელი აზნაურისა
 ადლი და ნახევარია,
 საწყალი გლეხი კაცისა,
 არც იმის ნახევარია!

ორი კაცი

ნამგალობა მოვიდა,
 ნამგალობა, ნამჯობა,
 წრეგანდელ მამითადშია
 შკაში ვერაფინ მაჯობა.
 — მეჯრუხევიდგან გამოვა
 ეშმაკობა და ქაჯობა,
 თუ შენ ქრისტიანი იუფე,
 რატომ ვერაფინ გაჯობა?

*) აბრეშუმის ნაქსოვი.

— კარებზედ შეშა გიგდია,

უღელი ხარის სათარი,

თუ შენი ქალი კარგია,

გასათხოვარი რათ არი?

— ღმერთმანი ქალაქს ეოფილხარ,

მოგიტანია სათალი,

შენ იმ ნაიკად გახველებს,

ფილტვი გექნება წამხდარი.

ნათქვამი ბაბო ილურიძისა და ა. ფალელაშვილის-
მიერ ქართლში და ჩაწერილი თ. რაზიკაშვილის-
მიერ.

არგვეთის ლექსი.

(წარმოდგ. მასწ. დ. ფოცხვერაშვილისგან)

არგვეთის ამბავს თუ იკითხავ,
ბოლოსა აქვს დიდი ტევრი,
ტალახი იცის ისეთი,
როგორც ქვებში ტბილის კვერი,
წყალი წყალს არ ემსგავსება,
ღვინოსა დევს ღაღის ფერი,
ორშაბათ დილა გათენდა
ქვემოთ მიდიშ ქალის ჟარი,
ხელთ სჭერიათ კალათები,
დანა, ღინწი, მათი ხმალი,
იმას თავს ღაფი დაესხას,
ვინც იქ გაათხოვოს ქალი.

ჩაწერილი ს. სადემეტროში, ქუთაისის მაზრისა,
მოსწავლის რაუდენ ჯანელიძისაგან.

სატრფოს აქქსი.

მინათინ, არე მარეო,
ჩემო მზევ, ჩემო მთვარეო,
შენი გული მოწამეა,
ხატარა მოგიუფანეო.

უშობლის ხორცი გაჭამე,
მოზვრის არ მოგაკარეო,
ბრწყინულის დვინო გასვი,
წყაღი არ მოგაკარეო.

ნამტკიცი ჰური გაჭამე,
მჭადი არ მოგაკარეო,
ახუტებული დამეფდი,
ფეხით არ გაგატარეო.

ბრეფლი კლავზედა გიწვინე,
ძილი არ წაგამწარეო,
წიწილის ხორცი გაჭამე,
ძველის არ მოგაკარეო.

დაგებე და დაგებურე,
გმსახურებდი დღე-ღამეო...
ამ დასაქცევ ხუთშაბათსა
ჩუმათ-კი გამეხარეო.

ს. მათხოჯში ჩაწერილი
ვარლამ ხუროძის-მიერ.

შატარა ბიჭი.

შატარა ბიჭი ვიყავი,
 შატარა თელორიანო,
 ბებიათ რელი მითხოვია,
 შატარა თებერლიანო.

წვევივანე ის ხონსაო,
 ეკელა კაცი მას მითხოვსაო;
 წვევივანე შარასკვესო,
 კაპეიკათ დაფასესო.

ჩვევივანე ეზოშიო,
 გაიშალა თელშიო,
 შევივანე სახლშიაო,
 კეტი დაჭკრეს თავშიაო.

მისივე.

დაღღმა რომ შამოგიეფიფოს
 ჯოხს ნუ მოუქნევ მასაო,
 ეს იმას უფრო შერცხვება,
 არ ამოიღებს ხმასაო.

* * *

თუ ვერ მოვიხმარ იარაღს,
 რთვორც რიგი და წესია,
 რომ არ შევიდოს წელზედა,
 სათაჯურ უკეთესია.

ჩაწერილი ს. ღვანკითში ვ. ყიფიანის-მიერ.

* * *

ღიღღში ერთი კაცია,
 უძახიან აკარაკსა,
 თავის დღეში ვერ მთავლის
 უხეირო ლაზარაკსა.

* * *

მეჭრუსხეო, შეშვობილო,
 წინ მინდორო, უკან ტეო,
 გოგუების სათამაშო,
 ბიჭებისა სამოთხეო.

ლ. მაისურაძე.

* * *

გაქარია ჩხეიძეო,
 როგორა ხარ ქეიფზეო?
 — წითელს ღვინოს როცა დავლეო,
 მაშინ მოვალ ქეიფზეო.

* * *

ხუცესმა უთხრა ხუცესსა:
 ალაზი არის რუსეთსა...
 — წასვლა მე არ მეზარება,
 თუ-კი გავიძლე მუცელსა.

ს. ვახანში ჩაწ. ზ. არჯევანიძის-მიერ.

* * *

შინცა დაჩაკრა სიმართლე
 ბოროტ განზრახვით, ხერხითა,

ის კიდევ ადრე ჩავიდა
ჯოჯობეთს თავის ფეხითა.

*

დედა ენას არ ვკადრულობთ,
უგელას გვიუფარს: ფრანტიცული,
მაგრამ ვაჟ თუ მის ღეჭვაში
დაგვაფიწუდეს ჩვენ ქართული.

*

სალხი ბუკრი იხრცება
ტანჯვითა და წვალებითა,
მაგრამ ბუერიც იბადება
სიუფარულის წყალობითა.

ივანე სულავა.

ომან კაჩიშვილი.

(ს. ანაგაში ჩაწერილი.)

ეს ომანი კაჩიშვილი *)
ტან-წვრილი და სუფთა არი,
გაღმა მხარში გეკნია,
უვირილობას ხოცა ხარი **);

თან-და-თან ქვევით ჩავიდა,
შეისწავლა ბელექანი;
ბელექან შამოუარა,
ბაღჩა ნახა სამაღაყი.

შვიდი კამეჩი შეზგურა,
შვიდივ ზაქიანი არი,

*) გურჯაანელი ყოფილა.

***) ყვირილობა ენკენისთვეში იციან ირმებმა.

შაბათ წასულა ომანი,
კვირა დილას შინავ არა.

რომანოზ ახმეტელაშვილი.

* * *

შენ დამაქციე, სესიავ,
შენ წამიეფანე ტეეშია,
ნადირის ქება მომდე
თეთრობიანის *) ველშია.
შენ ბილიკ-ბილიკ წამოხველ,
მე-კი მსხვილ კაჭახებშია;
წინ ტახი შემომეყარა,
თეთრი იყო და მრეშია.
თოფი მაგრა დაეჭარე,
მაგრამ მომიტდა კვესია,
მობრუნდა და მამამისვა
ამ სისქე ბარძაყებშია.
თოფი ხეზე მივაუდე,
ჯოხს წამოვაფლე ხელისა;
ცხრა მთანი გადავიარე,
ერთიც არ დამიკვნესია.
მიველ და დედას ვახარე,
ერთიც არ დამიკვნესია;
მობრუნდა და ასე მითხრა:
„მონადირისა წესია,
შენისთანა ბიჭ-ბეჭები
ტახს ბეგრი გაუსრესია“.

მისივე.

*) ალაზანს ვაღმაა.

* * *

როსტომ სთქვა: არა სჯობია
 ამ ჩემსა მოგონებასა,
 კაცი თუ მოკვდა—მორჩება
 ჭირსა და დაღონებასა.

ირაკლიძა სთქვა:

სანამდის ვიუავ ცოცხალი,
 ცხენს ვაჯექ, წავზარ ზღვანიო,
 ახლა თქვენ შეინახევით,
 ქალაქის მოედანიო.

ს. რუისპირში ჩაწერილი კ. სენიაშვილის-მიერ.

ბიბლიოგრაფია

„საგულისხმიერო ყრმათა“.

რედაქციამ მიიღო მიხეილ ჩოჩიასაგან ძველი ხელთ-ნაწერი სათაურით: „საგულისხმიერო ყრმათა“. ხელთ-ნაწერი ამ უამად ეკუთვნის აბაშას სამკითხველოს. ავტორი და დრო დაწერისა არ არის აღნიშნული, მაგრამ მეოთხე ნაწილის 19 გვერდზე ნათქვამია: „გარნა ჩვენს დღეში ოდეს პონტრასთენი (ბონაპარტე) უნდა ქმნილიყო, ამ ქალაქს (მოსკოვს) რუსებმა ცეცხლი წაუკიდესო“. ცხადია, რომ წიგნი დაწერილია 1812 წლის ახლო ხანებში. დაწერილია წვრილის მხედრულით და ჩასმულია მკვიდრს ყდაში. ხელთ-ნაწერი ესე მხოლოდ მესამე და მეოთხე ნაწილია, სულ 350 გვერდი თაბახის მეოთხედისა, მაშასადამე, უნდა იყოს სადმე კიდევ პირველი და მეორე ნაწილები. საჭიროა ეს ორი წიგნიც მოგვაწოდონ, რომ სრული ცნობა შევადგინოთ ამ შრომაზედ. რა საგნებს შეიცავდა პირველი და მეორე ნაწილები ამ შრომისა არ ვიცით, მესამე ნაწილი-კი შეიცავს მთელის ქვეყნის გეოგრაფიულს აღწერას და იწყება გვართა შესახებ სწავლით. გვარად აქ, გვგონია, „რასა“ (раца) იგულისხმება. ამის შესახებ სწავლას ავტორი ასე იწყებს:

„რადგან ყოველი გვარის დასაბამი ადამი არის—ჯერი არის პირველი მამის მოთხრობის ცოდნაო“ (გვ. 1). ამას მოსდევს მოკლე მოთხრობა ადამისა და ჭეგას შექმნის და სამოთხეში დაბინავების შესახებ. სამოთხის შესახებ ვკითხულობთ:

„ხოლო სამოთხე იყო ასიაში სასომხეთოს შა, ყლი მშვენიერებით მშვენიერი.. ოთხი დიდი მდინარენი იქიდგან

გამოდირდნენ, ვითარცა ეფრატი, ტიგრისი, გეჰონი, ქორო-
ლი გ^ა ფისონი. ახლა ჩანს, რომ სამოთხის ბალი უნდა ყო-
ფილიყოს ასრუმისა და ეჩმიადინის საშუალოს ადგილშიო“ (გვ.
2). ნოეს შემდეგ კაცობრიობის გამრავლების შესახებ ავტო-
რი მოგვითხრობს:

„რადგან სამოთხის ბალი სასომხეთოში იყოვო, ასრუ-
მის მხარეს, საიღამაც გამოდინ სამოთხის მდინარე, ადამი
რომ გამოვიდა ბალიდგან იმ მხარეს გამრავლდნენ. ეგრეთვე
ნოე მამა-მთავარიც სასომხეთოში დაემკვიდრა, არარატის ქვე-
ყანასა და იქ პ^{ლი} ქალაქი აღაშენა და ნახიჩევანი დაარქვა,
ვითომც პ^{ლი} სამკვიდრებელი, გ^ა სამყოფელი, როგორც
მოწმობს იოსებ მომთხრობიო“ (გვ. 9).

„ნოეს პირმშო შვილს აბელს შვილნი ჰყავდნენ: გამერ,
მაგოგ, მალა, ავან, ელისა, თაბელ, თირასი და მოსლოქი.
გამერისაგან იქმნენ თორქომი და აღქანახი. თორქომისაგან
იქმნა ჰაიკი და ამისაგან წინ წამოვიდა სომხის გვარი. თორ-
ქომის სხვა შვილებისაგან იქმნენ ქართველნი, თურქმენები და
სხვაო“ (გვ. 9).

„მაგოგისაგან იქმნენ თათარნი და ჩინურნი და ეს ნა-
თესავნი გამრავლდნენ ასიაში; ამათი ერთი წილიც ევროპაში
წავიდნენ და მუნ გამრავლდნენ. მალასაგან იქმნენ (აქ გაშვე-
ბულია) და მაკედონელნი, ვითომც ქურთნი და არნაუტნი;
ავანისაგან იქმნენ ბერძენნი; მოსლოქისაგან იქმნენ მოსკოვ-
ნი გ^ა რუსნი“...

„ხოლო ჰაიკ მამა-მთავარი... თავისი გვარის შემოვლით
განძლიერდა და ჩვენც მისი სახელით ჰაი, ვითომ სომეხი
დაგვერქვაო“ (გვ. 11). *) ამას მოჰყვება—„რაჲ არს სო-
ფელი?“ აქ ავტორი მოგვითხრობს ქვეყნის სარტყლების შე-
სახებ:

„ეს დიდი გუნდი (იგულისხმება шаръ земной) ხუთ

*) აქედამ ცხადათ სჩანს, რომ ავტორი ამ ხელთ-ნაწერისა სომეხია.

სარტყელად განიყოფის: ერთი არს **ღამწკანა** სარტყელი, რომელსა წა მარადის მზის სიარულითა ფედ ცხელი იქნება და მუნ დღე და ღამე 22 საათი არის, ორ გზის ზაფხული იქნება და ორ გზის ზამთარი“... .

„ორი **საცავიანი** სარტყელნი არიან... ორნი **გეპრაელ-ნა** სარტყელნი არიან, სად ზომიერი არს სიცივე და სიცხე“... . შემდეგ აწერილია თითქმის ყოველი ხალხი და სამეფონი, მაგრამ ფრიად მოკლედ, სომხებზედ-კი გაცილებით ვრცლად და თანაგრძნობით ლაპარაკობს; 24 გვერდიდამ 42 გვერდამდის სულ სომხებზეა დაწერილი, ხოლო ქართველებზე სულ მცირესა სწერს და ფრიად ძვირადღაც. მოგვყავს სიტყვა-სიტყვით, რაც-კი სწერია ჩვენსა და სომხებზედ: ქართველების შესახებ სწერია ასე (50—51): „ვინ არიან ქართველნი?“

„ესენი არიან ქართველნი, რწლნი სასომხეთოს ახლოს მკვიდრობენ, ვიდრე პარსევამდინ და ვიდრე მოსკოვსტანამდინ. ამათში სხვა-და-სხვა გვარნი არიან, როგორც რომ არის იმერეთი და მეგრელი, რომელთ ასტასთ(?) ჩვეულებანი აქვსთ და რიგის გარეთ მსახურება — თავიანთ შვილთ გაჰყიდიან თვინიერ სინიღისისა.

ქართველნი ძლიერ მატყუარნი(?) არიან და მატყუარობით(?) თავიანთ სამეფო დაიცივენ, და კერპთ-მსახურების დროდგან მეფობდნენ სომეხთ მთავრობის მორჩილებითა, იმისთვის სომეხთ კერპებს ჰმსახურებდნენ, როგორც რომ სომეხთ მაიმფნი(?) იყვნენ.

ვინათ ქტიანობის დროს წა მესროფმან იმათი წიგნი ჰპოვა და კითხვა ასწავლა. ხ ქტიანობა ნუნე ქალწული-საგან ისწავლეს, რომ წა ჰრიფსიმეს ერთი ამხანაკი იყო, ხ სომეხნი თავიანთ ქათალიკოზს-კი დასვემდნენ.

ბოლოს კივირიონ ქართველთ კათალიკოსი სტამბოლს წარვიდა, გამოიძია და სცნა, რომ ქალკედონის კრება წა არს, შეიწყნარა, და ქართველთა თანა, ვითომც ბერძენთა

თა შეერთდა, რომლითა სომეხთა გაეყარა, ვიდრე აქამომდე. ბოლოს დროს თავიანთ სამეფო რუსებს მისცეს“.

აი მარტო ეს არის დაწერილი ქართველების შესახებ. მოგვყავს ისიც, რაც სომეხებზედ სწერია (24—42 გვ.):

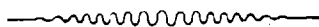
სადამ არიან სომეხნი:

სასომხეთელო გვარის მთავარი არის ჰაიკ მამა-მთავარი აბედის შვილის შვილი, რომელი გოდოლის აღშენების მერმედ რლი დაბრუნდა და მოვიდა თავისი ერთიერთ სასომხეთოში, და არარატის ქვეყანას ჰპოვა სომეხთ ერი, რომ ნოე მამა-მთავართან იქ იყუნენ დარჩენილნი.

ესენიც სრულიად შეჰკრიბნა თავის სახლეულებთან ერთად, შეაერთა, და იქმნა გვარის თავი, და თვისად მპყრობელი. ერის კარგათ შემოვლის მერმედ, შვილთა და შვილთათვის ქალაქნი აღაშენა, და სახელი დაარქვა ჰაიკა-შენი, ვითამც ჰაიკის ნაშენი.

ასირის მეფემან ბელმან, რლი ნინუეში იჯდა ეს საქმენი რომ შეიტყო, ომი გაშალა და საშინელი წყევტა იქმნა. გარნა მენე ჰაიკმან დასცა მტერნი დახოცა ვანის ზღვის ახლოს და მრთელი ჯარი განაბნინა.

(შემდეგი იქნება)

„ივერიის“ ჩიორას.

გაზეთ „არგონავთი“-საგან ჩვენის ჟურნალის მოწონება არაფრათ ექაშნიკა „ივერიის“ სულის ჩამდკმელს ჩიორას და მთელი ფელეტონი ააქრელა ჩვენს წინააღმდეგ. ჩიორა გვიწყრება, როგორ თუ გაბედეთ და „მოგზაურში“ ლასურიძისა და გობეჩიას პოემები დასტამბეთ და მით ჩემს ესტეტიურს გემოვნებას შეურაცხყოფა მიაყენეთო... მაგრამ, რომ დღევანდელი ჩვენი ლაპარაკი ვინმემ ლაყობად არ ჩამოგვართვას, უმჯობესია შედარებით ვილაპარაკოთ. ჩიორას „ივერია“ რომ „მოგზაურს“ იწუნებს, ლასურიძის და გობეჩიას თხზულებებს რად ჰბეჭდავო (თუმცა ეს ორივე მწერალი თვალ-საჩინო თანამშრომელნი არიან თვით „ივერიისა“), საინტერესოა ვკითხოთ მას, თვით რაღა ოქრო-მკედით ნაქარგ წერილებს ჰბეჭდავს? ყველამ ვიცით, რომ დღეს „ივერია“ დავარდნილ ცხენსა ით ძლივს-და მიათრევს თავისს არსებობის დღეებს, თუმცა სწორედ დღეს უჭირს ქართველ ხალხს ნამდვილი ბედაური. არავისთვის დასამალია, რომ სწორედ იმ დროს, როცა ამდენი საჭირ-ბოროტო საკითხები აქვს ჩვენს ხალხს განსამარტი და განსარკვევი, დიად, სწორედ ამ დროს, „ივერია“, თითქოს ყრუ-მუნჯად დაბადებულაო, ყოველთვის მოკლებულია მეთაურ წერილებს, ამ სულს გაზეთისას. ახალს ამბებს ხომ ნულარ იტყვიო: მუდამ სხვა გაზეთებიდამ ამოკრეფილი და ყველასათვის უკვე რამდენიმე დღით წინ გაგონილი და წაკითხული იბეჭდება. ესევე ითქმის ფელეტონებისა და სხვა განყოფილებათა შესახებ, რომლებიც ან ჩიორას მაგარის წერილებით და ყბად-ასაღები, წყალ-წასაღები ამბებით და უხამსი „წკიპურტებით“ არის აქრელებული, ან და უმეტეს ნაწილათვე უკვე ცნობილის ამბებით, უცხო ქვეყანათა შესახებ. ეს არის გარეგანი სახე „ივერიისა“.

ახლა გავსინჯოთ მისი სული. ზევითაც ვსთქვით, რომ ჩიორა „ივერიის“ სულის ჩამდგმელია. არც ტყუილია. მთელი ათი და მეტი წელი ჰმართა მან „ივერიის“ საქე და ამიტომ გაზვიადებული არ იქნება, თუ ვიტყვით, რომ რა სულიერიც ჩიორა ბრჩანდება, იგივე „ივერია“-ა. მთელი ათი წელი ჰმეტიც „ივერია“ და მისი განუყოფელი ჩიორა სულ იმ გაცვეთილს და ყოველ ჭეშმარიტ და კაცად-კაცურ მწერლებს და მწერლისაგან უკუ-გდებულს გზას და კვალს ადგიან, რომელიც ჰქადაგებს: მუშტი, სილა, ქილა მაგათ! ქელვა, ქოლვა, კრულვა მაგათ! ჯაბნა, ძაბნა, გაბნა მაგათ!..

ჰკითხეთ ვისაც გნებავთ, სულ უბრალო მუშა-მკითხველსაც, და თუ ვსტყუვით ამაში, მოდით და მართლაც „ჩაგვაქვავეთ“, როგორც ასე რიხიანათ თხოულობს ბ-ნი ჩიორა...

მაგრამ, განა ამაშია მწერლობისა და მისი მსახურის — მწერლის დანიშნულება? განა ეს არის მათი წმიდათა-წმიდა? არა, ბატონებო! საკმაოდ იპარპაშეთ მეცხრამეტე საუკუნეში, აწი კი გეყოფათ!.. დღეს მადლიანი მეოცე საუკუნეა და ამისი მანც შეირცხვინეთ... დროა შეიგნოთ, რომ სათნოება, ძმობა და ადამიანობაა ჩვენთვის საჭირო და არა ფარისევლური განგაში და დღე-მუდამ უგნური ბლლაზუნნი დონ-კიხოტური წისქვილებთან...

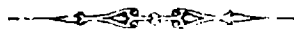
თქვენ (ჩიორა) იწუნებთ ლასურიძის „დავით აღმაშენებელს“ და გობეჩიას „ფარნაოზს“, მაგრამ რა საფუძვლით? მძიმე ენით არის დაწერილი!.. „ვეფხისტყაოსანი“-ც მძიმე ენით არის დაწერილი, მისი ბევრი ადგილების და სიტყვების ახსნა-განმარტებისათვის მთელი კომისიებიც მუშაობდა ჩვენში, მაგრამ ვინ იტყვის, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ ამიტომ უვარგისია... კარგს და კეთილს თქვენ მარტო გარეგანს ფორმაში ეძებთ, სიბადრეში, სიმალლეში, ფრაზებში და იმას-კი აღარ უყურებთ, თუ რამდენი გრძნობაა თხზულებაში ჩაღვრილი, რამდენი სასოებაა გამოხატული პოეტისაგან მის სათაყვანო გმირთადმი!.. თქვენ რომ ცოტაოდნავაც არის გულ-წრფელი გრ-

ძნობის პატრონი ბრძანდებოდეთ, ადვილათ იპოვიდით ლასურიძისა და გობეჩიას თხზულებებშიაც იმ უკვდავ საღმრთო გრძნობასა და სულსა, რომლითაც გამსჭვალულნი იყვნენ მათნი შემქნელნი და თვითაც ადვილათ გაიმსჭვალებოდით ამავე საღმრთო გრძნობა-სულითა, მაგრამ ვინ საღმრთო გრძნობა-სული და ვინ ჩაღრმავება!?

თქვენ იწუნებთ „მოგზაურის“ სახალხო ნაწარმოებსაც, მაგრამ, თუმცა ჯერ ერთი წელიწადიც არ არის, რაც „მოგზაური“ გამოდის, აბა ხელი გულზედ დაიდეთ და პირუთვნელად გვითხარით: როდისმე დაბეჭდილა ჩვენს ჟურნალ-გაზეთებში ისეთი რჩეული სახალხო ნაწარმოებნი, როგორიც „მოგზაურში“ იბეჭდება?

დროა შევიგნოთ, ბატონებო, რომ მწერლობის მთავარი აზრი ცოდნის მოფენაა ხალხში და ამ ცოდნის სიავ-კარგი თხალხის სულისა და გრძნობის ადამიანურად აღზრდა-განვითარება და არა ჩიორას „ივერიის“ მსგავსად „გველისა ეკალზედ გადაკიდება“.

აღ. სარაჯიშვილის შესვლით „ივერიის“ რედაქციაში ჩვენ გვეგონა, რომ „ივერია“ უპირველეს ყოვლისა თავიდან აიცილებდა იმავე თაობითვე დასაღუბ გზას და ჩიორას, მაგრამ მოვსტყუვდით... სჩანს ჯერ კიდევ უნდა მოველოდეთ მესხიის მოსვლას მისთვის!..

სახალხო ისტორია საქართველოსი.

(შემდეგი *)

ამისთანა საქციელისათვის გაურისხდა პრომეთეოსს ღმერთი ზევსა ¹⁾ და მიჯაჭვა იგი კავკასიის ერთ კლდეზედა ოცდაათა ათასი წლითაო. ზევსმა არ იკმარა ესოდენი ტანჯვა და ყოველ მესამე დღეს ფრთა-მძლავრი ძერა ჩამოფრინდებოდა ხოლმე მალლიდამ, ჩაუყრიდა თავისს ბასრს ბრწყალებსა ტანჯულ მკერდ-გულში და ნისკარტით ჰგლეჯდა მის ღვიძლსა, რომელიც მესამე დღემდე ისევ გაუმთელდებოდა ხოლმე. პრომეთეოსმა გმირულათ აიტანა ამოდენა ტანჯვა-წვალება მთელი საუკუნოების განმავლობაში და მხოლოდ იმას ჰსწუხდა, რომ ამ წვალებას ის ითმენს კეთილის საქმისათვის და კაცობრიობის გაბედნიერებისათვისა.

დასასრულ, ზევსმა ინება პრომეთეოსის პატივება და უბრძანა გმირთა-გმირს **ჰერაკლეს**, მისულიყო პრომეთეოსთან და მოეკლა გაუმადლარი ძერა. ჰერაკლემ სიხარულით შეასრულა ზევსის ბრძანება, მოჰკლა ძერა და პრომეთეოსიც გაანთავისუფლა.

სადამოს, როცა სიბნელემ დაჰფარა ქვეყანა, არგონავტების თავს გადაფრინდა ძერა, რომელიც მიისწრაფოდა თავისი მსხვერპლისაკენ. თუმცა ძერა ძლიერ მალლა იყო, მაინც თავისი მძლავრი ფრთების ქნევით საშინლად არყევდა

*) იხ. დამატება „მოგზაურში“, № 4 გვ. 32.

1) ზევსი იყო ძველის ბერძნების ღმერთი, მბრძანებელი ცისა და ელვა-ქუჩილისა.

ხომალდის იალქნებსა, თითქოს ძლიერი ქარი ამოვარდაო. მალე არგონავტებს მოესმათ ოხვრა და საშინელი კენესა პრომეთეოსისა: ეს იყო ნიშანი, რომ ძერა ჰგლეჯდა მის გულღვიძლსა. რამდენიმე ხნის შემდეგ ძერა უკანვე მოფრინავდა იმავე გზით. არგონავტები იმავე ღამეს მივიდნენ იქ, სადაც კოლხიდის მდინარე ფაზისი (ეხლანდელი რიონი) ერთვის ზღვასა. მხიარულად ჩამოუშვეს იალქნები, მოუსვეს ნიჩბებსა და გააქანეს ხომალდი. მარცხნივ დარჩათ კავკასიის მთები და აეტის სატახტო ქალაქი ეჭ და მარჯვნივ—სადმართო ქალა და მინდორი, სადაც საშინელი გველაშაპი დარაჯობდა ოქროს საწმისსა. იაზონი წამოდგა ფეხზე, აიღო ხელში წმინდა ღვინით სავსე ოქროს თასი და ღვინო მდინარეში გადაღვარა. ამ რიგათ იაზონმა შესაწირავი მიართვა დედა-მიწას, ადგილობრივ ღმერთებსა და განსვენებულ გმირთა სულებსა და შეევედრა მათ არგონავტებისთვის ხელის მომართვაზე. შეწირვა რომ გაათავეს, ფრიქსის უფროსი შვილის რჩევით, ხომალდი მიაყენეს მდინარის იმ ნაპირთან, სადაც ბლომათ იზრდებოდა მალალი ლერწამი. დააბეს იქ ხომალდი და დაიძინეს. მაგრამ ძილი მათი არ იყო ხანგრძლივი: მოწმენდილს ცაზე მალე გამოჩნდა განთიადი.

აღკენენ არგონავტები და გამართეს თათბირი: „მეგობრებო,—უხხრა იაზონმა,—აი, როგორა სჯობს, ჩემის აზრით, რომ მოვიქცეთ. თქვენ დარჩით აქ ხომალდზე; მე წავიყვან თქვენგან ორს კაცსა და ფრიქსის შვილებსა და წავალ აეტთან. შეაძლება ნება-ყოფლობით მოგვცეს მან ოქროს საწმისი; კეთილის სიტყვით ხშირად უფრო მეტი გარიგდება, ვიდრე ძაღითა. თვით აეტი არ იყო, რომ ფრიქსი კარგად მიიღო და ბინა მისცა. უკეთუ ჩვენმა თხოვნამ არ გასჭრა და აეტმა გგაიძულა ძალა ვინმაროთ, მაშინ დავბრუნდები და ერთათ ვარ ჩიოთ, როგორ მოვიქცეთო“. ყველანი დაეთანხმნენ იაზონს ამ რჩევაზე და ისიც სწრაფად წავიდა აეტის სასახლისკენ.

არგონავტები მიდიოდნენ აეტის სატახტო ქალაქის ქუჩებში, რომლებიც სავსე იყო ხალხითა. მიუახლოვდნენ სასახლეს და განჰკვირდნენ მისი სიდიდით და სიმშვენიერით. სასახლის მაღალ კედლების ირგვლივ იდგა მრავალი კოშკი განიერის ალაყაფის კარებითა და რამდენიმე წყება მარმარილოს სვეტებითა. არგონავტები ჩუმად შევიდნენ სასახლის ეზოში. აქ ნახეს ოთხი შადრევანი, რომლებსაც ჰფარავდა ზშირ-ფურცლოვანი ვაზები. ერთი შადრევნიდგან ამოდიადა რძე; მეორიდან—ღვინო; მესამიდან—სურნელოვანი ზეთი და მეოთხიდან—წმინდა და ბროლივით ანკარა წყალი, რომელიც ზამთრობით თბილი იყო და ზაფხულობით-კი ცივი, როგორც ყინვა. სხვა საკვირველებათა შორის არგონავტებმა ნახეს აქ აეტის ხარები, რომლებსაც თავი და ფეხები სპილენძისა ჰქონდათ და პირიდან ამოსდიოდათ საშინელი ალი.

სასახლეში იყო ორი დარბაზი: ერთში ცხოვრობდა თვითონ აეტი თავისი ცოლითა და მეორეში—მისი ვაჟი, მშვენიერი აფსინტი, აგრეთვე თავისი ცოლითა. ამ დარბაზების გარშემო იდგა კიდევ ორი სახლი, რომლებშიაც ცხოვრობდნენ აეტის ორი ქალი: ერთში—ფრიქსის ქვრივი ხალკიოპა, ხოლო მეორეში—გასათხოვარი მედეა. მედეა ყოველ დღე ტაძარში დადიოდა და საღამომდე იქა რჩებოდა; მაგრამ იმ დღეს-კი შინ დარჩენილიყო და ტაძარში აღარ წასულიყო. არგონავტები რომ სასახლის ეზოში შევიდნენ, სწორეთ იმ დროს, მედეა თავისი სადგომიდან გამოვიდა, რომ თავისი და ხალკიოპი ენახა. უცხო არგონავტების დანახვაზე შეშინებულმა მედეამ დაიკივლა. კვილზე ხალკიოპმა და მისმა მოახლეებმა მიატოვეს რთვა-ქსოვა და ყველანი გარეთ გამოცვივდნენ. აქ, მოსულთა შორის, ხალკიოპმა თავისი შვილებიც დაინახა და სიხარულით მივარდა მათ და გადაეხვია. გამოვიდა მამა აეტიცა თავისი ცოლითა.

შეიქნა ერთი ამბავი და მზადება სასახლეში: ზოგი მოსამსახურე ხარსა ჰკლავდა, ზოგი შეშას სჭრიდა და ზოგიც

სტუმრების ფეხის დასაბანად წყალს ათბობდა. დასხდნენ სა-
დილზე და გაიმართა ლხინი. აეტმა იკითხა მიზეზი გმირების
მოსვლისა და იაზონმა მოახსენა, რომ ოქროს საწმისის სა-
თხოვნელად მოვედითო. აეტმა იფიქრა, რომ იაზონი ცრუ-
ობს და ამათი მოსვლის მიზეზი უფრო კოლხიდის დაპყრო-
ბის სურვილი იქნებაო და ამიტომ ძლიერ გაჯავრდა, მაგრამ
იაზონმა დაარწმუნა, რომ ამათ ოქროს საწმისის მეტი სხვა
არაფერი უნდათ. აეტი დამშვიდდა, მაგრამ ოქროს საწმისი
ნებით მაინც არ მისცა. „რიგი არისო,—უთხრა აეტმა ია-
ზონს, რომ კაცმა მხოლოდ თავისს მჯობნს ან ტოლს დაუ-
თმოს რამეო; ამიტომ, თუ გინდა წაიღო რისთვისაც მო-
სულხარ, ეცადე შეასრულო ის საქმე, რასაც მე ყოველ-დღე
ჩემის ხელით ვაკეთებო. ეს საქმე მე ვერავისთვის მიმინდვია,
რადგან ძლიერ საშიში არისო. არეის მინდორზე სძოვს ბა-
ლახს ორი სპილენძ-ჩლიქებიანი ხარი, რომლებსაც ნესტოე-
ბიდგან ალი ამოსდით. ამ ხარებით მე ვხნავ იმ მინდორსა და
ვთესავ ჰურის თესლს-კი არა, გველაშაპის კბილებსა. ამ და-
თესილზე ამოდინან აბჯრასანა ²⁾ გმირები, რომლებიც თავს
მესხმიან ხოლმე და მევე ვხოცავ მათ ლახვართა. თუ ამ სა-
ქმეს შეასრულებ შენ, ოქროს საწმისიც შენი იქნება, თუ
არა და შენ იმისი ღირსი არ ყოფილხარ და ჩემის სამეფოდამაც
უნდა გამეცალოო“.

იაზონი მიხვდა, რომ ეს საქმე დიდად საშიში იყო, მა-
გრამ მეტი ღონე არ ჰქონდა და აეტის სიტყვაზე დათანხმდა.
ლხინს რომ მოარჩნენ, იაზონი ამხანაგებთან წამოვიდა. მედეა-
კი თვალს არ აშორებდა ამ უცხო-ქვეყნელსა, რომლის სი-
ყვარული გულში ჩავარდნოდა. სწორეთ ამ დროს, ხალკიო-
პის შვილმა ურჩია არგონავტებსა, რომ თქვენ თვითონ ნუ-
რას მოიმოქმედებთ ამ საქმეში და მე დედა-ჩემს ვათხოვნივ
მედეასთვის, რომ მან იაზონს შემწეობა აღმოუჩინოს და და-

²⁾ აბჯრასანი—აბჯრით მოსილი; ხოლო თვითონ აბჯარი
ყოველ-გვარი საომარი იარაღია, ან ტანზედ ჩასაცმელი ჯაჭვი.

იხსნას იმ უბედურობისაგან, რომელიც მას მოეღოსო. თუ მედია დაგვეხმარა, ჩვენ აღარაფერი გვიშავსო. მოვიდა მედეასთან ხალკიოპი და სთხოვა იაზონის დახსნა წინ-მდებარე უბედურებისაგან. მედეას ესიამოვნა ასეთი თხოვნა და შეპირობდა დას, რომ იაზონს დაეხსნო, ისეთ რამეს ვასწავლი, რომ სულ ადვილად დაიმორჩილოს ხარებიო. მხოლოდ საიდუმლოდ შეინახე ეს ამბავი, რომ დედ-მამამ არ გაგვიგოსო.

ხალკიოპი წავიდა შინ. მედია მარტო დარჩა და მთელი ღამე ვერ დაიძინა. მის დაღონებულ გულში იბრძოდა სხვადასხვა გრძნობა: ხან გადასწყვეტდა, რომ უცხოელ გმირს გადავარჩინო და ხან იფიქრებდა—ახლავე მოვიკლავ თავს, რომ სამშობლოსი და მშობლების წინააღმდეგი არ გავხდეთ. აი გააღო კიდევ ყუთი, რომელშიაც შენახული ჰქონდა სხვადასხვა წამლები და საწამლავეები; ამოიღო იქიდან საშინელი საწამლავე და უნდოდა დაეღია, მაგრამ ამ დროს სიცოცხლის სურვილი გაეღვიძა, მოაგონდა ყმაწვილობის ნეტარი დროება და ტოლები, რომლებთანაც ყმაწვილობაში ერთად თამაშობდა. სიცოცხლე ისე ტკბილი ეჩვენა ახლა, როგორიც არასოდეს არ სჩვენებია და სიკვდილისა ძლიერ შეეშინდა. სიცოცხლის სურვილმა შეაცვლევინა გადაწყვეტილება და გადასწყვიტა იაზონის დახსნა, რისთვისაც მოუთმენლად მოელოდა გათენებასა...

მეორე დღეს, დილა-ადრინათ, ამოიღო მედეამ ყუთი-დგან ვერედ წოდებული **პრომეთეოსის წამლა** და უბეში შეინახა. ეს ისეთი შესანიშნავი წამალი იყო, რომ ვინც იმას ტანზედ წაისვამდა, მას იმ დღეს ვერ ავნებდა ვერც რკინა, ვერც ცეცხლი და ვერც რომელიმე მტერი. ასეთი წამალი კეთდებოდა ერთის მცენარის ძირის შავი წვენიდამ. ეს მცენარე მოდიოდა კავკასიის მთებში, სადაც მიჯაჭვული იყო პრომეთეოსი და იზრდებოდა მის დაგლეჯილ გულ-ღვიძლიდამ დანთხეულ სისხლზედა. მედია ბნელ ღამეებში აგროვებდა

ხოლმე ამ მცენარის წვენსა. მედღა წავიდა ტაძარში. იქვე მოვიდა იაზონიკა. მედღამ გადასცა იაზონს წამალი და უთხრა: „ხვალ დილაზე წაისვი ეს წამალი მთელს ტანზე და აგრეთვე წაუსვი იგი შენს ყველა იარაღსა. მაშინვე იგრძნობ უზომო ძალასა და ველარას გავნებენ ვერც ის გმირები, რომელნიც გველაშაპის კბილებიდან მიწიდგან ამოვლენ და ვერც ცეცხლ-მფრქვეველი ხარებო. იაზონმა სისწორით შეასრულა მედღას რჩევა და მართლაც გაიმარჯვა იმ საქმეში, რომელიც მას აეტმა დაავალა.

დაღონდა აეტი. მოიხმო დიდებული კოლხიდელები და მთელი ღამე თათბირი ჰქონდა მათთან იმის თაობაზე, თუ როგორ მოვახერხოთ, რომ არგონავტებს ოქროს საწმისი არ მივსცეთ და როგორ დავლუპოთ ისინი და ჩემი ქალი, რომელმაც ასე ურცხვად მილალატა მშობელს მამას და უცხოელებს მიუდგაო. შეიტყო მედღამ ეს ამბავი და იმავ ღამეს მივიდა არგონავტებთან ხომალდზე და უამბო იაზონს ყოველი. იაზონმა მისცა ფიცი, რომ სირცხვილს არ გაქმევ და ცოლად შეგიყვან ჩემს სახლში, უკეთუ მიშველი ოქროს საწმისის მოტაცებასაც და სამშობლოში დაბრუნებასაო. მაშინ მედღამ საჩქაროდ წაიყვანა იგი საღმრთო ქალაში, ჯერ გველაშაპი დააუძლურა შელოცვითა და მერე რამდენიმე წვეთი რაღაცა წამალი შეასხა თვალებში და სულ დააძინა. მივიდა იაზონი, ჩამოიღო ხიდამ ოქროს საწმისი და გასწია მედღასთან ერთად ხომალდისაკენ. არგონავტებმა საჩქაროთ აუშვეს ხომალდი და სიხარულით გაუდგნენ საბერძნეთის გზასა.

შეიტყო ეს აეტმა, განძვინდა და საჩქაროდ დაადევნა გაიძვერა არგონავტებს თავისი ერთგული კოლხიდელები, რომელთაც გამოუცხადა, რომ, უკეთუ ჩემი მოლალატე ქალი უკან არ მოგიყვანიათ, ყველას თავებს დაგაყრევინებთო. კოლხიდელები არგონავტებს ვერ მიეწივნენ და აღარც შინ დაბრუნდნენ აეტის შიშითა, ამიტომ გადავიდნენ კოლხიდის საზღვარსა და უცხო ქვეყნებში დაიფანტნენ...

არგონავტების ამ მოგზაურობის აღწერიდამ ნათლად სჩანს, რომ მაშინდელი ქართველები გაცილებით უფრო მაღლა მდგარან ბერძნებზე, როგორც სიმდიდრითა, ისე სწავლა-განათლებლითა და ხელოვნებით, ასე რომ, მხოლოდ მოხსენებულის გაიძვერაობის და მოტყუების შემწეობით შეიძლეს მათ კოლხიდის კეთილი და სტუმართ-მოყვარე მეფის დამარცხება და შეურაცხება...

ქსენოფონტეს წინამძღოლობით 10,000 ბერძნის ჯარის გამოკლა ჩვენს ქვეყანაზედ, 450 წლებში ქრისტეს შობამდე.

ძველის ბერძნების მწერალი ქსენოფონტე ცხოვრებდა 431—354 წლებში ქრისტეს შობამდე. სხვა ბერძნებთან ერთად ის მსახურებდა სპარსეთის მეფესთან და როცა სპარსელებმა დალატით ამოხოცეს მრავალი ბერძენი, ქსენოფონტე გაუხდა წინამძღოლად გადარჩენილ 10,000 ბერძნის ჯარს და წამოიყვანა ისინი სამშობლოში—საბერძნეთში. აი ამ დროს, როცა ქსენოფონტე შინ ბრუნდებოდა, გზად ჩვენს ქვეყანაზედ—დასავლეთის საქართველოს ნაწილზე—გამოიარა და მაშინ დასწერა, რაც რომ ნახა. აი რა გვარად აღწერავს ქსენოფონტე ამ მოგზაურობას ჩვენს ქვეყანაში:

„ჩვენ მივუახლოვდით ფაზისას ³⁾ მდინარესაო. აქედამ ორს დღეში გავიარეთ ორმოც ვერსამდე და მთაზე შეგვხდნენ ხალიბები, ტაოქები და ფაზანებო ⁴⁾, რომელთაც გზა დაე-

³⁾ ფ ა ზ ი ს ა დ უწინ უწოდებდნენ რიონსაც, კოროხსაც და ზოგჯერ ყვირილასაც (რიონის მარცხენა ტოტსა). აქ ქსენოფონტეს მოგზაურობაში მოხსენებული ფაზისი მდინარე კოროხია, ბათუმის მხარეში.

⁴⁾ ტ ა ო ქ ე ბ ი ანუ ტაოს-კარის მცხოვრებლები და ფ ა ზ ი ა ნ ე ბ ი ანუ ბასიანის მცხოვრებნი იყვნენ მდინარე კოროხის სათავეში მცხოვრებნი.

ჭირათ მთაზე და არ გვიშვებდნენ მთას იქით მღებარე ვაკისაკენ. ჩვენ რამდენიმე მათგანი მოვკალით და მრავალი აუბრა 5) წავართვითო. მერმე ღმერთებს შესაწირავი მივართვით, გამარჯვების ნიშნები ავმართეთ და გადავედით ვაკეზე მღებარე სოფლებშიო, სადაც საქმელ-სასმელი უხვად ვიშოვეთო.

ტ ა ო ქ ე ბ ი .

აქედამ გავიარეთ ხუთს დღეში 130 ვერსამდე და მივედით **ტაოქების** ქვეყანაში, სადაც სასმელ-საქმელი შემოგვაკლდა და ვერსად ვშოულობდით, რადგან ტაოქელები შეხიზნულიყვნენ მიუწდომელს ადგილებში და თან წაეღოთ, რაც რამ გააჩნდათ. როცა ბერძნები მიუახლოვდნენ ერთს კლდეს, სადაც გამოქვაბულში რამდენიმე ტაოქს თავისი საქონლით თავი შეეფარა, იერიშით ერთბაშად ვერ აიღეს, რადგანაც ტაოქელები დიდრონ ქვებს აგორებდნენ და ვინც კლდეზე აღიოდა, იმით ძირს აგდებდნენ. ბოლოს ბერძნები მაინც ავიდნენ კლდეზე და ტაოქელებმაც ქვის სროლას თავი დაანებეს. მაშინ გამოჩნდა საშინელი სანახავი: ქალები და კაცები ისვრიდნენ ძირს თავიანთ შეილებსა და თვითონაც თან ცვივდებოდნენ. ერთს ბერძენს მოეწონა ერთის ტაოქელის ტანისამოსი და მოინდომა იმისი დაჭერა, მაგრამ ტაოქელმა გადასძლია ის და ორივენი ერთად გადიჩეხნენ უფსკრულში. ბერძნებმა ტყვენი მცირედ შეიპყრეს, მაგრამ საქონელი-კი ბევრი იშოვნესო.

ხ ა ლ ი ბ ე ბ ი 6)

აქედამ ჩვენ გავიარეთ შვიდ დღეში ორას ვერსამდე და შევედით **ხალიბებსა** ქვეყანაშიო. ხალიბები ყველაზე მამაცნი

5) ფ ა რ ი—მრგვალი ფიცარია ლითონისა ანუ სხვა რისამე, წინ ასაფარებლად ბრძოლაში.

6) ხ ა ლ ი ბ ე ბ ი—ქართველთ მონათესავე ხალხი იყო, უკეთუხის სპილენძისა და ფოლადის ნივთების მკეთებელნი.

არიან ადგილობრივ მცხოვრებთა შორის. ხალიბებს ტანთ ეცვათ სელის კურტაკი, გრეხილებით გაწყობილი და წვივებზე — პაჭიჭები; თავზე ეხურათ **მუზაჯაღი** ⁷⁾ და წელზე ეკიდათ პატარა ხანჯალი. შუბები მათი თითქმის ცხრა არშინის სიგრძისა იყო და მხოლოდ წვერში ჰქონდა რკინაო. როცა მტერს მოჰკლავდნენ, მაშინვე თავს მოსჭრიდნენ, წამოაცმევდნენ შუბზე სხვების საჩვენებლად და თან მღეროდნენ და ცეკვავდნენ. ხალიბები თავისს სოფლებიდან არ გამოდიოდნენ და როცა ბერძნების ჯარი შევიდა მათს ქვეყანაში, უკან გამოედევნენ და შეებნენ. რადგან ხალიბები ცხოვრობდნენ მიუვალ ალაგას და იქვე ჰქონდათ ყოველივე სურსათი, ამიტომ ბერძნებმა ვერაფერი საქმელი ვერ იშოვნეს და იძულებულნი იყვნენ გამოეზოგნათ ის სურსათი, რომელიც იშოვნეს ტაოქების სოფლებში.

ს კ ვ ი თ ი ნ ე ბ ი .

აქედამ ბერძნებმა ოთხს დღეში გაიარეს ას ვერსამდის და მივიდნენ **სკვითანების** ქვეყანაში, სადაც სამი დღე დარჩნენ და საგზალი იშოვნეს. ოთხს დღეში კიდევ გაიარეს ას ვერსამდის და მიუახლოვდნენ **გამნას** ქალაქსა, ძლიერ გაშენებულსა და მდიდარსა. ამ ქალაქის მბრძანებლებმა გამოუგზავნეს ბერძნებს **ეტაკა** (გზის მცოდნე). ამან უთხრა ბერძნებსა: თუ ხუთს დღეში ზღვა არ დაგანახვოთო, თავი მომჭერითო. მეხუთე დღეზე ბერძნები მართლა მიუახლოვდნენ მთას. როგორც-კი ავიდნენ ამ მთის წვერზედა, ზღვა დაინახეს და დიდი სიხარული შეუდგათ: „ზღვა, ზღვაო“.

მ ა კ რ ო ნ ე ბ ი ⁸⁾

აქედამ სამს დღეში გაიარეს 45 ვერსამდის და შევიდნენ

⁷⁾ მუზაჯაღი — რკინის ქუდი.

⁸⁾ მაკრონები — იგივე მოსხები ანუ მესხები.

მაკრონების ქვეყანაში, სადაც მაშინვე გამოჩნდნენ საომრად შეიარაღებული მაკრონები თავისი შუბებით, წყნელის ფარებით და ნაბდის სამკერდულებით. ისინი ყვირილით ერთმანერთს აქეზებდნენ და ბერძნებისაკენ ქვეებს ისროდნენ, მაგრამ ქვა ბერძნებს არა სწვდებოდა და ამიტომ არც არა ევნოთრა. ამ დროს წამოდგა ბერძნების ჯარიდამ ერთი ჯარისკაცი, რომელსაც ქალაქ ათინაში (საბერძნეთშია) ემსახურნა, და მოახსენა ქსენოფონტეს, რომ ეს ქვეყანა, მგონი, ჩემი სამშობლოა, რადგან ამ ხალხის ენა მესმისო და ითხოვა ნებართვა გამოლაპარაკებისა. ამ ჯარისკაცმა ქსენოფონტეს ბრძანებით ჰკითხა მაკრონებს: „ვინა ხართ და რათ ეწინააღმდეგებით ბერძნებსაო?“ იმათ უპასუხეს: „ჩვენ მაკრონები ვართო და არ გვინდა მტერი შემოვუშვათ ჩვენს ქვეყანაშიო“. ამაზე ბერძნებმა უპასუხეს, რომ ჩვენ საბერძნეთში ვბრუნდებით შავის ზღვითა და სრულებით აზრათაც არა გვაქვს თქვენი ვნებაო. მაშინვე შერიგდნენ და კავშირი შეჰკრეს, რის ნიშნადაც ადგილობრივის ჩვეულებისამებრ ერთმანეთს შუბები შეუცვალეს და ღმერთები იმოწმეს. მას მერე მაკრონებმა გზა დაუცვალეს ბერძნებსა, საგზალი მოუტანეს და სამს დღეში მიაცილეს კოლხიდის მთებამდე.

კოლხიდელები.

აქ მთაზე დარაზმულიყვნენ **კოლხიდელები**. ბერძნებმა აიღეს ეს მთა და დაბანაკდნენ გადაღმა სოფლებში, სადაც ყოველ-გვარი სურსათი ბლომად იშოვეს. აქ ერთი დასაღონებელი ამბავი შეემთხვათ: ბერძნებმა დაინახეს სკები და დაიწყეს ხარბად თაფლის ჭამა; რომ გაათავეს, აუტყდათ პირი-დამ საქმობა და სიფალარათე და ბოდვაც დაემართათ, ასე რომ ვინც ნაკლებად ავად გახდა, ის მთვრალს დაემსგავსა და უფრო ძლიერ ავადმყოფი-კი—გახელებულს და მომაკვდავს. მეორე დღეს, სწორეთ იმ საათზე, რა საათზედაც წინა დღით

ავად გახდნენ, გონს მოვიდნენ და მესამე და მეოთხე დღეზე ფეხზედაც წამოდგნენ, მაგრამ ისე დასუსტებულიყვნენ, რომ თითქოს დიდი ავადმყოფობა გამოუვლიათო.

აქედამ ორს დღეში ბერძნებმა გაიარეს 30 ვერსამდე და მიუახლოვდნენ ქალაქ **ტრაპიზონსა**, რომელიც **სინოპელა** *) ბერძნების ახალშენიაო და მდებარეობს შავის ზღვის პირად, კოლხიდაში. აქ ბერძნები დარჩნენ ერთ თვემდის კოლხიდელების სოფლებში და სურსათი მოჰქონდათ ტრაპიზონელებისაგან, რომელნიც უგზავნიდნენ ძღვნად: ხარებს, ფქვილს და ღვინოს. ტრაპიზონელებმა სთხოვეს ბერძნებსა პატიება თავიანთ მეზობელ კოლხიდელებისა, განსაკუთრებით ბარად მცხოვრეთა. ამიტომ ამათ ბერძნებს ხარები აჩუქეს.

მოსინეკები.

აქედამ ბერძნები მიუახლოვდნენ **მოსინეკებს** საზღვარს და გაუგზავნეს იმათი მეგობარი **ტიმოსითე ტრაპიზონელი** იმის შესატყობლად, თუ როგორ მიიღებდნენ ისინი ბერძნებსა—მეგობრულად, თუ მტრულად? მოსინეკები თავიანთი ციხე-სიმაგრეების მოიმედენი იყვნენ და პასუხად შემოუთვალეს ბერძნებსა, რომ ჩვენ გზას არ მოგცემთო. ტიმოსითემ უამბო ბერძნებს, რომ ამ მოსინეკებს, გადაღმა მცხოვრები მოსინეკები მტრობენო. ამიტომ, ახლა გადაღმა მცხოვრებ მოსინეკებთან გაგზავნეს ბერძნებმა ტიმოსითე კავშირის შესაკრავად. მართლაც, ტიმოსითე მალე დაბრუნდა და თან მოჰყვნენ მოსინეკების თავი კაცები. როცა შეიკრიბნენ ბერძნების და მოსინეკების თავი კაცები, ქსენოფონტემ უთხრა მოსინეკებს: „მოსინეკებო! ჩვენ გვსურს წავიდეთ საბერძნეთს ხმელეთით, რადგან ხომალდები არა გვაქვს. აქეთური მოსი-

*) სინოპი — ქალაქია შავის ზღვის პირად, ტრაპიზონს იქით, დასავლით. საინტერესო ცნობაა: კოლხიდა მაშინ ტრაპიზონამდის აღწევდა.

ნეკები, რომელნიც, როგორც გავიგე, თქვენი მტრები ყოფილან, არ გვიშვებენ. ამიტომ, თუ ისურვებთ, შეგიძლიანთ მოგვეხმაროთ და ჩვენის შემწეობით გადაუხადოთ სამაგიერო; თუ ამ პირობაზე არ დათანხმდებით, იცოდეთ, რომ მეორედ არ გექმნებათ შემთხვევა ამისთანა დიდი ჯარი იშოვოთ შემწედ“.

ამაზედ მოსინეკების უფროსმა წინამძღოლმა უპასუხა, რომ ჩვენც მსურველნი ვართ ამ კავშირისა და მოსინეკებსაც მოსწონთ ეს წინადადება.— „მაშ კარგია, მიუგო ქსენოფონტემ, აგვიხსენით, რაში უნდა დაგეხმაროთ, როცა თქვენი მოკავშირეები გავხდებით და თქვენ როგორ შეგვეწვეით, რომ იმათი ქვეყანა გზად გავიაროთ“. მოსინეკებმა უპასუხეს: „ჩვენ შეგვიძლია მეორე მხრით დავეცეთ ჩვენს და თქვენს მტრებსა და აქ გამოგიგზავნოთ ნავები და კაცები, რომელნიც თქვენთან ერთად იომებენ და გზას გიჩვენებენ“. ამის შემდეგ ორივე მხარემ ერთმანერთს მეგობრობის საწინდარი მისცეს. მოსინეკები დაბრუნდნენ შინ და მოვიდნენ მეორე დღეს **სამასა ნავით**; თითო ნავში, მთლიან ხიდან გათლილში; იჯდა სამ-სამი კაცი; ორ-ორი მათგანი, საომრად მომზადებული, ნაპირზე გამოვიდნენ, ხოლო დანარჩენებმა ნავები უკან წაიყვანეს. საომრად გამოსული მოსინეკები ორ წყებად დარაზმდნენ ერთი მეორის პირ-და-პირ; დაიწყეს თავისებური სიმღერა და ცეკვა, და ამ რიგად ჩაიარეს ბერძნების რაზმი.

მარცხენა ხელში ეჭირათ ძვლის ფარი, თეთრის ბეწვიანის ხარის ტყავით გაკრული და მარჯვენა ხელში— შუბი, სიგრძით ექვს **წერთამდე** ¹⁰⁾; შუბის წვერი რკინისა იყო და ტარს ბოლო რგვალი ჰქონდა. ტანზე ეცვათ სქელი ნაქსოვი პერანგები, რომლებიც მუხლებამდე სწვდებოდათ; თავზე ეხურათ ტყავის მუზარადი, რომლის ზემოღამაც ამართული

10) წყრთა—ზომაა, იდაყვიდამ თითების წვერამდინ.

ჰქონდათ გვირგვინის მსგავსად ფაფარის ნაწნავი; ამას გარდა იარაღად ჰქონდათ რკინის ცულები.

მოსინეკები ცეკვით და სიმღერით მისცვივდნენ იმ ადგილს, რომელიც იყო დედა-ქალაქის წინა-უბანი. ამ ქალაქში იყო მოსინეკების უმთავრესი ციხე-სიმაგრე, პირველი მიზეზი განხეთქილებისა; ვინც იმას დაიჭერდა, ის იქნებოდა მთელის იმ ქვეყნის მფლობელი. ბერძნების მოკავშირენი ამტკიცებდნენ, რომ ჩვენი მოწინააღმდეგენი უსათუძვლოდ ჰფლობენ ციხესა, რადგან ის საზოგადოათ მთელს ჩვენს ქვეყანას ეკუთვნისო.

პირველ შეტევაზე ციხეში მყოფმა მოსინეკებმა სძლიეს. მრავალი მოკავშირე მოსინეკი მოიკლა და აგრეთვე რამდენიმე ბერძენი. გამარჯვებულმა მოსინეკებმა მკვდრებს თავები დასჭრეს და თავიანთ მოწინააღმდეგე მოსინეკებს და ბერძნებს დაანახვეს ცეკვითა და სიმღერითა. მეორე დღეს ბერძნებს და იმათ მოკავშირეებს ბედი ეწიათ: აიღეს ქალაქი და ცეცხლი წაუკიდეს. ამ ქვეყნის მეფე იმყოფებოდა ხის კოშკში, რომელიც მთის წვერზე იყო აშენებული; მეფეს აქ ჰკვეთაფდნენ საზოგადო ხარჯითა და საკუთრად მიჩენილი მცველები ემსახურებოდნენ. მეფემ უარ-ჰყო კოშკის დატოვება და ცეცხლში დაიწვა. აგრეთვე დაიწვენენ ყველა ისინი, ვინც კოშკს იცავდნენ.

ბერძნებმა ქალაქი აიკლეს: სახლებში იპოვნეს დიდ-ძალი ძველი პური. ეს პური შენახული ჰქონდათ სარდაფებში, რომელიც მათ მამა-პაპათ აუშენებიათ, როგორც თვითონ მოსინეკები ამბობდნენ. ამას გარდა ნახეს ახალი პურის ძნები და თიხის ქვევრები დამარილებულის ზღვის-ღორის (დელფინის) ქონით, რომელსაც მოსინეკები ზეთუნის ზეთის მაგიერ ხმარობდნენ. ბელლებში შენახული ჰქონდათ აგრეთვე ბევრი წაბლი, რომელსაც მოსინეკები მოხარშულს სჭამენ. იქ ღვინოც არის, მაგრამ უწყლოდ სასმელად მწკლარტეა და წყლით-კი გემოიანი და სურნელოვანია.

გადასცეს-რა ციხე თავის მოკავშირეებს, ბერძნებმა განაგრძეს მოგზაურობა. გზაზე შეხვდათ მოწინააღმდეგეთა ქალაქები, რომელთა შორის ზოგი უკვე დაცარიელებულიყო და ზოგი თავისით დანებდა. უმეტესი ნაწილი ქალაქებისა ერთი-მეორეზე რვა თუ თორმეტი ვერსის სიშორეზე მდებარეობდა. როდესაც ერთი ციხიდან მეორეში რაიმე უნდა აცნობონ, ერთმანერთს გაჰკივიან და ხმას აძლევენ: ასე მაღალმთიანია და ხევებით დაყოფილია ეს მხარე.

როცა ბერძნები მივიდნენ მოკავშირე მოსინიკების ქვეყანაში, ნახეს მდიდარი მოსინიკების ბავშვები, რომელნიც გამოკვებულნი იყვნენ მოხარშულის წაბლითა. სიმსუქნის გამო ეს ყმაწვილები დამრგვალებულიყვნენ და ხორცი თეთრი და ნაზი ჰქონდათ. მოწინააღმდეგე და მოკავშირე მოსინიკების ქვეყნები ბერძნებმა განვლეს შვიდს დღეში.

ტ ი ბ ა რ ე ნ ე ბ ი . 11)

ბერძნები მივიდნენ **ტიბარენების** ქვეყანაში. ეს ქვეყანა უფრო ვაკე-მინდვრიანი ქვეყანაა. ტიბარენებმა ბერძნებს ძღვენი მოართვეს და ბერძნებმაც მეგობრულად განვლეს მათი ქვეყანა ორს დღეში და მივიდნენ ქალაქ **კატიორას**, რომელიც იყო სინოპელ ბერძენის ახალ-შენი და მდებარეობდა ტიბარენების ქვეყანაში.

ვაჭრობა და სწავლა-განათლება ძველს საქართველოში.

საქართველოსკენ მიიზიდავდა ბერძნებსა და სხვა უწინდელ ხალხებსა ის სიმდიდრე, რომელიც ოქროს საწმისში იყო ნაამბობი. კოლხიდიდან გაჰქონდათ ბერძნებს **ოქრო**, რომელსაც კოლხიდელები პოულობდნენ თავიანთ მდინარეებში, **ქაღა**, რომელსაც ივერიელები და ალბანელები კავკასიის მთებში სთხრიდნენ; **ტყვია** და **გურჯხდა**, რომელიც ორივე ერთად მოიპოვებოდა ბევრგან კავკასიის მთებშივე.

11) ტ ი ბ ა რ ე ნ ე ბ ი — იგივე თუბალები ანუ ტუბალები.

კოლხიდიდამ გაჰქონდათ აგრეთვე **ლითონის სხვა-და-სხვა ნაგებობებს**, რომელსაც ხალიბები აკეთებდნენ თავიანთ მთებში და რომლის გამო მათი სახელი იმ დროდამ მთელს ქვეყანაზედ იყო განთქმული; **ბრინჯაო** ¹²⁾ უმაღლესის ხარისხისა; **რკინა ზოდებად** ¹³⁾ დამზადებული და განსაკუთრებით **ფოლადი**, რომლის გაკეთება არც ერთმა სხვა ერმა ჯერ არ იცოდა და რომელსაც ჩვენს ქვეყანაში-კი უხსოვარის დროი-დამ აკეთებდნენ.

აგრეთვე დიდი ვაჭრობა ჰქონდათ ფინიკიელებს, ასირიელებს და სხვებს ხმელეთით **თუბალებთან** ანუ **ტაბარენებთან** და **მოსოხებთან** ანუ **ქესხებთან**, ე. ი. ისევ ქართველებთან, რომლებიც უწინდელს დროში მკვიდრობდნენ შორეულს მცირე-აზიაშიაც-კი. საზოგადოდ უნდა ვსთქვათ, რომ მთელი უწინდელი საქართველო, შავსა და კასპიის ზღვებს შუა, წარმოადგენდა მაშინდელს ხალხებისათვის უკეთეს გზას და ადგილს მათს შორის სავაჭროდ, რის გამო საქართველოში ბლომად იყო გამართული სავაჭრო მოედნები და ქარვასლები, სადაც იკრიბებოდნენ ვაჭრები ქვეყნის ყველა კუთხი-დამ. თვით შორეული აღმოსავლეთიდან საქონელი მიდიოდა ევროპაში საქართველოზე, სახელდობრ, კასპიის ზღვით მტკვრის შესართავამდის და აქედამ მტკვრით და რიონით შავ ზღვამდე, საიდანაც გამბედავ მენავეებს გადაჰქონდათ ის ევროპაში. ასეთი დიდი სავაჭრო მნიშვნელობა საქართველოსი იყო მიზეზი, რომ ალექსანდრე დიდის სარდალმა სელევკო ნიკატორმა, რომელიც მისს სიკვდილის შემდეგ გახდა მეფედ თითქმის მთელის სპარსეთისა და სირიისა (315 — 281 წწ. ქრ. წინ), განიძრახა შავისა და კასპიის ზღვების შეერთება, რაიცა, რა-ღა თქმა უნდა, დიდად გაადვილებდა მაშინდელს ალემ-მიცე-

¹²⁾ ბრინჯაო — ორი წონა სპილენძი და ერთი წონა თუთია, რომ ერთად აურიო, გამოვა ყვითელი ლითონი, რომელსაც ეწოდება ბრინჯაო.

¹³⁾ ზოდებად — ე. ი. ერთად შედნობილი.

მობასა, მაგრამ სიკვდილმა აღარ დააცალა განებორციელებინა ეს ჩინებული აზრი.

კოლხიდელები, ე. ი. დასავლეთ საქართველოს ხალხნი ძველის-ძველადვე განათლებულნი ყოფილან. ბერძენის მწერლები გვარწმუნებენ, რომ რუკების ხატვის ხელოვნება ბერძნებზე გაცილებით უფრო ადრე, ხმარებაში ყოფილა კოლხიდელების მოგზაურ ვაჭრებში. მაგალითად, აპოლონ როდოსელი სწერს, რომ კოლხიდელებს ჯერ კიდევ ძველიდგანვე ჰქონდათ დასწავლილი ზღვებისა და ხმელეთის გზების ფარფატებზე ¹⁴⁾ გამოხატვა თავიანთ სამგზავროთო. ასეთს რუკებს ეწოდებოდა კურბეისია. სწერენ აგრეთვე, რომ კოლხიდის გზების ნაპირას ამართული იყო ქვის დიდრონი სვეტები, რომლებზედაც მგზავრთა საცნობლად წარწერილი იყო, თუ საით რა გზა მიდიოდა და სად რა თავ-შესაფარი იყო მგზავრთათვის აშენებულიო. საქართველოს მოქალაქობრივი განვითარებითვე აიხსნება ის გარემოება, რომ იმ დროის მთელი საქართველო საესე ყოფილა ციხე-ქალაქებითა, კარგის გზებითა, არხებითა და მდინარეებზე ხიდებითა. უწინდელი მწერლები სწერენ, რომ მარტო ერთ ყვირილაზე (მარცხენა ტოტია რიონისა), ას-ოცი ხიდი იყო გაკეთებულიო. ახლა-კი, რომ დაჰყვე იქაურს გზასა, წამ-და-უწუმ მოგიხდებათ მდინარეში გასვლა, მაგრამ ხიდებბით-კი არა, ფონით და ისიც ხშირად ისე, რომ არ იცი, ცოცხალი გახვალ თუ ჩაიხრჩვები შიგა. ყველა ეს გარემოება ცხადად ამტკიცებსო, ამბობს რუსის მწერალი, უსლარი, რომ საქართველოში უწინაც ყოფილა წესიერება და კეთილ-განწყობილება, საერთო ძალით შრომა და მისი სარგებლობის შეგნებაო...

ამავე მოქალაქობრივის განვითარებით, ექვი არ არის, აიხსნება ფარნაოზისაგან ერთ-მეფობის დაფუძნება საქართველოში და ჩვენც ახლა ამაზედ გადავიდეთ.

(შემდეგი იქნება)

¹⁴⁾ ფირფიტა-პრეტელი ფიცარია ხისა, ძვლისა ანუ ქვისა და ლითონისა.

II

18. **სახალხო სიტყვიერება:** ისტორიული ლეგენდები
თამარ მეფეზე, ბ. ებანოძისა; ხალხური იგავ-არა-
კნი: კურდღელი და ბაყაყი, აღზევანს წამსვლელი
მოზვერი, ჩაწერილი თ. რაზიკაშვილის-მიერ; ამ-
პარტავანი წაბლი—ჩაწერილი ბ. ებანოძის-მიერ;
ნაკვესი—მისივე; სახალხო ლექსები . . . 899.
19. **ბიბლიოგრაფია:** „საგულისხმიერო ურმათა“, „ივე-
რის“ ჩიორას 914.
20. **დამატება:** სახალხო ისტორია საქართველოსი 33.
-

Краткое объясненіе рисунковъ и древнихъ надписей и др. болѣе важныхъ статей №№ 8 и 9 грузинскаго журнала „МОГЗАУРИ“.

	стр.
1. Портретъ преосвященнаго Киріона, епископа Горійскаго	731.
2. Дарьяльское ущелье, съ рисун.	733.
3. Джавахетія съ двумя рисун.	736.
4. Историческое и географ. опис. Эрети, Ингило Джанашвили	740.
5. Гурія, К. Гварамадзе	750.
6. Св. Нина (окончаніе)	756.
7. Давидъ Возобновитель (окончаніе), Ласуридзе	771.
8. Русуданъ историч. драма (второе д.)	784.
9. Янычаръ, ист. драма (четв. д.), Д. Нахуцрившили	791.
10. Антоній I, каталикось-патріархъ, Ө. Жорданія. пер. К. Антадзе	816.
11. Девять крестовъ, Сельчанина	831.
12. Пасха въ деревнѣ (окончаніе), Апр. Мерквиладзе	838.
13. Апокрифъ: Указъ Понтія Пилата, А. Хаханова	845.
14. Зачѣмъ Дударовы наз. „Слоновымъ“, грузина въ Осетіи	848.
15. Селеніе Іанети, Коста Іанетели	852.
16. Соломонъ Леонидзе, (продолженіе), І. Марушидзе	858.
17. Константинъ Яковлевичъ Зубаловъ и исторія его рода, З. Ч.	873.
18. Изъ народной словесности: историч. легенды о ц. Тamarъ, Народныя басни, пѣсни	899.
19. Библиографія	914.
20. Приложение: Исторія Грузіи	33.